

62-4

316

M. Štāls

AUDZINĀŠANAS
MĀCĪBA

3131.

BIX 122

L 62-4
316

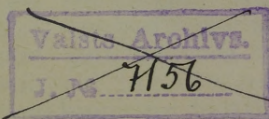
149
Dubl

L

37

M. Štāls

Audzināšanas mācība

kieži 11. x 35.

Rigā, 1935. g.

Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.

101 155

0309046497

Latv. PSR Valsts Bibliotēka
Inv. 304815

Latvian State Library
Collection

1515

A./S. „Izdevējs” spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā 83/85.

1. nodaļa.

1. Audzināšanas būtība.

a) Audzināšanas jēdziens.

Vārds «audzināšana» atvasināts no vārda «audzināt». Audzināt stādu vai dzīvnieku nozīmē gādāt par tā sekmīgu augšanu un attīstību. Audzināt bērnu nozīmē ne tikai gādāt par viņa ķermeņa attīstību, bet arī labvēlīgi ietekmēt un veicināt viņa garīgo attīstību. Audzināšanas istā būtība ir bērna iekšējās garīgās attīstības ietekmēšana. Audzināt cilvēku tā tad nozīmē no nepilnīgas un neattīstītas būtes pārvērst to par pilnīgu un izveidotu būti. Šajā nozīmē arī sakām: dzīve audzina. Dzīve audzina gan neapzināti, bet cilvēks — apzināti. Audzinātājs bērna audzināšanai izlieto visus līdzekļus un spēkus, kādi tam pieejami, viņš audzina bērnu noteiktam mērķim un pēc noteikta plāna. Audzināšanas jēdzienu varam definēt tā: audzināšana ir bērna apzināta plānveidīga ietekmēšana no audzinātāja ar nolūku sekmēt tā fizisko un garīgo attīstību un pacelt to augstākā pilnības pakāpē. Audzināšanas definējumā atrodam, pirmkārt, audzināšanas subjektu un audzināšanas objektu, otrkārt, audzināšanas darbību un audzināšanas mērķi. Bērna istie vai tiešie audzinātāji, kas uzņemas audzināšanas pienākumu un to arī patiesībā izpilda, ir bērna vecāki, bērnu dārznieces, skolotāji, skolotājas, garīdznieki. Netiešie bērna audzinātāji ir visas pārējās personas, kas zināmos apstākļos var iesaistīties uz bērnu: brāļi un māsa, radnieki, aizbildņi, audzināšanas iestādes darbinieki, rakstnieki, mākslinieki. Bērnu ietekmē arī tā sauktie slepenie līdzaudzinātāji: rotaļu un skolas biedri, ģimenes parašas un tikumi, citiem vārdiem — bērna tuvākā apkārtnē.

Audzināšanas objekti ir visas audzināmās personas — neatkarīgi no vecuma: zīdaiņi, mazi bērni, lielāki bērni,

skolas bērni, audzēkņi-es, studenti-tes. Audzināšanas darbība ir audzināmā objekta ietekmēšana un pārveidošana, viņa spēku un tieksmju attīstīšana, bet tikai tādu, kas mīt pašā audzināmā.

b) Audzināšanas mērķis.

Audzinašanas mērķis ir divējāds. Pirmkārt, attīstīt un izkopt bērnam mītošos spēkus un tieksmes, resp. attīstīt bērna personību. No šī viedokļa audzināšana ir attīstīšana. Otrkārt, nodot jaunajai paaudzei mūsu priekšteču kultūralo mantojumu: tikumību, reliģiju, mākslu, zinātni. No šī viedokļa audzināšana ir bērna iepazīstināšana ar kultūralām vērtībām un sagatavošana augstākai kultūralās attīstības pakāpei. Šai nozīmē audzināšana ir garīgo vērtību nodošana no vecās paaudzes jaunajai paaudzei. Audzināšana pēdējā nozīmē nav uzskatāma par ģimeni, bet par visas valsts un sabiedrības uzdevumu.

Audzinašanas mācība ir audzināšanas ideju, principu un noteikumu sakārtojums. Vārds «paidagōgs» ir sengrieķu vārds, sastāv no «paidos» bērns, «agōgos» pavadonis, audzinātājs, skolotājs, bet «paidagōgija» — zinātne par bērnu audzināšanu. Tas rāda, ka sengrieķi likuši pirmos pamatus audzināšanas mācībai jeb paidagōgijai. Audzināšanas mācība iziet no diviem avotiem. Pirmais avots ir audzinātāju praktiskie pieredzējumi ģimenē, bērnu dārzā un skolā, otrs avots — tās zinātnes, kas pēti cilvēka ķermeņa un gara dzīvi.

Pie šīm zinātnēm vispirms pieder antrōpologija jeb mācība par cilvēku rasēm, par cilvēka attīstību un viņa sakaru ar dzīvo un nedzīvo dabu. Antrōpologija iedalās divās daļās: sōmatologijā — mācībā par cilvēka ķermeņa uzbūvi un psihologijā — mācībā par cilvēka dvēseli. Sōmatologija aplūko cilvēka ķermeņa atsevišķas daļas (piem., kaulus, muskuļus, nervus u. c.) un atsevišķus ķermeņa iekšējus procesus (piem., elpošanu, asinsriņķošanu, jutekļu darbību u. c.). Tie ir anatomijas un fizioloģijas uzdevumi. Psihologija iepazīstina ar dvēseles darbībām (atmiņu, jušanu, domāšanu) un attēlo to gaitu. Pēdējā laikā radusies jauna zinātnes nozare — bērnu psihologija. Tās uzdevums ir bērna dvēseles pētīšana. Bērnu psihologija ir palīgīdzeklis eksperimentālai psihologijai. Eksperimentālā psihologija nodarbojas ar bērnu dabas un īpašību pētīšanu ar eksperimentu, instrumentu, aparātu un izmērojumu palīdzību. Fizioloģija un psihologija ir paidagōgijas paliginātnes.

Katram bērnu vecākam un audzinātājam no svara zināt, kādēļ viņš bērnu audzina, citiem vārdiem, zināt un neizlaist no acīm audzināšanas mērķus un uzdevumus. Jautājums par audzināšanas mērķiem cieši saistīts ar citiem jautājumiem, piem. ar jautājumu par cilvēka dzīves mērķi un uzdevumiem, kādēļ cilvēks dzīvo pasaulē u. t. t. Cilvēka dzīves mērķus un uzdevumus pēti īpaša zinātne, ko sauc par ētiku. Arī ētika uzskatāma par paidagōģijas paliginātni.

Antrōpologija.

Sōmatologija

Psichologija

Anatomija. Fiziologija.

Bērnu psichologija.

Eksperimentālā paidagōģija.

Kas grib ietekmēt un veicināt bērnu fizisko un garīgo attīstību, tam pamatīgi jāpārziņ bērna miesas un dvēseles uzbūve. Audzinātājs nedrīkst rīkoties arī pretēji bērnu attīstības likumiem. Tam jāpārziņ visi audzināšanas līdzekļi un paņēmieni. Bet audzināšana nav tikai zināšana vien. Tā arī ir māksla, gribētu sacīt, ka tā ir visskaistākā un augstākā māksla. Audzināt nozīmē arī praksē pielietāt audzināšanas mācības likumus un noteikumus. Tas nav viegls uzdevums, jo vispārējie likumi jāprot piemērot katram atsevišķam audzināšanas gadījumam. Te liela loma piekrīt audzinātāja instinktivai izjūtai un paidagōģiskam taktam. Paidogōģisko taktu var izkopt un attīstīt ar uzcītīgu vingrināšanos un audzināšanas mācības pamatīgu iestudēšanu. Tikai tad audzinātājs prātīs ar bērnu pareizi apieties katrā atsevišķā momentā vai brīdī, ja tas būs vispusīgi iepazinies ar audzināšanas jautājumiem teorētiski un praktiski.

Audzinašana ir māksla vēl citādā, augstākā nozīmē. Tāpat kā mākslinieks veido no akmens vai marmora savu iedomāto tēlu pēc savas gaumes un ieskatiem, tā arī audzinātājs veido bērnus pēc sava personīgā ideāla. Šim veidošanas darbam nepieciešama ne tikai zināšana un prasme, bet arī mīlestība uz darba objektu, resp. audzēkni. Audzinātājam jābūt pašaiizliedzīgā, tādā, kas ar visu dvēseli nododas jaunatnes audzināšanas darbam.

2. Audzināšanas tiesības, pienākumi un vara.

a) Audzināšanas nepieciešamība.

Visu organisku būtņu, kā cilvēku, dzīvnieku un augu dzīve sākas ar dīgļa rašanos un turpinās ar augšanu. No visām organiskām būtnēm cilvēks savas dzīves sākumā visnespēcīgākais. Bērnam vajadzīga rūpīga kopšana no pieaugušie. Tādā kārtā starp bērnu un viņa sociālo apkārtni nodibinājas visai cieša saistība. Šī saistība ar sociālo apkārtni vispirms izpaužas ģimenes dzīvē, vēlāk sabiedriskā un sociālā, t. i. tautas dzīvē. «Cilvēks var kļūt par cilvēku tikai ar audzināšanu,» teica lielais filozofs Kants.

Bet arī audzināšanai ir savi pretinieki. Pie tādiem piešķaitāms XVIII g. s. domātājs Žans Žaks Russo. Russo teica: «Viss labs nāk no Radītāja rokām, visu samaitā cilvēka rokas.» Russo domā, ka bērna garīgo attīstību nosaka vienīgi viņa dabīgās iedzīmtās īpašības un ka audzinātāja iejaušanās bērna attīstībā ne tikai ne vajadzīga, bet pat kaitīga.

Šim Russo noraidošam uzskatam par audzināšanu nevaram piekrist. Novērojumi rāda, ka cilvēks dzimst ar labām, kā arī ar ļaunām tieksmēm un īpašībām. Tās viņš manto no saviem vecākiem un priekštečiem. Ļaunās īpašības un dziņas bērnā attīstās ātrāk un intensīvāk. Audzināšanas uzdevums — aizkavēt bērnā nevēlamo īpašību un tieksmju attīstību un izkopt labās īpašības un dziņas. Russo uzskatam var piekrist tikai tajā vienīgā ziņā, ka katrs bērns tiecas pēc neatkarīgas un patstāvīgas attīstības. To pierāda lielu ievērojamu vīru dzīves gājumi. Šis apstāklis tomēr audzināšanu nebūt nedara lieku un nevajadzīgu. Tieši otrādi, tas uzliek bērnu vecākiem un audzinātājiem uzdevumu piepalīdzēt bērnam tā dabīgā attīstībā, izpētot, kopjot un veicinot bērna īpatnējās spējas un tieksmes.

b) Audzināšanas iespējamība.

Ikviens centiens attaisnojams tikai tad, ja mērķis, pēc kā cenšas, sasniedzams. Tādēļ arī katram bērnu vecākam un audzinātājam jābūt pārliecinātam par to, vai bērna iekšējā uzbūve pieejama ārējiem ietekmējumiem. Uz to pamatojas audzināšanas iespējamība vispārī. Audzi-

nātāju pieredzējumi un panākumi neapšaubāmi pierāda audzināšanas, resp. bērna ietekmēšanas iespēju. Piedzīvojumi rāda, ka bērna apkārtne, tā saucamie līdzaudzinātāji, var diezgan stipri iedarboties uz bērna psihi. Vācu dzejnieks Lesings kādā savai mātei rakstītā vēstulē saka, ka vientuļa dzīve darot viņu drūmu, nospiestu un neveiklu, turpretim, uzturēšanās cilvēku sabiedrībā darot viņu ja utru, dzīves priecīgu un asprātīgu. Gluži tāpat kā uz bērnu un vispārī cilvēku var iedarboties neapzināti faktori, tā arī cilvēku vēl labāk var ietekmēt ar apzinātu audzināšanu: no slinka bērna var izaudzināt čaklu un uzcītīgu, no nepaklausīga — paklausīgu, no palaidnīga — kārtīgu bērnu. Par audzināšanas lielo varu un iespaidu bija pārliecināts jau Pestalocijs tajā laikā, kad viņš Stansā uzņēmās tuvu pie simts nabadzīgāko bērnu audzināšanu. To pierāda viņa vārdi: «Es biju pārliecināts, ka mana sirds pārveidos bērnus ātrāki nekā pavasara saule zemes virsu. Un tiešām, saule vēl nebija atkausējusi sniega segu, kad es savus bērnus vairs nepazīnu.»

c) Audzināšanas robežas.

Protams, audzināšana nav neierobežotu iespējamību zeme. Arī tai savas robežas, jo audzināšana nav vispēcīga. Zīmīgs latīņu sakāmais vārds: «Ne no katra koka var izgriezt Merkuru.» Pieredzējumi to arī apstiprina. Ikviens audzinātājs ierobežo paša audzinātāja spējas. Audzinātājs nevar bērnam dot to, kas viņā pašā nav. Audzināšanas, resp. ietekmēšanas robežas atkarīgas no paša bērna. Bērnā nevar ieaudzināt to, kas nesakņojas viņa garīgā būtībā, resp. viņa psihē. Bērnā nevar attīstīt un izkopt tādas spējas, kādu tajā pavisam nav. Katram cilvēkam jau no dabas piemīt īpatnējas domāšanas, jūšanas un gribas spējas un veidi. Audzinātājs tās nevar ieaudzināt vai iznīdēt, viņš var tikai tās pārveidot. Cilvēks nav vaska tēls, kuŗu var veidot pēc patīkšanas. Jaundimuša bērna dvēsele nav neaprakstīta lapa, kā domāja filozofs Lokks, kuŗa var ierakstīt visu, ko vēlas. Ģēte savā darbā «Hermans un Doroteja» saka: «Mēs nevaram bērnus veidot tā, kā mums patīk.» Latīņu dzejnieks Horacs teica: «Izden dabu laukā pa vienām durvīm, tā ienāk pa otrām durvīm.»

3. Cilvēka attīstība.

Audzinašana ir attīstības ietekmēšana. Bez attīstības nevar būt arī audzināšana. Cilvēka attīstībā ietilpst visas tās pārmaiņas, kas notiek pie viņa miesas un gara. Šīs pārmaiņas cilvēkā izsauc vielu apmaiņas process. Vielu apmaiņa, kas aptver visus cilvēka dzīvei un attīstībai nepieciešamos fiziskos un ķīmiskos procesus, atkarīga no veselības rindas ārējo un iekšējo dzīves apstākļu. Pie ārējiem dzīves apstākļiem pieskaitāmi barība, gaiss, gaiss, siltums, miers un kustšanās. Pie iekšējiem dzīves apstākļiem — cilvēka iekšējo organu normālā darbība. Ja kāds no tiem iztrūkst, tad cilvēka eksistence tiek pārtraukta un iestājas nāve. Tā, piem., ja cilvēkam pietrūkst gaiss, ko elpot, tad viņš nosmok; ja nesaņem barību, tad nomirst badā; ja nedarbojas kāds iekšējais organs, tad iestājas nāve u. t. t.

Cilvēka garīgā attīstība cieši saistīta ar fizisko attīstību. Augot ķermenim, aug arī cilvēka smadzenes un līdz ar to arī viņa garīgās spējas. Cilvēka garīgajā attīstībā lielu lomu spēlē arī jutekļu darbība; ar jutekļiem, kā zināms, cilvēks uztura sakarus ar savu apkārtni.

a) Attīstības pakāpes.

Cilvēka attīstībā var izšķirt trīs pakāpes: 1) jauniības laiku, 2) nobrieduma laiku un 3) vecuma laiku. Pirmais cilvēka dzīves posms ilgst līdz 20 g., otrais līdz 60 g., trešais ietver 7-to, 8-to un turpmākos gadu desmitus. Minētos dzīves posmus varam sīkāk iedalīt: zīdaiņa vecumā līdz 2 g., bērna vecumā līdz 7 g., zēnu vai meiteņu vecumā līdz 14 g., jaunekļa vai jaunavas vecumā līdz 20 g., pieauguša vīrieša vai sievietes vecumā līdz 40 g., pusmūža vecumā līdz 60 vai 70 g. un sirmgalvja-es vecumā līdz nāves dienai. Pāreja no viena vecuma otrā notiek pakāpeniski; kā bērns par jauniešu, tāpat arī jauneklis vai jaunava nekļūst piepeši par pieaugušu cilvēku.

Bērna fiziskās attīstības laikā nopietna vērība pievēršama ķermeņa garumam un svaram, atsevišķu ķermeņa daļu īpašībām, piem., galvai, kaklam, krūtīm, sirdij, nerviem, muskuļiem u. t. t. Vīriešu kārtas zīdaiņa vidējais garums 56 cm, sieviešu kārtas — 49 cm. Bērna garums katru mēnesi pieaug pa 2 cm. 14 g. veca zēna vidējais garums — 142 cm., meitenes — 135 cm., 20 gadu veca jaunekļa ga-

ņums — 167 cm., jaunavas — 158 cm. Jaundzimis zēns sver ap 2,4 kg., meitene — ap 2 kg., 14 g. veca zēna vidējais svars ir 26,8 kg., 14 g. vecas meitenes 28,8 kg., 20 g. vecumā vīrietis sver ap 48 kg., sieviete — ap 41,6 kg. Sirds jaundzimušam bērnam sver ap 25 gr., pieaugušam — ap 300 gr. Zīdaiņa smadzenes sver ap 350 gr., 6 gadus vecam bērnam smadzeņu svars ir trīskārtojies; 20 gadus vecam jauniešim smadzenes sver 3 ½ reizes vairāk kā pēc dzimšanas.

Katra bērna garīgā attīstība sākas ar dzenuļu darbību, galvenā kārtā ar barības un kustības dzenuļu attīstību. Tai seko jutekļu attīstība. Bērns grib visu redzēt, dzirdēt, taustīt, garšot. Trešajā gadā sāk attīstīties bērna fantāzija; bērns sāk notēloties, valoda kļūst sakarīgāka. Bērns pamazām sāk izšķirt apkārtnes lietas un tās lietāt. Bērnam rodas uzskati un priekšstati, kuņģus uzglabā viņa atmiņā. Pēdīgā attīstās bērna domāšanas spēja. Reizē ar to rodas bērnam dziņa pēc patstāvības. Minētās bērna garīgās attīstības pakāpes un virzieni kļūs saprotamāki un skaidrāki pēc ievada psiholoģijā un audzināšanas mērķu aplūkošanas.

b) Attīstība un audzināšana.

Cilvēka audzināšana notiek audzināšanas laikā. Zīdaiņa vecumā no liela svara bērnam fiziskā kopšana. Māte ir piemērotākā persona šim uzdevumam. Bērības laikā fiziskā audzināšana līdzsvarojama garīgai audzināšanai. Mājas audzināšana papildināma ar bērna dārza audzināšanu. Nākamajos divos dzīves posmos bērnam garīgā audzināšana izvirzās pirmajā vietā. Tomēr arī fiziskai audzināšanai pievēršama nopietna vērība. Nav jāaizmirst sen izteiktā patiesība: veselā miesā mājā vesels gars. Jaunības laikā audzināšanai no citām personām jāpāriet pašaudzināšanā.

Audzināšanai un audzināšanas mācībai jāpaturas acīs viss jaunieša attīstības posms. Saskaņā ar cilvēka fiziskās un garīgās attīstības iedalīšanu atsevišķos posmos, arī audzināšanu un audzināšanas mācību varam iedalīt vairākos (8—12) posmos. Varam runāt par zīdaiņa fizisko un garīgo audzināšanu, par maza bērna fizisko un garīgo audzināšanu u. t. t.

II. nodaļa.

4. Zīdaiņa fiziskā attīstība un kopšana.

a) Zīdaiņa fiziskā attīstība.

Ikviens bērns nāk pasaulē nespēcīgs un neattīstīts. Zīdains ir vārgs radījums, kam nepieciešama visai rūpīga gādība un kopšana. Pirmajos divos gados zīdaiņa attīstība tomēr norit tik straujā tempā, kā nevienā citā vecumā. Jaundzimuša bērna svars parasti svārstās starp 2000 līdz 2500 gramiem. Pēc pusgada bērna svars dubultojies, gada beigās — trīskārtojies. Dzimstot katrs bērns ir apmēram 50 cm. garš. Pirmajā gadā viņa garums pieaug par 25 cm., otrajā gadā — par 10 cm. Sevišķi liela zīdaiņa galva. Liekas arī zīdaiņa acis, jo tās izveidojas līdz ar dzimšanu. Zīdaiņa galvas garums iztaisa ap $\frac{1}{4}$ no visa ķermeņa garuma. Zīdaiņa kauli mīksti un lokāni, arī galvas kausa kauli tam nav saauguši kopā. Galvas kausa augšējā pusē pa kreisi atrodas mīksta rombveidīga vieta — fontanella (avotiņš). Tā, kauliem saaugot, izzūd pirmā gada beigās. Uz galvas zīdainim maz matu, zobu arī nekādu nav. Tikai pēc 6 mēnešiem tam parādās divi apakšējie vidējie zobi. Pirmajā gadā bērnam izaug 8, otrajā gadā — 10—16 zobu, tā saucamie piena zobi. Pārējās ķermeņa daļas zīdainim ir visas. Dažas no tām viņš vēl neprot izlietot, dažas arī nevar viņu mazo apmēru dēļ (piem. pirkstus). Iekšējie organi, piem., sirds un plaušas, darbojas daudz intensīvāk nekā pieaugušam cilvēkam. Sirds pukstienu skaits sasniedz līdz 120 minūtē, elpas vilcienu skaits — līdz 40 minūtē. Visai darbīgs zīdaiņa skaņu, resp. kliegšanas aparāts. Asaras parādās zīdainim tikai ap 4. nedēļu pēc dzimšanas. Pirmās zīdaiņa kustības tīri instinktīvas un neapzinātas. Tādas piem. — zīšana, košana, laizišana.

b) Zīdaiņa audzināšana.

Zīdaiņa audzināšanā, resp. kopšanā jāievēro viņa dzīves apstākļi. Liela nozīme pareizai bērna barošanai. Vispiemērotākais un mēģīgākais barības līdzeklis zīdainim mātes piens. Mātes piens satur visas zīdainim nepie-

ciešamās barības vielas, piem. taukus, cukuru, sāļus un ūdeni. Arī temperatūra pienam piemērota. Mātes piens arī tirs, jo tajā neiekļūst netīrumi, kā dzīvnieku pienā, kuŗu turā traukos. Zīdaiņa zīdīšanas laikā mātei jāved kārtīga dzīve. Ja māte slimo vai zīdainsis vārgs, tad var to barot ar citas sievietes pienu. Bērnam var dot arī dzīvnieku, piem., gov, kazas, ēzeļa vai ķēves pienu. Govs piens nav zīdainim visai labs, jo satura daudz siera vielu un ātri saskābst. Govs pienu vislabāk atšķaidīt ar ūdeni vai tēju. Labākais dzīvnieku piens ir ēzelmātes piens. Neatšķidrinātu dzīvnieku pienu bērnam var dot tikai sākot ar 8. mēnesi. Katrā gadījumā, ja bērnam dod dzīvnieku pienu, pēdējam jābūt uzvāritam un uzglabātam tīros traukos. Karstās vasaras dienās zīdaiņi ne labprāt dzeļ pienu. Tad tiem var dot arī citas barības vielas, bet tās tomēr nevar pilnīgi atvietot pienu. Vispāri jāsapaka, ka piens piemērotākais barības līdzeklis pirmajā dzīvības gadā.

Tiklīdz bērnam parādās pirmie lielākie zobi, tos nepieciešami nodarbināt. Tad bērnam jau var sākt dot piena barību vai olu barību, vēl vēlāk — augļus, saknes un labi izvāritu gaļu. Tauka un sūksta gaļa bērniem nav ieteicama. Tā, tāpat kā alkohols, samaitā bērna nervus un asinis.

Zīdainim visai nepieciešama arī gaisma un gaiss. Bērna gultiņu nedrīkst novietot tumšā istabas kaktā, bet gan gaišā vietā. Bērnu istabai pēc iespējas jābūt saulainai. Sevišķi gaišas saulainas telpas nepieciešamas slimiem vārgiem bērniem. Tiem saulainā istabā var ierīkot saules vannas. Tādos gadījumos bērna acis gan jāaizsargā no spilgtiem saules stariem ar zaļu vai violetu šķidrautu. Labā laikā jau gluži jaunu zīdaini var iznest svaigā gaisā, protams, rūpīgi to ietinot segās, lai aizsargātu to no saaukstēšanās. Sevišķi rūpīgi zīdainsis jāsargā no caurvēja. Sargāšana no aukstuma nepieciešama tamdēļ, ka zīdainsis savas sirds un plaušu mazo apmēru dēļ nevar radīt savā ķermenī pietiekoši daudz iekšēja siltuma. Arī bērna veļa vai sega, kuŗā to ietin, iepriekš sasildāma.

Cilvēka āda, kā zināms, svarīgs organs, jo ar to cilvēks elpo tāpat kā ar plaušām. Bērna ādai jābūt tīrai, lai tā neaizkavētu elpošanu. Tādēļ pirmajā gadā bērns jāliek katru dienu siltā vannā un bieži jāapmazgā ar siltu ūdeni. Pēc mazgāšanās bērnam jāuzģērbj silta veļa. Sevišķi jutlīgas ādas vietas bērnam apkaisāmas kartupeļu miltiem vai apsmērējamas ar vazelīnu.

Zīdāinim nepieciešams daudz un mierīgs miegs. Jo vairāk viņš gul (16—18 st.), jo labāk. Sevišķa vērība pievēršama gulāmtelpu temperatūrai un gaisa svaigumam, mierīgai apkārtni un pareizam bērna gulus stāvoklim. Bērns nav jāievīsta pārāk cieši segās, viņš jāguldina pēc iespējas horizontālā stāvoklī. Vispāri, kā gulot, tā arī nomodā bērna kustībām jābūt brīvām un neierobežotām. Bērnu arī nedrīkst spiest stāvēt, sēdēt vai gulēt, ja viņš to nevēlas. Ja bērns atmostas un negrib vairs gulēt, tad viņš jāpaceļ sēdus, atbalstot viņa muguru ar spilvenu.

Vispāri jāsaka, ka zīdaiņa kopšana prasa sevišķu uzmanību un rūpību. Apiešanai ar zīdāini jābūt vienmērīgai un konsekventai. Zīdaiņa barošana, tīrības uzturēšana, guldināšana u. t. t. pievēršama vērība katram sīkumam, jo arī tam svarīga nozīme veselības uzturēšanai bērnam; katrā ziņā nepieciešama noteiktas kārtības ieturēšana. Izsaugāt bērnu no slimības vieglāk, nekā izārstēt no slimības. Ja ģimenē atrodas kāds slimš ģimenes loceklis, tad jāgādā, lai zīdāinis nenāktu ar to sakarā. Ja zīdaiņa vecāki vai audzinātāji neprot vai nespēj to pareizi kopt, tad zīdāinis nododams zīdaiņu aizgādei, kas pastāv visās lielākās pilsētās. (Var arī šādos gadījumos griezties pie padomu izsniegšanas punktiem bērnu kopšanas un audzināšanas jautājumos. Tur vecāki vai audzinātāji saņems vērtīgus norādījumus, kā apieties ar zīdāini.)

c) Slimības un mirstība zīdaiņu vecumā.

Nevienā dzīves posmā nav tik daudz miršanas gadījumu, kā agrā bērnībā, resp. zīdaiņu vecumā. Tam cēloņi, pirmkārt, zīdaiņu vārgums un fiziskā nespēcība; otrkārt, pašu vecāku un audzinātāju nepareiza zīdaiņa kopšana un apiešanās ar to. Zīdaiņu mirstību pēc tautībām Latvijā raksturo sekošie statistiskie dati. No 100 dzīvi dzimušiem miruši procentos:

1927. g.	8,60%	latvieši;	7,44%	vācieši;	13,45%	krievi;	4,22%	židi
1928. g.	8,53	"	5,24	"	14,09	"	5,09	"
1929. g.	9,74	"	4,78	"	24,51	"	4,88	"
1933. g.	7,10	"	5,26	"	10,08	"	3,13	"

Tikko minētie skaitļi rāda, ka zīdaiņu mirstība pēdējos gados samazinājusies. Tomēr, salīdzinot ar citām valstīm (Franciju, Holandi) tā arī diezgan liela.

Zīdaiņu mirstība stāv ciešā sakarā ar barības traucējumiem. Gandrīz divas trešdaļas no visiem zīdaiņu mir-

stības gadījumiem notiek gremošanas darbības traucējumu dēļ. To bērnu mirstība, kuņģus baro ar dzīvnieku pienu vai ar piena surrogātiem, 8 reizes lielāka par to bērnu mirstību, kuņģi saņem mātes pienu. Diezgan kaitīgi uz zīdaiņiem iedarbojas arī nelabvēlīgi gaisa un klimatiskie apstākļi. Bērnu mirstību lielā mērā iespaido gaisa temperatūras maiņa. Visbīstamākais mēnesis zīdaiņiem augusts.

Zīdaiņu ķermeņa nocietināšana ar aukstu gaisu, ūdeni (mazgāšanu) vai vēju nav ieteicama, jo tā kaitīgi atsaucas uz bērnu veselību un pa lielākai daļai beidzas ar nāvi. Tāpat bērniem kaitīga uzturēšanās mitros, tumšos dzīvokļos, kuņģus nieieplūst ne svaigs gaiss, ne saules stari.

Pa lielākai daļai nelabvēlīgie dzīves apstākļi neizsauc vienmēr bērna nāvi, bet gan tikai ilgstošu vārgumu, kuņģu ar attiecīgu apstākļu uzlabošanu var atkal novērst.

No bīstamākām zīdaiņu slimībām minams acu gļotainais iekaisums. Tas rodas dažas dienas pēc bērna dzimšanas. Slimība izpaužas acu savienojošās plēves uztūkšanā un piesarkšanā, kā arī sarkana vai balta gļotaina šķidrums atdalīšanās. Slimības sekas parasti ilgstoša akluma iestāšanās. Slimības cēlonis baktērijas, kuņģas no mātes pāriet uz bērnu. Tagad atrasts radikāls līdzeklis šīs slimības ārstēšanai — tā ir Credé profilakse (nosaukta tās atradēja Leipcīgas augstskolas sieviešu klinikas direktora vārdā). Viena vienīga piliena iepilināšana slimā zīdaiņa acīs pietiek, lai to izsargātu no acu iekaisuma ar visām viņa kaitīgajām sekām. Vācijā zīdaiņu profilakse pret šo slimību obligātoriska.

Otra raksturīgā zīdaiņu slimība ir angļu slimība jeb rachīts. Slimības būtība — kaļķu trūkums kaulos, kuņģi tadēļ kļūst mīksti un lokani. Angļu slimības iezīme ir bērna vēla kājām iešana. Vienīgais līdzeklis pret rachītu ir mākslīga kaļķa un fosfora vielu ievadīšana slimā bērna organismā. Ja nepielieto šo līdzekli, tad bērns top par kropli.

Lielākā daļa lipīgu slimību zīdaiņiem nekaitīga. Bīstams bērnam tikai augšējā balss vada katarrs, difterīts, masalas, garais klepus. Lai izsargātu zīdaiņi no lipīgām slimībām, jāsargās laist viņa tuvumā slimniekus. Arī citu iesnas var pielīpt bērnam. Lipīgās slimības, kā piem., katarru bērni dabū no pieaugušiem ar skūpstu. Biežāki sastopams pie zīdaiņiem deguna difterīts. Zīdaiņiem, kas dzimuši no neruvoziem vecākiem, nereti parādās arī krampji. Sevišķi bīstams bērniem balss šķeltnes krampis, jo tas var pilnīgi aizraut bērnam elpu un beigties ar nāvi.

5. Zidaiņa garīgā attīstība un audzināšana.

a) Jutekļi.

Labākais, ko māte savam bērnam var dot, ir veseli miesas prāti, resp. viņu organi — jutekļi. Jutekļi ir vārti, caur kuriem bērns nonāk sakaros ar ārpusauli, ar savu apkārtni. No jutekļu pareizas funkcionēšanas atkarājas zidaiņa prāta, jūtu un gribas attīstība. Tādēļ bērna jutekļu attīstīšana un izveidošana pieskaitāma pie bērna audzināšanas svarīgākiem uzdevumiem.

Cilvēkam, kā zināms, ir pieci jutekļi vai miesas prāti: redze, dzirde, tauste, garša un oža. Viņu organi — acis, ausis, āda, mēle un deguns. Domā, ka cilvēkam esot vēl sestais miesas prāts jeb jušanas veids. Ar to cilvēks apzinājoties savas sajūtas, piem., nogurumu pēc ilgākas staigāšanas, izsalkumu, slāpes u. c. Sesto miesas prātu sauc arī par vītālo jeb dzīves jutekli. Tā organs ir cilvēka iekšējais ķermenis.

b) Jutekļu darbība.

Juteklus iedarbina ārējie kairinājumi vai iespaidi. Jutekļu kairinājumi pēc būtības ir fiziski procesi. Acis iekairina gaismas viļņi, ausis — skaņu viļņi. Ožas organā — degunā nokļūst un iekairina viņa gļotādiņu niecīgas ķermeņu daļiņas putekļu vai gāzes veidā; tāpat arī garšas organu — mēli iekairina dažādas vielas, kas uz tās nokļūst; taustes sajūtas rodas mūsu ādai pieskaroties dažādas pretestības vai temperatūras priekšmetiem vai ķermeņiem; uz vītālo miesas prātu, resp. jutekli iedarbojas kā ārējas, tā arī iekšējas ķermeņa pārmaiņas. Jutekļu iekaire no ārējiem iespaidiem var būt divējāda: ķīmiska un mēchaniska. Ar garšas un ožas organiem uztvertas ķermeņu daļiņas izsauc mēles un deguna gļotādās zināmas ķīmiskas pārmaiņas. Arī acīm uztverot kādu attēlu, acs tiklennē notiek zināmas ķīmiskas pārmaiņas. Tādēļ redzi, garšu un ožu sauc arī par ķīmiskiem jutekļiem. Skaņu viļņi, turpretim, ķerpus uztver mūsu ausis, nerada dzirdes nervā nekādas ķīmiskas pārmaiņas, tādēļ dzirdēšana ir mēchanisks process. Tāds pats process ir arī taustišana. Dzirdi un tausti sauc tādēļ par mēchaniskiem jutekļiem.

Jutekļu darbības procesā varam izšķirt trīs posmus, kas piemīt visiem jušanas veidiem. Vēspirms, visu jutekļu, resp.

nervu iekairinājums nāk no ārienes. Pēc tam jušanas nervi ārējos iekairinājumus novada noteiktā smadzeņu daļā. Tā, piem., redzes nervi kairinājumus novada smadzeņu pakauša daļā, dzirdes nervi — smadzeņu deniņu daļā. Pēdējais jušanas procesa posms ir ārējā kairinājuma apzināšanās. Tā ārējais iespaids jeb kairinājums kļūst par juteklisku iespaidu — sajūtu.

Atkarībā no pieciem miesas prātiem izšķīram redzes, dzirdes, garšas, taustes un ožas sajūtu; bez tam vēl vītālo sajūtu. Pie redzes sajūtām pieskaitāmi krāsu, piem., melnu, baltu, sarkanu u. c. priekšmetu iespaidi. Pie dzirdes sajūtām pieskaitāmi skaņu, toņu, trokšņu iespaidi. Ožas sajūtām mums nav precīzu apzīmējumu; tās nosaucam pēc tiem priekšmetiem, kuri izdod smaržu vai smaku; tā, piem., ir puķu smarža, augļu smarža, sēra vai citas vielas smaka; vispār, patīkamas ožas sajūtas saucam par smaržām, nepatīkamas par smakām. Garšas sajūtas var būt saldas, rūktas, skābas, sāļas; vispār, arī tās saucam pēc tiem priekšmetiem vai vielām, kas tādas rada mūsu mutē. Tā, piem., sakām medus salds, žults — rūkts u. t. t. Taustes sajūtas apzīmējam vārdiem: miksts, ciets, līdzens, grubulains; temperatūras sajūtas vārdiem: auksts, karsts, silts, remdens; vītālo sajūtu — vārdiem: spīrgts, možs, gurdens. Viena sajūta noteikti atšķiras no otras. Vipār, katrai sajūtai ir savs īpatnējs saturs.

Ikvienai sajūtai vēl otra īpašība. Tai ir noteikta intensīvitate vai stiprums. Piem. rokas spiediņš var būt stiprāks vai vājāks, ūdens aukstums siltāks vai remdenāks, skaņas un trokšņi skaņāki vai klusāki u. t. t.

c) Zidaiņa jutekliskās dzīves sākums.

Bērns pēc dzimšanas kādu laiku neredz vai neapzinās redzētos iespaidus. Viņš izvairās no gaismas; viņa pirmās dzīves dienas ir tumšas. Tikai otrā nedēļā bērns sāk pierast pie gaismas un, tāpat kā visas citas būtnes, instinktīvi tiekties pēc tās. Ceturtajā vai piektajā dzīves mēnesī bērns jau var izšķirt melnu no balta. Pēc sešiem mēnešiem bērnam rodas dziņa un patika uz krāsām: bērnam visvairāk patīk gaišas krāsas. Pēc trešā dzīves gada bērns jau prot izšķirt visas galvenās krāsas, kaut gan vēl neprot tās nosaukt katrreiz vārdā. Iemīļotākā krāsa lērņiem — sarkanā.

Daži bērni arī vēl vēlākā vecumā neprot izšķirt krāsas, ne arī tās nosaukt. Tie ir tā saucamie krāsakuļie. Krāsu

aklums ir anormāla, resp. slimīga parādība. Krāsu akliem visas krāsas izliekas vienādas. Tādi bērni neoplūc nevienu puķi, nemeklē krāsainus akmentiņus, nesajūsminājas par baltiem gulbjiem vai sniega kalniem.

Dzirdē jaundzimušā bērņā sāk darboties pēc trim vai četrām dienām. Līdz tam zīdains pilnīgi kurls. Dzirdē tomēr zīdaiņi attīstās samērā ātri un reizē sāk iespaidot viņa juteklisko dzīvi. To pierāda tas apstāklis, ka māte bērnu var viegli nomierināt un iemidzināt ar aizjāšanu un vispāri ar skaņām. Uz skaņām un dziesmām katrs bērns ļoti atsaucīgs. Ka skaņas bērniem visai patīkamas, to pierāda tā sajūsma un prieks, ar kādu bērni izvilina skaņas no kāda skanoša instrumenta vai priekšmeta, ko tiem dodam rokās.

Garšas spēja piemīt jau gluži mazam, tikko dzimušam zīdainim. Pie tam tā visai intensīva. Par to varam pārliecināties pēc zīdaiņa sejas izteiksmes, dodot tam nogaršot dažādas vielas, kā, piem., saldas, skābas, sāļas, rūktas. Kas neatbilst zīdaiņa garšai, to viņš noraida, kas no vielām tam garšo, to viņš labprāt uzņem. Garšas sajūta izsargā bērnu no kaitīgu vielu vai barības līdzekļu uzņemšanas; tā viņam tāds pats aizsarglīdzeklis kā aizsargkrāsa dzīvniekiem.

Sākumā katrs zīdains mīl garšot saldu barību, tikai vēlāk viņš pierod arī pie skāba. Pienam, ko zīdainim pasniedz, jābūt vienmēr vienādi garšīgam. Bērnam nevar uzspiest tādu barību, kas viņam negaršo.

d) Zīdaiņa psihes saturs.

Zīdaiņa psihes saturs pirmajos dzīves mēnešos ir ārējo kairinājumu radītie un uzņemtie jutekliskie iespaidi. Zīdains uztver vienīgi ārējos kairinājumus, kas līdz viņam nonāk: gaismas iespaidus, skaņas, trokšņus, barības garšu u. t. t.; pamazām viņš sāk atšķirt gaišu no tumša, aukstu no silta, saldu no skāba u. t. t. Avotus, no kuriem nāk ārējie jutekļu iespaidi, zīdains vēl neapzinās. Uztvertie jutekliskie iespaidi ir zīdaiņa psihes vienīgais saturs.

Novērojot zīdaiņi, kas dzeļ saldu pienu, var redzēt no sejas, ka piens viņam labi garšo. Tā tad zīdaiņa patīkama un nepatīkama sajūta — tīksme vai netīksme — saistīta ar dažādiem jutekļu ārējiem kairinājumiem. Tā, piem., piešķapoties aukstam priekšmetam vai garšojot skābu pienu zīdains sajūt ne tikai ārējo juteklisko kairinājumu, bet reizē izjūt arī nepatīkamas sajūtas vai netīksmi. Tas rada nevis tieši ārējie priekšmeti, bet

uzņemtie jutekliskie iespaidi. Patikamas vai nepatikamas izjūtas sauc par jutekliskajām jūtām, jo tās cieši saistītas ar jutekliskajiem iespaidiem. Artīksmes vai netīksmes izpaudumiem (sejas izteiksme, brēkšana, roku vai kāju kustības) zīdāinis reaģē ne tikai uz ārējiem, bet arī uz iekšējiem kairinājumiem. Zīdāinis, uztverot kādu nepatīkamu ārēju kairinājumu, piem., spilgtu saules gaismu, vai izjūtot izsalkumu vai slāpes, vai atrodoties neveiklā stāvoklī, par savām netīksmes jūtām dara savai apkārtnēi zināmu ar brēcieniem, sejas izteiksmi, roku vai kāju kustībām. Pirmajā un pēdējā gadījumā bērns reaģē uz nepatīkamiem ārējiem iespaidiem, pārējos gadījumos uz nepatīkamiem iekšējiem kairinājumiem (izsalkumu, slāpēm). Ja bērna prasības apmierina, t. i. ja novērš nepatīkamos kairinājumus un saistīto ar tiem netīksmi, tad pēdējās vietā viņš izjūt tīksmi. Ja bērna vēlēšanos neapmierinām, tad netīksmes jūtas viņā pieņemamas vēl vairāk.

e) Zīdaiņa garīgā audzināšana.

Zīdaiņa garīgā audzināšana, resp. viņa psiķes iespaidošana šinī vecumā diezgan ierobežota. Zīdaiņa dvēseles attīstība norit visai lēni, bet salīdzinot to ar dzīvnieku psiķes attīstību, tā tomēr vispusīgāka. Mums jāizšķir bērna psiķiskā un bērna garīgā attīstība. Bērna psiķes attīstība sākas jau ar pirmajām dienām, garīgā attīstība sākas vēlāk, tad, kad zīdaiņa psiķe, resp. dvēsele pietiekoši izveidojusies. Gars, kā zināms, zināmā mērā ir izveidota cilvēka psiķe; psiķe var būt arī neizveidota vai neattīstīta; vispāri, tā atrodas ciešā sakarā ar cilvēka ķermeņa attīstību. Viss, kas attīsta zīdaiņa ķermeni, veicina arī viņa smadzeņu un nervu sistēmas attīstību, reizē ar to arī viņa psiķes, resp. dvēseles izveidošanos. Labvēlīgi apstākļi bērna ķermeņa attīstībai, piem. svaigs gaiss, laba barība, ir nepieciešamie noteikumi arī sekmīgai bērna dvēseles vai psiķes attīstībai. Protams, pēc bērna ķermeņa ārējām pazīmēm, piem., pēc tukluma, gan nevar spriest par viņa psiķi, nevar teikt, ka tukli bērni arī psiķiskā ziņā labi attīstīti. Bet nav noliedzams, ka sekmīga psiķiska audzināšana visai atkarīga no krietas bērna fiziskās audzināšanas.

Sevišķa vērība pievēršama bērna jutekļu attīstīšanai, jo no jutekļu attīstības atkarīga cilvēka psiķiskā dzīve. Jāgādā vispirms par zīdaiņu jutekļu aiz-

sardzību. Zīdaiņa acis jāaizsargā no nevēlamiem kaitīgiem iespaidiem, piem., no pārāk spilgtas saules gaismas, putekļiem u. t. t.; zīdaiņa dzirdes orgāns — ausis jāaizsargā no skaļiem trokšņiem, skaņām. Kaut gan visumā zīdaiņa jutekļi attīstāmi, tomēr jāaizsargā tos pārāk stipri un intensīvi nodarbināt. Nav labi, ja liekam bērnam daudz skatīties, klausīties, ost vai taustīt, jo bērna jutekļi samērā vāji un ātri nogurst. Vispāri jāaizsargājas no bērna nervu pārkairināšanas. Jāņem vērā, ka arī gluži mazi bērni var kļūt nervozi un tos var uzbudināt ar ārējiem iespaidiem tāpat, kā pieaugušos. Jutekļu un nervu pārkairināšana rada bērnos netiksmes sajūtu; no tā bērni visai rūpīgi sargājami. Audzinātājiem jāzin un jāievēro, ka bērna netiksmes jūtas stipri pārsvarā par patīkamām jūtām, ka viņa organisms vājš un nespēcīgs un atņem viņam iespēju apmierināt savas nepieciešamās vajadzības, kādēļ arī bērns rodas netiksmes sajūtas. Tādēļ arī jāaizsargās bērna netiksmes sajūtas pavairojot ar nemākulīgu un sliktu apiešanos, resp. ar nelabvēlīgiem ārējiem iespaidiem. Bērnos pēc iespējas jāmodina tiksmes un prieka jūtas, jo tās sekmē kā ķermeņa, tā arī psiķes attīstību. No tām lielā mērā atkarājas vai bērns izaug par dzīves priecīgu un dzīves spējīgu, vai par drūmu, nospīestu un dzīves nespējīgu jauniēti. Audzinātājiem nav jāpiemirst, ka bērniības iespaidi visdziļāk uzglabājas bērna dvēselē un ka tie noteic viņa turpmāko dzīves gaitu.

Sevišķa vēriba pievēršama tām instinktīvām zemām dziņām, kuŗu varā atrodas bērns zīdaiņa vecumā. Tās katrā ziņā jāierobežo un jāsavaldā un pie tam istā laikā. Tā, piem., bērnam nevar dot saldumus tik, cik viņš vēlas, nevar atļaut skraidīt tik ilgi, cik tam iegribas, vai nēsāt vienmēr to uz rokām; vispāri, apmierināt katru viņa vēlēšanos un iegribu. Ja tām neliekam robežas, tad viņas bērņā vairojas un pieņemas, tad līdz ar bērnu aug arī viņa netikumī. Vispār, bērna kopšanai un audzināšanai jānotiek pēc zināmiem noteikumiem; bērnu audzinātājiem jāietura zināma kārtība un vienmēriba viņu attiecībās ar

bērnū. Šādā ceļā bērnos iespējams ieaudzināt labus paradumus, kas palīdz tiem pašiem apvaldīt savas instinktīvās dziņas un tieksmes.

6. Bērna fiziskās īpašības un audzināšana.

a) Bērna fiziskā attīstība.

Bērna vecums aptver 2.—6. dzīves gadus. Šinī laikā sevišķa vēriba pievēršama bērna ķermeņa gaļumam un svaram. Otrā gada beigās bērna gaļums sasniedz apm. 85 cm.; sestam gadam beidzoties — 110—120 cm. Katru gadu bērna ķermeņa gaļums pieaug par 6—8 cm. Bērna svara pieņemšanās nav vienmērīga. Bērna svars pirmajos gados pieaug apm. par 1,6 kg. katru gadu, vēlākos gados — pa 0,8 kg. Pirmajos gados bērna ķermenis pilnīgāks, vēlāk kļūst vājāks, jo sākas ķermeņa stiepšanās: bērns sāk augt augumā. Sevišķi ātri aug bērna ķermeņa apakšdaļa. Galva, rumpis un locekļi — sāk pieņemt īpatnēju veidojumu un bērni sāk atšķirties viens no otra pēc savām fiziskām un garīgām īpatnībām. Bērns arvien vairāk kļūst līdzīgs kādam no vecākiem vai kādam savam brālīm vai mātai. No bērna ķermeņa ārējām daļām sevišķi ātri aug mati. Tie bieži vien jāapcērpj. Bērnam drīz parādās arī zobi, tā sauktie piena zobi, skaitā divdesmit. Bērna vecumam beidzoties piena zobi sāk izkrist un to vietā sāk augt jauni zobi. Ātri attīstās arī bērna runas organi — mute un mēle. Smadzeņu svars trešā gada beigās sasniedz ap 1050 gr., tas ir trīskārtojies, salīdzinot ar tikko dzimuša zīdaiņa smadzeņu svaru. Jaunieša smadzeņu svars ap 20. g. svārstās starp 1250—1400 gr. Bērna kustības ļoti dzīvas. Bērns var skraidīt, lēkāt, rāpties u. t. t.; viņš rokām tver visu, ko vien var sasniegt un vispār mil rotaļāties. Tādēļ arī bērna vecumu sauc par rotaļu vecumu.

b) Bērna fiziskā audzināšana.

Katram bērnam nepieciešama rūpīga kopšana. To vecāki bieži neievēro. Ar bērnu apietas kā ar pieaugušu. Tā ir liela kļūda. Vecākiem jāievēro bērna vecuma īpatnības.

Jāievēro ne tikai cilvēka dzīves vispārējie noteikumi, bet arī bērna vecuma īpatnības.

Vispirms bērna fiziskā audzināšanā svarīga loma piekrīt viņa pareizai barošanai. Galvenā barības viela visā bērna vecumā tomēr piens. Piemērotākie ēdieni bērnam piens, olu un miltu ēdieni, tāpat arī augļi un saknes.

Bērnām nedrīkst dot daudz gaļas ēdienu; tos pēc iespējas jādod mazāk. Bērna ķermenim vairāk nepieciešami ogļu hidratī un pie tam divkārt vairāk nekā olbaltums un tauku daļas. Kā dzēriens bērniem var ļoti noderēt arī ūdens. Var dot arī kakao, iesala kafiju vai zāļu tēju. Alkoholiski dzērieni, kā: degvīns, alus, vīns bērnam kaitīgi un to lietošana noliedzama.

Ēšanas laikam jābūt noteiktam, pēc ēšanas jāļauj bērnam atpūsties. Nevajag arī bērnu izlutināt ar dažādiem saldumiem un gardumiem.

Bērnām visai nepieciešams svaigs gaiss. Tādēļ tas nav jātur ilgi istabu telpās. Tikai slimos bērnus nevar vadāt pa āru. Bērnu istabu telpām jābūt ļoti vēdinātām. Tām jābūt gaišām un saulainām. Vispār, bērnu var jau diezgan agri norūdit pret saules, vēja un citiem atmosfairiskiem iespaidiem. Bērna maigā āda tad taps cietāka un nejutīgāka. Ieteicama arī bērnam peldēšanās un mazgāšanās. Peldināt var bērnu jau 5—6 gadu vecumā.

Kas attiecas uz bērna apģērbu, tad tam nav jābūt pārāk biežam, jo tad ādai nevar piekļūt svaigs gaiss un tā nevar atdalīt izgarojumus. Apģērbs nedrīkst būt pārāk plāns, jo tad viņš neaiztur siltumu, kas bērna ķermenim tik ļoti vajadzīgs. No tam var rasties arī normālas asinsriņķošanas traucējumi. Galvas apsegam jābūt vieglam, kaklu bērnam var turēt atklātu. No liela svara bērnam kustēšanās brīvībā, vingrojumi un vispār fizisks pūliņš. Katram veselam bērnam piemīt stipra dziņa nodarbināt savu ķermeni, galvenā kārtā ar rotaļām. Rotaļa bērnam tas pats, kas pieaugušam cilvēkam darbs. Tādēļ jau bērnu dārzos bērns var nodarbināt ar piemērotām rotaļām un viegliem ķermeņa vingrinājumiem.

Liela loma bērna fiziskā attīstībā piekrīt dzīvojamām telpām. Auksti, mitri un tumši dzīvokļi visai nenoderīgi, jo stipri aizkavē bērna ķermeņa augšanu un attīstību. Bērnu dzīvojamām telpām jābūt sausām, siltām un gaišām un pēc iespējas arī saulainām. No spilgtas saules gaismas gan gluži mazi bērni jāaizsargā, bet lielākiem tā nebūt nekaitē. Istabas telpas nedrīkst būt pārāk siltas, vispār istabas temperatūrai jābūt remdenai.

Visi minētie aizrādījumi attiecas uz bērnu fizisko audzināšanu. Bērnu fiziskā audzināšanā jāievēro zināmi noteikumi un kārtība. Bērni jāaudzina vienkārši un dabīgi, nav jāizlutina un nav jātura pārāk stingrā uzraudzībā.

c) Bērnu mirstība un slimības.

Mirstība bērnu vecumā mazāka nekā zīdaiņu vecumā. Kamēr zīdaiņu mirstība sniedzas pie 25%, 2—6 gadu vecu bērnu mirstība tikai 4-procentīga; vispār, bērnu mirstība sastāda tikai vienu sesto daļu no zīdaiņu mirstības. Arī bērniem organisms diezgan vājš un jutelīgs pret visiem ārējiem iespaidiem. Tādēļ arī slimības bērnu vecumā diezgan parasta parādība.

Parastās bērnu slimības šarlaks, masalas, difterīts, gaļais klepus, ģimja uztūkums (mumss). Bieži pie bērniem sastopama arī angļu slimība jeb rachīts un dziedzeru iekaisums jeb skrōfuloze; pēdējā atrodas ciešā sakarā ar acu, ausu vai deguna iekaisumu. Retāk sastopamas vēdera, zarnu un sirds slimības. Galvas sāpes, t. s. Vitta deja, epilepsija pie bērniem novērojama tikai atsevišķos gadījumos. Angļu slimību var ārstēt ar gaisa, saules un sāls vannām. Kā barība jādod vienīgi piens, olas, augļi vai saknes. Gluži tāpat ārstējama arī skrōfuloze.

Lipīgas slimības pie bērniem nav daudz izplatītas. Galvenās no tām šarlaks un masalas. Lipīgu slimību iznēsātājas, kā zināms, ir baktērijas, kas no slimā organisma pāriet uz veselo. Par slimības iestāšanos vēsta slimības pazīmes — simptomi. Tie dod iespēju iepriekš spert soļus pret slimību un to novērst. Šādas pazīmes: galvas sāpes, nogurums, ēstgribas trūkums, caureja, temperatūra, klepus vai iesnas. Ja parādās kāda no šīm pazīmēm, tad nekavējoši jāgriežas pie ārsta dēļ padoma un slimības konstatēšanas. Jāgādā arī par piemērotām telpām slimniekam. Slimnieka istabai jābūt lielai, saulainai, no tās jāiznes visas nevajadzīgās mēbeles: grīdsegas, gultas un citi piederumi. Istaba izvēdināma un tīri izslaukāma. Slimā bērna gultā nedrīkst likt daudz spilvenu, bet tai tomēr jāsaturs pietiekoši daudz siltuma. Galvenā vērība pievēršama tīrības uzturēšanai. Slimnieka ķermeņa atdalījumi un viss, kas nāk ar tiem sakarā, dezinficējami. Veļa slimniekam pēc iespējas biežāk jāmaina. Tāpat tīrība jāietura personām, kas apkopj slimnieku. Arī tām rokas un seja jānomazgā un drēbes jāpārmaina pēc slimnieka telpu atstāšanas. Slimnieka apkārtne uzturams pilnīgs miers. Barība slimniekam jādod viegli sagremojama. Trauki un ēdiena atliekas nav lietojami, bet nododami dezinficēšanai. Visu minēto noteikumu izpildīšana nepieciešama, ja gribam novērst lipīgas slimības pāriešanu no slimnieka uz veseliem.

7. Bērna garīgā attīstība.

Noģidas un uztveres.

a) Sajūtu izveidošanās par noģidām.

Katra māte zina, ka jaundzimis bērns ne redz, ne arī dzird. Tikai pēc dažām dienām — zīdaiņi notiek pārmaiņas: viņš sāk ar acīm sekot priekšmetiem, kas atrodas viņa tuvumā vai personām, kas ap viņu kustas; viņš sāk tvert lietas, kas tam pieejamas, piem., piena pudelīti, drēbītes u. c.

Sākumā novērojamas tikai vienkāršas sajūtas, bet vēlāk bērnam sāk attīstīties veselu priekšmetu noģidas spēja. Ar noģidu bērns noskārst savas apkārtnes lietu vai personību esamību; tēva, mātes, gultas, krēsla, putna klātbūtni.

Sajūtām izveidojoties par noģidām, bērns sāk mācīties pazīt priekšmetus pēc telpas un laika. Pamazām viņš sāk noģist, ka lietām ir garums, platums un augstums, ka tās atrodas vai nu blakus viena otrai vai zināmā atstatumā, vai kaut kas noticis vakar vai notiek šodien vai paredzams arī rīt. Noģidas saturs uzglabājas apziņā kā priekšstats.

b) Uztvere.

Ja maziem bērniem jautājam, ko tie zina par lelli, kaķi, vai suni, ābolu vai koku, ko tie redzējuši, tad maz ko viņi var par tiem pateikt; ja liekam viņiem kādu redzēto priekšmetu uzzīmēt vai atveidot, tad redzam, ka arī priekšmetu zīmējumi vai atveidojumi neskaidri, nenoteikti, pavirši. Vispār jāsaka, ka bērnu noģida par priekšmetiem visai nepilnīga. Mazs bērns gan pazīst lelli, suni vai kaķi, bet viņš ilgu laiku nezina, ka tiem divas acis, divas ausis, divas vai četras kājas u. t. t., vispāri, viņš neprot atšķirt priekšmetu daļas. Tikai vairākkārt aplūkojot un aptaustot, arī apožot vai nogaršojot, bērns sāk pazīt priekšmetu īpašības un atšķirt viņu atsevišķās daļas. Tā pamazām noģidas izveidojas par pilnīgākām un skaidrākām priekšmetu ainām — uztverēm.

Uztveres izveidojas bērnam galvenā kārtā ar redzi un tausti. Pārējās jutekliskās sajūtas tikai papildina priekšmetu jutekliskās ainas. Tā, piem., ābola jutekliskā uztvere (pareizāki noģida) sastādās vispirms no krāsas

teiktu. Nepilnīgās ainas, resp. uztveres bērns papildina ar sava paša iztēli (fantaziju). Tādēļ arī bērna priekšmetu uztvere visai subjektīva.

Visam, ko bērns runā un saka, nevar piešķirt objektīvās patiesības vērtību. Pie tam nav jāpie-mirst, ka bērns ļoti viegli ļaujas sevi iespaidot.

c) Uzmanība.

Bērnā nepieciešamās jutekliskās uztveres iegūstamas ar vispusīgām un intensīvām noģidām. Šādas uztveres vai noģidas iespējamās tikai ilgākā laikā. Kamēr bērna skats pavirši un ātri slid no viena priekšmeta uz otru, tamēr pilnīga priekšmetu uztvere un pazišana nav iespējama. Bērna skatam jākoncentrējas vienā šaurākā aplokā vai uz vienu kādu lietu vai priekšmetu. Šādu apzinātu ilgstošu skata pievēršanu vienam kādam priekšmetam vai lietai psiholoģijā sauc par uzmanību.

Uzmanība bērnam rādās pavisam nepazīstama. Bērns nemierīgs, nepastāvīgs un izklaidīgs. Tomēr arī bērnam var novērot zināmu uzmanības spēju, var teikt dabīgu uzmanību. Šāda uzmanība bērnam vērojama tajos brīžos, kad viņš aplūko kādu interesantu priekšmetu, piem., krāsainu bildi, skaistu putnu vai dzird skaņu toni vai jaunu melodiju vai garšo saldu barības vielu. Šādos gadījumos bērna interese par kādu priekšmetu rada arī uzmanību: gluži instinktīvi viņš ilgāku laiku tam pieverš uzmanību un šādā ceļā iegūst pilnīgāku juteklisku uztveri. Šāda uzmanība ir dabīga, primitīva. Bērnam var attīstīt patvaļīgu uzmanību ar to, ka liek viņam ilgāku laiku aplūkot priekšmetus un paturēt tos atmiņā. Arī ar jautājumiem bērnam var pieradināt pie uzmanības un tādējādi sagatavot tos skolai, kurā galvenā sekmju noteicēja — uzmanības spēja.

8. Bērna priekšstatu dzīve.

Priekšmeta noģida vai uztvere paliek bērnam apzinā tik ilgi, kamēr priekšmets atrodas viņa priekšā un iedarbojas uz viņa jutekliem. Kas notiek ar noģidu un uztveri pēc tam, kad priekšmeta vairs nav, t. i. vairs neiekairina bērna jutekļus? Priekšmeta noģida vai uztvere tomēr uzglabājas

bērna apziņā kā priekšstats. Tas nozīmē, ka bērns, agrāk uzņemto priekšmeta noģidu vai uztveri var reproducēt, t. i. izsaukt apziņā, atcerēties vai stādīt sevīm priekšā. Tā, piem., bērns var atcerēties tēva vai mātes tēlu, istabas, nama vai kāda cita priekšmeta attēlu. Noģidas un uztveres rodas cilvēkā tieši no ārējās iekaires, priekšstati — no centrālās nervu sistēmas ieroses.

Priekšstati atšķiras no uztverēm ar to, ka tie ne-skaidri un nepilnīgi. Tā, piem., redzot kādu ēku, redzam ne tikai tās ārējo izskatu, bet arī ēkas atsevišķās daļas, — sienas, logus, durvis, izgreznojumus u. t. t. Iedomājoties vai atceroties redzēto ēku, garā redzam tikai ēkas vispārējo apveidu, bez tās atsevišķām pazīmēm vai daļām.

Priekšstati visai no liela svara cilvēka garīgā dzīvē. Priekšstati pilda mūsu apziņu un dvēseli ar noteiktu saturu. Ja neko nevarētu iedomāties vai atcerēties, ko agrāk esam redzējuši vai dzirdējuši, tad mūsu garīgā dzīve nevarētu attīstīties, tā būtu tāda pat, kā jaundzimušam zīdaiņim vai plānprātīgiem. Mēs būtu tikai acumirkļu cilvēki, kas sajūt to, kas patreiz iedarbojas uz mūsu jutekļiem. Mums nebūtu ne pagātnes, ne arī nākotnes, jo visu to aizmirstu, ko esam sajutuši un pārdzīvojuši.

Atcere un atmiņa.

Cilvēka priekšstati visai dažādi. Bērns, kas ilgu laiku nav redzējis savu mīlo rotaļu lietiņu, priecājas tiklīdz to atkal ierauga. Tas nozīmē, ka viņš to pazīst. Kādu priekšmetu varam pazīt vienīgi tad, ja mūsu apziņā palicis vai uzglabājies redzētā priekšmeta attēls. Šādas atceres mūsos rodas katru dienu un stundu gan mājās, gan ārpus tās, ieraugot pazīstamus un redzētus priekšmetus, dzīvniekus, cilvēkus. Atmiņa ir ļoti svarīga psihiska funkcija un vienīgi ar tās palīdzību iespējama zināšanu piesavināšanās.

Ir vēl otrs atceres veids. Dzirdot, piem., stundeni šitot 8-to vai 12-to stundu, skolēns vasaras brīvlaikā atceras skolas laiku — mācību stundas sākumu vai beigas. Viņš atceras ne tikai to vien, bet arī skolotājus, biedrus, mācības stundas, varbūt arī sevišķus atgadījumus vai notikumus no skolas dzīves. Skolēna apziņā rodas nevis viena atcere vai priekšstats, bet vesela rinda tādu priekšstatu, kas viens ar otru cieši saistīti. Šādu priekšstatu sakarību sauc par priekšstatu asociāciju. Priekšstati cilvēka apziņā

pa lielākai daļai rodas a s o c i ā c i j a s ceļā, t. i., pirms viens, pēc tam citi, ar pirmo saistītie. Protams, priekšstati vai atceres var uzpeldēt cilvēka apziņā gluži nejauši, paši no sevis. Tādus priekšstatus vai atceres saucam par nejaušām vai nesakarīgām.

Te paceļas jautājums, kur gan uzglabājas ar jutekļiem uztverto priekšmetu ainās līdz tam brīdim, kad tās atkal uzaust mūsu apziņā. Mēs sakām, ka tās uzglabājas mūsu atmiņā. Tā tad atmiņa, tā sakot, ir priekšstatu uzglabājamās telpas. Protams, īstenībā tādu telpu nemaz nav. Mēs tikai izsakāmies uzskatāmi. Cilvēka psihiskā dzīvē valda tie paši likumi, kas fiziskā, resp. dabas dzīvē. Tāpat kā izšauta lode turpina kustēties zināmā virzienā tik ilgi, kamēr uz to neiedarbojas citi spēki, tā arī uzņemtie ārējie iespaidi uzglabājas un paliek apziņā tik ilgi, kamēr tos nenomāc un neizspiež jauni stiprāki un skaidrāki ārējie iespaidi. Psihikas saturs, var teikt, nav vienāds un pastāvīgs, bet gan mainīgs. Uzņemtie ārējie iespaidi var uzglabāties cilvēka atmiņā īsāku vai ilgāku laiku. Mēs sakām, ka cilvēkam ir laba vai slikta atmiņa. Labas atmiņas iezīmes ir spēja ārējos iespaidus uzglabāt ilgāki, skaidrāki un arī lielāku skaitu.

Atceres spēja pie bērna novērojama visai agri. Bērns ļoti ātri ievēro, kas viņam pasniedz piena pudeli vai barību, vai tā ir māte vai kāda cita, — sveša persona. Protams, bērna atcere nav ilgstoša un nesniedzas ilgākā pagātnē. Ja bērns vairākas dienas no vietas neredz māti, tad viņš var arī to piemirst un vairs nepazīt. Tikai sākoties trešajam dzīvības gadam bērna atcere kļūst ilgstoša un stiprāka. Vispār, bērna jutekliskās uztveres ir pavisām nepastāvīgas. Grūti nākas bērnam arī paturēt atmiņā veselu rindu ārējo iespaidu, un tādā pašā kārtībā, kādā tās uzņemtas apziņā atkal reproducēt. Bērna rotaļu gados bieži arī novērojamas nejaušas iedomas vai priekšstati. Protams, atceres skaidrība un ilgums atkarājas arī no uzņemto noģidu un uztveru skaidrības un spraiguma. Skaidras un pilnīgas uztveres rada tādus pašus priekšstatus. Tādēļ bērnu dāros un skolās liela vēriba pievēršama uzskatāmai mācībai un sarunām. Tās attīsta bērnos atmiņas spēju. Stāstiem un sarunām jākoncentrējas ap vienu noteiktu priekšmetu (atsevišķs priekšstats). Tikai pēc tam var runāt par vairākiem tādiem pašiem priekšstatiem. Tie bērni, kas ātri un viegli uztver un patura redzētos vai dzirdētos iespaidus, ir apdāvināti, tie,

kas ar grūtībām piesavinājas priekšmetu jēdzienus — vāji apdāvināti vai plānprātiņi. Lietas un priekšmetus nosauc vārdiem, paskaidrojumus dod — teikumiem. Vārdus un teikumus var lasīt bērniem priekšā vai likt pašiem atkārtot. Ja bērni piesavinājas teiktos vārdus vai teikumus nesaprotot viņu nozīmi, tad šādu piesavināšanos sauc par mēchanisku. Vārdiem un teikumiem bez iekšēja satura (izpratnes) nav nekādas nozīmes bērnu attīstībā. No galvas bērniem var likt mācīties tikai to materiālu, par kuru viņi ieguvuši uztveres un priekšstatus, citiem vārdiem, kuru viņi saprot.

9. Iztēles veidojumi un iedomas.

a) Iztēles veidojumi. (Fantazijas tēli.)

Bērna atceres vai priekšstati par māti, dzīvojamo istabu vai kādu citu priekšmetu līdzīgi tām pašām noģidām vai uztverēm. Bet vēlākas atceru ainas tomēr var stipri atšķirties no īstenībā redzētām. Bērns var savas atmiņu ainas vai priekšstatus pārveidot, piem., māti iedomāties citādā apģērbā, dzīvojamo istabu citādā iekārtotā, redzēto ēku mazāku vai lielāku u. t. t. Viņš var arī no atsevišķām atcerēm vai priekšstatiem sastādīt kopīgu atceres ainu. Šādu psihisko spēju saucam par iztēli vai fantaziju.

Iztēles veidojumi vai fantazijas tēli atšķiras no atcerēm vai priekšstatiem ar to, ka tie skaidrāki un pilnīgāki. Bērns, iedomājoties kādu atceres tēlu vai ainu, var to aprakstīt it visos sīkumos. Gluži tāda pat spēja piemīt arī pieaugušiem — dzejniekiem un vispārī māksliniekiem.

Cilvēkam piemīt ne tikai spēja papildināt ar iztēli neskaidrās un nepilnīgās atceres vai priekšmetus, bet arī radīt sevī gluži jaunus iztēles veidojumus. Mēs varam sastādīt diezgan skaidras ainas par tām vietām, kā kalniem, ielejām, pilsētām u. c., kuras neesam īstenībā redzējuši, bet par kurām esam tikai dzirdējuši vai lasījuši. Iztēle te izpaužas neredzētu, bet gan eksistējošu ainu veidā. Iztēles spēks vai spēja var būt dažāda pie dažādām personām: vienai — stiprāka un intensīvāka, otrai — vājāka.

Ar iztēli varam radīt savā apziņā ne tikai tagadnē eksistējošo personu tēlus vai lietu ainas, bet arī pagātnes, t. i. vēsturisku personu tēlus un notikumu ainas vai pat dzejisku, t. i. pavisam neeksistējošu personu tēlus un ainas. Maza meitene var iedomāties ērkšķrozītes tēlu, puika skolas gados —

kādu vēsturisku personu, kā pulkvedi Fr. Briedi, Hannibalu, Cēzaru, meitene skolas gados — Žannas d'Ark, Elzas Žiglevices tēlu u. t. t. Iztēle te visu redzēto vai dzirdēto apvieno vienā kopējā tēlā vai ainā.

Iztēle iedarbojas cilvēkā arī tad, kad viņš no atceres un noģidām rada jaunus telpas veidojumus. Tā, piem., kaut ko iepriekš uzzīmejam un pēc zīmējuma kaut ko iztaisām vai izveidojam. Iztēle te rada telpas veidojumus; ar iztēli varam viegli un brīvi pārveidot jau esošas vai iedomātas telpas veidojumus. Tā, piem., pēc zīmējuma vai plāna ceļam ēku, šujam apģērbu u. t. t.

Ar iztēli varam ne tikai radīt telpas veidojumus, bet arī no agrāk uztvertām atsevišķām noģidām, atcerēm vai priekšstatiem radīt gluži jaunus fantazijas tēlus vai priekšstatus. Tā, piem., bērns vai skolēns var iztēlot zirgu ar spārnjiem un ar cilvēka galvu (kektauru), vai iedomāties kādu ideju vai abstraktu jēdzienu cilvēka veidā (personifikācijā) piem. Litviju — kā jaunavu, taisnu tiesu — kā jaunavu ar svaru kausiem u. t. t. Iztēlei vai fantazijai, var teikt, nav nekādu robežu.

b) Iedomas priekšstati.

Iztēles veidojumiem ļoti līdzīgs ir iedomas veidojums vai priekšstati. Iedomu priekšstatiem vai vienkārši iedomām piekriņ dažāda loma cilvēka dzīvē. Iedomas, pirmkārt, cieši saistītas ar sajūtām. Ja stāvam kokū alejas vienā galā, tad liekas, ka aleja, attālinājoties, sašaurinās, ja uzlūkojam divus vienāda lieluma priekšmetus, vienu baltu, otru — melnu, tad pirmais izliekas mazāks par otro. Tādos gadījumos ar jutekļiem, resp. redzi uztveram to, kas patiesībā nemaz nav. Šī parādība izskaidrojama ar mūsu jutekļu īpatnībām un to sauc par jutekļu vilšanu vai māņiem. Redzes vilšanos sauc par optiskiem māņiem. Pieaugušie jutekļu vilšanu zina, bet bērni to nezina un pieņem māņus par īstenību.

Ārpasaules priekšmetu vai parādību nepareizas uztveres iemesli ir vēl citi. Tie arī slēpjas mūsos un tiem piešķaitāmi gara stāvoklis, pārāk liela iedomība, manija. Tā, piem., bailēs iztēlojam redzēto daudz lielāku nekā patiesībā, koka stumbru noturam par cilvēku vai dzīvnieku, koka sakni par čūsku u. t. t. Šādas iedomas sauc par illūzijām. Illūzijas var rasties arī bez jebkāda reāla pamata. Tādas illū-

zijas sauc par fantasmiem. Bērni izjūt illūzijas redzot savu attēlu spogulī, noturot ēnas par īstiem priekšmetiem vai personām. Illūzijas spēlē lielu lomu bērna rotaļās. Bērni iedomājas rotaļu lietas, piem., lelli, koka zirgu vai kādu citu priekšmetu par dzīvām būtnēm un apietas ar tām kā ar sevīm līdzīgām.

Vēl izšķir īpašus iedomu veidus, ko sauc par hallūcinācijām. Hallūcinācijas ir tādas iedomas, kuŗu pamatā nav nekādu juteklisku noģīdu, uztveŗu vai priekšstatu. Hallūcināciju būtība tā, ka cilvēks atceri vai priekšstatu notura par reālu sajūtu. Tā, piem., nervozs cilvēks redz uguni vai dzird balsi tad, kādu sajūtu īstenībā nemaz tajā momentā nav. Redzes hallūcinācijas sauc par vīzijām. Arī sapņi pieskaitāmi hallūcinācijām.

Ir vēl cita veida iedomas. Tās ir iedomas šī vārda tiešā nozīmē, kuŗas rada pats cilvēks apzināti. Tā, piem., jauna meitene vai jauneklis iedomājas sevi vai citus cilvēkus citādus nekā tie patiesībā ir. Šādas iedomas var kļūt jaunietim visai bīstamas, jo no tām attīstās daudz sliktu īpašību, kā, piem., lepnība, uzpūtība, augstprātība, skaudība u. c. Ir vēl māņticīgas iedomas. To iemesls — zināmi reliģiski uzskati. Dažs apgalvo, ka viņš redzējis kādas mirušas personas garu, dažs neko neuzsāk augošā mēnesī, vai vienkāršu parastu parādību uzskata par ļaunu pazīmi. Māņticīgas iedomas ne uz ko nav pamatotas un atrodas pretrunā ar ikdienas pieredzēm. Māņticība bija sevišķi izplatīta agrākos laikos, bet ar zinātnes progresu tā kļuvusi vājāka.

c) Iztēles un iedomu priekšstatu nozīme cilvēka garīgā dzīvē.

Iztēles un iedomu spēku iedarbība izpaužas piecos veidos (pēc miesas prātu, resp. jutekļu skaita). Iztēles un iedomas spējas pie cilvēkiem nav vienādas, tās atšķiras intensīvitātes ziņā atkarībā no cilvēka garīgās uzbūves.

Bērna iztēle ļoti spēcīga un intensīva. Tai piekrīt liela loma viņa dzīvē. Jean s Paul's pareizi bērnus sauc par «maiziem austrumniekiem». Vispilgtāki iztēle izpaužas bērnu rotaļās. Ar iztēli bērns priekšmetu vai lietu pārvērs dzīvā būtnē, tādā, kāda viņam tajā brīdī vajadzīga. Iztēles spēja palīdz bērnam arī iejusties citu personu dzīvē un darbā: bērns, rotaļājoties, spēlē piem. maiznieka, drēbnieka, pircēja, pārdevēja, vispāri katra cilvēka lomu, kuŗu viņš novērojis.

Atstāstot kādu notikumu, bērns nereti to papildina ar iztēles palīdzību vai pat atstāsta savus paša izdomājumus. Visur te redzam stipru iztēles spējas iedarbību.

Iztēlei piekrit svarīga loma arī bērna skolas vecumā. Iz-
tēle palīdz iegūt un piesavināties zināšanas ģeografijā, vēstu-
rē, dabas zinātnēs u. c. mācībās. Ar iztēli bērns pārvietojas
pagātnē un zemes lodes atstātākās vietās. Iztēle nepieciešama
arī zīmēšanā, veidošanā un rokdarbos, tur tā izpaužas no-
teiktos telpu veidojumos.

Arī iedomas pie bērniem biežāki sastopamas, nekā pie
pieaugušiem. Daudz lietu bērni notura par ēdamām, daudz
ārejo parādību par tādām, kādas tās īstenībā nebūt nav.
Bērni visai stipru tieksmi izrāda pēc mānticīgām un noslē-
pumainām lietām un parādībām: tiem patīk stāstī par bur-
vjiem, raganām u. t. t., vispāri tādi, kas var nodarbināt viņu
iztēli. Audzinātāja un vecāku uzdevums ir mācīt bērnu no-
vērot apkārtnes parādības, vājināt un izklaidēt bērnu iedo-
mas. Bērni jāaudzina vienkārši un dabīgi.

10. Jūtas un vēlēšanās.

a) Jūtu attīstība.

Pazīstama lieta, ka cukura gabaliņš, ja bērns to ieņem
mutē, ne tikai rada garšas sajūtu, bet arī tiksmes izjūtu.
Vispār, sajūtas saistītas ar patīkamām vai netīkamām izjū-
tām. Tā, piem., silta ūdens sajūta rada patīkamu izjūtu,
salds ēdiena garša tāpat, turpretim, auksta ūdens sajūta vai
rūkta ābola garša rada netīkamas izjūtas. Tiksmes vai
netiksmes izjūtas pastāv tikmēr, kamēr mūsu jutekļi uztver
sajūtas. Līdz ar sajūtām izzūd arī tiksmes vai netiksmes iz-
jūtas. Tiksmes vai netiksmes izjūtas tomēr varam repro-
ducēt t. i., izsaukt vēlāk savā apziņā. Pietiek, ja atcera-
mies to priekšmetu, kas izsaucis tiksmes vai netiksmes iz-
jūtu. Reproducētas izjūtas nav tik intensīvas kā tieši sa-
justās.

Tāpat kā uztveres un priekšstati cieši saistīti savā starpā
un kļūst skaidrāki, ja biežāki atkārtojas, tāpat arī to var
teikt par izjūtām. Bet izjūtas tomēr nevar tik viegli
novērot, kā uztveres un atceres. Varam tās gan sevī izjust
un apzināties, kā piem. to, ka esam priecīgi, bēdīgi, uz-
traukti u. t. t. Parasti vienā kādā brīdī ņem pārsvaru viena
kāda jūta. Var arī vienai personai piemist kādas noteiktas
izjūtas. Tādā gadījumā tās sauc par individuālām. Nereti

cilvēku pārņem dažādas, pat pretējas izjūtas. Tādā gadījumā varam runāt par jauktām jūtām.

Vēl atzīmējama viena priekšstata un jūtu dzīves īpatnība. Priekšstati un saistītās ar tiem jūtas, kas rodas mūsu apziņā, var norītēt vienmērīgi vai ar pārtraukumiem. Ja istabā, kuņģa rotāļājas bērns, ienāk kāda sveša persona, tad bērna priekšstatu un jūtu ritms tiek pārtraukts: tīkamu jūtu vietā iestājas nepatīkamas: bailes un uztraukums. Šādu dvēseles stāvokli saucam par jūtu pārtraukumu, satricinājumu vai afektu. Ja šādā brīdī cilvēka apziņas saturu nekas nepilda, tad to saucam par jūtu tukšumu vai pasīvu afektu. Pie tiem pieskaitāmas, piem., bailes, kauns, izmisums. Ja vienu jūtu vietā rodas citas, patīkamākas vai dzīvākas, tad to saucam par jūtu pildījumu vai aktīvu afektu. Tas ir prieks, sajūsma, drosme u. t. t.

b) Dziņas un vēlēšanās.

Blakus sajūtām un jūtām bērna dvēseli iezīmē vēl neskaudras tumšas tieksmes vai dziņas, kas saistītas ar jūtām. Bērns drīz vien uzzin priekšmetu vai lietu, ar ko dziņu var apmierināt, piem., piena pudeli. Dziņas, priekšstati un jūtas ir savstarpēji saistīti. Izsalkuma sajūta rada barības dziņu, tā atkal barības priekšstatu (piena pudeli) un otrādi. Tā bērnā rodas vēlēšanās, kam seko zināma darbība (piem. rokas izstiepšana). Vēlēšanās ir dziņa, kas saistīta ar patīkamu izjūtu un tā priekšmeta priekšstatu, ar ko dziņu var apmierināt. Ja bērnam sniedz priekšmetu, kas rada netīkamas izjūtas, tad viņš to noraida. Te izpaužas bērna pretestība. Vēlēšanās un pretestības atkarīgas no dziņām, jūtām un priekšstatiem.

Cilvēkam piemīt ne tikai dziņa vai tieksme pēc gaisa, barības, mantas, naudas un vispāri materiālām vērtībām, bet arī pēc garīgām vērtībām, kā goda, slavas, zināšanām.

c) Bērna darbība un rīcība.

Ar jūtu izkopšanu bērnu iekšējā dzīve kļūst bagātāka, daudzpusīgāka. Jūtām un vēlēšanām pievēršama nopietna vērība, jo tām piekrīt liela loma bērna psihiskās dzīves uzbūvē: jūtas un vēlēšanās piedod bērna psihei noteiktu formu vai veidu. Tajās izpaužas bērna dabas

īpatnība. No jūtām atkarājas arī bērna gara stāvoklis, bērns ir vai nu priecīgs, bēdīgs, mierīgs vai uztraukts. Vēlēšanās, turpretim, noteic bērna darbību vai rīcību.

Jūtas un vēlēšanās noteic bērna dvēseles saturu, bet tās iespaido arī viņa ķermeni. Bērna organi parasti seko viņa jūtām, vēlēšanām un iegribām. Dziņas un iegribas ir aklas un visai stīpras, tās var gluži pārņemt bērna dvēseli un ķermeni un kļūt bīstamas. Neapvaldītas dziņas apdraud bērna normālo fizisko un garīgo attīstību. Viens no svarīgākajiem audzināšanas uzdevumiem ir bērna dziņu ierobežošana un pašsavaldīšanās spējas attīstīšana. No šā uzdevuma sekmīgas veikšanas atkarīga bērna normālā — fiziskā un garīgā augšana.

11. Bērna psihikas atdarbība.

a) Refleksi.

Cilvēka psihisko dzīvi raksturo ne tikai tie ārējie iespaidi, ko viņš sevī uzņem, bet arī tā aktivitāte, kas izpaužas cilvēkā no iekšienes uz āru. Paskaidrosim to ar piemēru. Bērns ierauga cukura gabaliņu, cukura gabaliņa veids iedarbojas uz bērna redzi, reizē radot bērnam saldas garšas priekšstatu, garšas priekšstats ierosina bērnam dziņu pēc barības uzņemšanas; zem šīs dziņas iespaida bērnam rodas aktivitāte; viņš izstiepj roku, lai satvertu cukura gabaliņu. Šāda iedarbības un atdarbības maiņa novērojama ne tikai tajos momentos, kad cilvēkā rodas kāda vēlēšanās; arī citi psihiskie procesi saistīti ar to pašu parādību.

Ja spilgts saules stars apzīlina mums acis, tad tās momentāni aizveram; ja nevilus pieskarāties ar roku karstam priekšmetam, piem., krāsniņ, tad tūdaļ atraujam roku; ja nejauši sadzirdam stipru troksni un neredzam trokšņa cēloni, tad paši nevilus atraujamies sāņus. Visos minētos gadījumos ārējai priekšmetu iedarbībai uz mūsu jutekļiem (redzi, tausti un dzirdi), seko atdarbība, kas izpaužas no iekšienes uz ārieni. Atdarbība notiek neatkarīgi no mūsu gribas un apziņas, tā novērojama arī miegā. Vispār, mūsu ķermenis tā iekārtots, ka juteklisko nervu iekairinājumam tūdaļ seko kustību (motorisko) nervu atdarbība. Minēto atdarbību, kas izpaužas kustībā, saucam par refleksiem vai refleksiīvām kustībām. Refleksiīvās kustības norit mēchaniski gluži tāpat, kā spoguļi novirzītais gaismas stars

mēchaniskā kārtā tiek «pārlauzts», resp. atmests atpakaļ. Refleksu kustības cilvēkam iedzimtas. Tām piekrit aizsargu loma. Refleksu stiprums atkarīgs no ārējo iespaidu stipruma. Jo stiprāks ir nervu iekairinājums, jo ātrāk un noteiktāk seko atdarbība, resp. refleksiīvā kustība. Refleksi, protams, uztrauc cilvēku un uzbudina viņa nervu sistēmu. Tādēļ pēc iespējas jāizsargājas no nejausiem un stipriem ārējiem iespaidiem. To var panākt, ja pievēršam nopietnu vēribu mūsu apkārtnē. Audzinātāja uzdevums iemācīt bērnu novērot visu, kas notiek ap to, kā arī apvaidīt sava ķermeņa kustības.

b) Izpausmes kustības.

Refleksiīvas kustības, kas seko nejausiem ārējiem iespaidiem, izsauc vēl citas parādības cilvēka psihē. Ja bērnam uzskrej virsū suns, tad bērns sabīstas un izdara refleksiīvas kustības—metas sāņus, vai bēg; reizē arī nobāl vai nosarkst, vai savelk roku dūrē. Refleksus tā tad pavada bailu vai uztraukuma jūtas vai arī drosme un gatavība sevi aizstāvēt. Šos iekšējos dvēseles pārdzīvojumus varam uzzināt pēc tām refleksiīvām kustībām, kas ar tiem saistītas. Šādas refleksiīvas kustības sauc par izpausmes kustībām. Daudz ko nolasām no citu cilvēku sejām: uztraukumu, dusmas, priekus, bēdas u. t. t. Par to mums liecina vai saņaukta piere, sasarkusi vai bāla seja, vai dusmīgs skats, vai smaids, smieklis un raudas. Tāpat arī pēc citu ķermeņa locekļu kustībām un stāvokļiem varam spriest par iekšējiem psihiskiem pārdzīvojumiem. Izpausmes kustības cilvēkiem nav iedzimtas. Tās bērns tomēr piesavinājas ļoti agri un ātri. Atdarināšanas dziņai te piekrit svarīga loma. Sakarā ar to jāaizrāda uz audzinātāja uzdevumu: bērns jāiemāca ārējās kustības piešķaņot iekšējām, resp. dvēseles kustībām. Bērni tomēr nedrīkst visu atdarināt; tie nedrīkst izaugt par liekuļiem. Bērni jāiemāca apvaidīt savas kustības; no darbībām, kas nepieciešamas runai, iedzimta cilvēkam ir tikai brēkšana. Pirmais cilvēka runas instruments ir brēkšanas instruments. Runas attīstība pastāv brēcamo skaņu pārveidošanā un pilnīgošanā. Priekšnoteikums tam ir — cilvēka skaņu instrumentiem jābūt bez jebkādiem trūkumiem. Bez tam nedrīkst iztrūkt arī dzirde, jo citādi bērns nevar uztvert dzirdētās skaņas un tās atdarināt. Kurlie bērni tādēļ neiemācās runāt: tie top kurlmēmi. Bērnam jālūkojas uz runājoša cilvēka lūpām un jāuztver runas instrumenta kustību ainas. Tādēļ aklie bērni runāt iemācās krietni vēlāk nekā normālie bērni.

Tad vēl nepieciešami, lai bērni uztveres saistītu ar pareiziem vārdiem un nosaukumiem, kā, piem., redzot tēvu, sauktu to «papa», bet ne citādi u. t. t., resp. redzes iespaids, dzirdētā skaņa, lūpu kustību aina jāasociē viena ar otru. Tikai tādos apstākļos bērņā attīstīsies runas spēja, resp. valoda. Mācoties runāt, bērns sākumā neprot izrunāt pareizi dažas skaņas, tā, piem. «šūpulis» viņš izrunā «šūpuls», «krancis» — «klancis» u. t. t. Bērns šļupst vai stostās; bieži runā nesaprotot runātā nozīmi. Daži bērni ar grūtībām iemācās runāt: saka, ka tiem grūta valoda. Tie pazīst gan lietas un priekšmetus, bet neprot tos apzīmēt vārdiem, jo viņu runas aparāts vēl nav pietiekoši attīstīts. Īpaši grūta valodaš iemācīšana garavājiem bērņiem. Tie neprot uztveres saistīt ar attiecīgiem nosaukumiem. Lai novērstu bērņu runas trūkumus, vecākiem un audzinātājiem ieteicams lietot noteiktus paņēmienus. Bērni jāpieradina uzmanīgi klausīties vārdu izrunā un pievērst vērību lūpu kustībām. Personai, kas runā, vārdi jāizrunā skaidri un skaļi. Jālieto arī roku kustības un žesti, lai bērņiem darītu zināmu, kādi zināmi vārdi atbilst attiecīgiem priekšmetiem. Kustību apvaldīšanas spēju cilvēks var izkopt līdz pilnībai. It īpaši to var teikt par sejas vai vaibstu kustībām. Attīstītas kustību apvaldīšanas spējas var izlietot žestu vai zīmju valodai. Žestu un zīmju valoda ir dabīgais sazināšanās līdzeklis kurlmēmiem un vispāri cilvēkiem, kuņi nelieto runas valodu.

e) Artikulēta skaņu valoda un bērņa runāt mācīšanās.

No ķermeņa daļām, kuņas tiek nodarbinātas ar refleksu un izpausmes kustībām, izcilus vietu ieņem balss rikle ar gāmuru. Bērņa pirmais brēciens ir refleksiīva kustība, raudāšana un smieklī — izpausmes kustības. Raudas, smieklī, kļiedzieni un viss, kas nāk no balss rikles, liecīna par to, ka ar balss rikli var izpaust dažādas cilvēka iekšējas psihiskas kustības, resp. pārdzīvojumus. To pašu novērojam arī pie dzīvniekiem: suns rej vai kauc, govš mauj, cīrulis trallīna u. t. t. Arī tiem balss rikle ir līdzeklis izpausmes kustībām. Tā rada skaņas, sākumā, protams, neartikulētas. Arī skaņu valoda ir īpašs izpausmes kustību veids, un runas organs tāpat, kā acs vai auss, ir kustību organs. Vairāku gadu tūkstošu attīstības gaitā cilvēks ir lietojis valodaš skaņas noteiktu priekšmetu apzīmēšanai. Šādā ceļā attīstījusies artikulēta skaņu valoda, kas pāriet no vienas paudzes uz otru. Refleksu

kustības cilvēkam iedzimtas, bet izpaušmes kustības piesavinātas. Tās bērns piesavinājas pateicoties atdarināšanas dziņai. Skaņu valodu bērns iemācās tikai pēc ilgāka laika un lielākiem pūliņiem. Aplūkosim tagad, kā attīstās bērna runas valodas spēja.

12. Cilvēka garīgās attīstības pakāpes.

Attīstības gaitas iedalījums.

Visai sena tā atziņa, ka starp bērnu un pieaugušu cilvēku ir liela atšķirība kā fiziskā, tā garīgā ziņā un ka bērna attīstība, kuŗas mērķis ir pieaugušo dzīves formu sasniegšana, norit sevišķos posmos vai pakāpēs. Cilvēka attīstības laiku parasti mēdz iedalīt trijos posmos: bērnībā, skolas vecumā un jaunībā. Jāatzīst, ka šāds iedalījums atbilst vairāk astroloģiskiem uzskatiem (svētā mistiskā skaitļa 7 ietekme uz iedalījumu: 1—7, 7—14, 14—21), un augošā cilvēka dzīves formu maiņām (māja, skola, darba vieta) nekā pieredzē gūtajām atziņām. Tas arī nepilnīgs un ne visai pareizs, jo svarīgas pārmaiņas attīstošā cilvēka psihē un organismā notiek ne tikai ap 7., 14. un 21. g., bet arī ap 4.—5., 11.—12. un 17.—18. dzīves gadiem; arī meiteņu fiziskā un garīgā attīstība norit ātrāk un tādēļ nav iekļaujama šinī iedalījumā, jo to nobriedums iestājas daudz agrāk nekā pie zēniem (ap 17.—18. dz. g.). Jaunatnes zinātnes uzdevums ir precīzi noteikt cilvēka garīgās attīstības pakāpes, bērna un pieauguša atšķirības, mantoto tieksmju un apkārtnes ietekmējuma lomu u. t. t.

Precīzs cilvēka attīstības iedalījums un atsevišķo posmu psiholoģisks raksturojums līdz šim tomēr nav sniegts. Lielākā daļa zinātnieku — jaunatnes psihologu pieturas pie parastā attīstības iedalījuma 3 posmos. Paņ arī ievērojamākais jaunatnes psihologs Šprangers atzīst, ka precīzāks cilvēka attīstības iedalījums vēl nav iespējams. Tomēr izdarīti mēģinājumi šinī virzienā. Aplūkosim tos īsumā.

Meumans izšķir trīs attīstības pakāpes: bērnību (no dzimšanas līdz 14. g.), zēnu (14.—18.) un meiteņu vecumu (14.—16.) un jauniešu vecumu. Walters Hofmans atzīst tikai divas vecuma pakāpes: bērnības (0—14. g.) un nobrieduma (jaunības) laiku (14.—20.). Arī Šprangers pieturas pie parastā iedalījuma trijos posmos, nošķirot vienīgi agro bērnību (0—3.) no vēlākās bērnības (3.—7.) un skaitot fiziskā nobrieduma laiku pie jaunekļiem no 14. līdz 22. g., pie jau-

neklēm no 13. g. līdz 18. g. Minētos attīstības posmus viņš raksturo šādi:

«Bērns dzīvo gluži citādā pasaulē nekā pieaugušie. Viņš ar savu iekšējo būtni ir ieaudzis savā apkārtņē — cilvēkos un lietās. Tos bērns gan novēro, bet nenostāda sevi kā atsevišķu būtni pretīm tiem, t. i., savai apkārtnei. Viņš tomēr izjūt to kontrastu, kas pastāv starp tā dzenulīgo dabu un «reālo» pasauli — personām un lietām. Telpu un laiku bērns pārdzīvo nevis kā ekstensīvas, bet kā intensīvas bezgalības. Zēnu vecums ir raksturīgs ar svaigu, uz ārieni vērstu bērnišķīgu reālistiku. Savas apkārtnes pazišanu zēns grib panākt ar apzinātu jautāšanu un pētīšanu. Cilvēks jau šinī vecumā ir reālists, kaut gan šis reālisms ir ierobežots ar bērna pasaulē esošiem priekšmetiem. Fiziska nobrieduma laiku iezīmē: 1) sava «es» atklāšana, 2) dzīves plāna rašanās, 3) ieaugšana atsevišķās dzīves nozarēs.»

Otto Tumlircs pieturas pie mazliet savāda attīstības gaitas iedalījuma. Viņš iziet no tā, kādu stāvokli iepretim ārpasaulei ieņem topošais «es» katrā savas attīstības posmā. Arī Tumlirca iedalījums trīsposmains, bet atšķiršs no vispār pieņemtā iedalījuma ar to, ka tajā nav uzņemts zīdaiņa vecums, jo šinī vecumā, pēc T. domām, bērns vēl ir sugas indivīds ar visiem sugas uzturēšanai nepieciešamiem instinktiem. Pēc Tumlirca domām, cilvēka personīgā attīstība sākas no tā laika, kad bērns iesācis stāvēt, staigāt un runāt; to tad arī Tumlircs iedala 3 posmos: bērnība (2.—5. g.), skolas (7.—14.) vecumā un jaunībā. Pirmo vecuma posmu raksturo fantastisks «es» viedoklis un gara formu rotaļīgs piesavināšanās veids, otro posmu — lietišķās apkārtnes uztvere un pārvaldīšana, kā arī piesavināto gara formu pildīšana ar īstenībai atbilstošu saturu. Trešo posmu — fiziskā nobrieduma laiku — iezīmē pievēršanās iekšējai pasaulei un tās vērtību izkopšanai; šī laika svarīgākais uzdevums ir savas iekšējās pasaules iegūšana un pārvaldīšana, kas nepieciešams tam, lai jaunietis, ar mācēšanu saprast sevi, varētu saprast arī citus cilvēkus un spētu iekārtoties kultūrālās dzīves kopumos.

Starp šiem galvenajiem attīstības posmiem atrodas tā sauktie starpposmi, t. i. pārejas no viena vecuma otrā. Tajos cilvēka attīstības gaita kļūst lēnāka, jo notiek atpūta no intensīvas augšanas un jaunu spēku savākšana nākamā vecuma uzdevumiem. Tādi starpposmi jeb pārejašs ir trīs: no bērnības uz skolas vecumu (no 5. līdz 7. g.), no skolas vecuma uz jaunieša vecumu (no 12. līdz 14. g.), no jaunības uz nobrie-

duša cilvēka vecumu (starp 18. un 20.—21. g.). Pirmos divus attīstības starplaikus iezīmē viena īpašība — stūrgalvība, kādēļ tad tos sauc arī par stūrgalvības vecumiem.

Līdzīgs ir arī O s v a l d a K r o h ' a cilvēka attīstības iedalījums. Kroh's arī domā, ka katra cilvēka individuālā attīstībā ir strauji pagriezieni visur tur, kur notiek augošā individa maiņa pret viņa apkārtni. Tādi pagriezieni vai pārejas ir abi minētie stūrgalvības vecumi, kuŗi tad iedala visu cilvēka attīstības gaitu trijos galvenos posmos: bērnībā, skolas vecumā un jaunībā. Katru no šiem galveniem posmiem vai vecumiem Kroh's sadala trīs īsākos posmos tā, ka visa cilvēka attīstības gaita, pēc Kroh'a, iedalās pavisam 9 posmos. Pirmo — agrās bērnības posmu iezīmē refleksīvo kustību pārsvars. Šis posms izbeidzas ap 5.—8. nedēļu tad, kad bērns sāk uzsmaidīt savas apkārtnes cilvēkiem. Otrā posma uzdevums ir sagatavošanās vēlākiem ieguvumiem, t. i. vēlākas bērnības uzdevumiem; tas parasti izbeidzas ap 1. dzīves gada pēdējo ceturksni. Trešo posmu raksturo bērna rotaļīga darbošanās ar savas tuvākās apkārtnes priekšmetiem. Šinī vecumā bērns vingrinājas fizisko un garīgo prātu funkciju izpildīšanā un zināšanu iegūšanā par savu tuvāko apkārtni, reizē arī sākas bērnu jūtu dzīves diferencēšanās un valodas attīstība. Šis posms izbeidzas parasti trešajā, retāk ceturtajā dzīves gadā.

Visu agrās bērnības laiku raksturo eksistences uzturēšanas tieksmju pārsvars. Bērna izturēšanās pret savu apkārtni ir naīvi egocentriska un noteic viņa «es» būtību. Vispār, šinī vecumā bērns neapzinājas savu īpatnību, jo ir cieši saistīts ar savu sociālo apkārtni. Bērnības vecumam vispār ir tā nozīme, ka tajā bērns vingrina un attīsta tos savus spēkus, kas nepieciešami viņa turpmākam vecumam.

Ceturto posmu (skolas vecuma pirmo posmu) iezīmē cīņas sākums par bērna vecuma īpatnējām vērtībām; šī posma turpinājumā vērojama bērna ārpasaulas uztverei svarīgo iekšējo kārtības principu diferencēšanās. Bērna uztveres norise šinī laikā vēl nav pastāvīga un nepārtraukta, kā sekas ir uzveŗamo pasaules ainu fantastiskā elementa savīšanās ar reālo. Ap 7. vai 8. gadu šis posms izbeidzas. Piektajā posmā pārsvarā tieksme pēc apkārtnes materiālās pārvaldīšanas; tajā novērojama bērna uztveres aktivitāte, kas iezīmē visu šo attīstības posmu līdz 10. gadam. Šis reālists tomēr naīvs un balstās uz īstenības optisko uzbūvi. Sesto posmu raksturo attiecību uztveres spējas pakāpeniska attīstība; šī posma reālistiskā pamatiezīme paliek agrākā, bet

to noteic nevis parādības pašas par sevi, bet parādību attiecības; reizē attīstās arī īstenības kritikas spēja. Sestais posms izbeidzas ar 12.—13. gadu. Sakarā ar visu to jāpiezīmē, ka skolas vecums ir vispiemērotākais laiks bērna mācīšanai, jo šinī vecumā norit pāreja no fantastiskā realisma (pāri naivajam) uz reflektējošo realismu, kas piedod šim attīstības posmam zināmu stabilitāti. Šinī laikā paplašinājas bērna garīgais apvārksnis un notiek psihiskās dzīves stipra diferencēšanās; vērojama arī jau diezgan gluda funkciju norise un bagāti psihiskā satūra ieguvumi.

Septīto posmu (fiziskā nobrieduma pirmo posmu) raksturo ārkārtīga labilitāte un nenosvērtība, bez tam vēl agrāko īpašību sajaukums ar vēlāk iegūtajām. Diezgan skaidri saskatāms attīstības virziens pretim pašvērtību kārtojumam, kas tiek sasniegts ar psiholoģisku domāšanu, stiprām jūtām, iegūto pieredzējumu abstraktu pārveidošanu. Astoto posmu (16.—17. g.) raksturo intensīva pārveidošanās, bērniņas īpašību galīga izzušana un sagatavošanās turpmākā vecuma uzdevumiem. Devītajā, pēdējā posmā vērojama viendzīga pievēršanās kā ārējai, tā iekšējai pasaulei un jauniešu psihiskās dzīves nostabilizēšanās. Vispār, jauniešu nobrieduma laiku iezīmē tieksme uz veidošanos.

Ievēribu pelna arī Šarlotes Būler's mēģinājums iedalīt cilvēka attīstību piecos atsevišķos posmos. Pēc Būler's ieskatiem, bērna attīstības pirmajā posmā (1. dzīves gadā) notiek pāreja no subjektīvā stāvokļa uz objektu un to savstarpēju sakarību uztveri. Kustība no «es» uz ār pasauli te ir pirmās pakāpes dinamika; bērna individuālais «es» nav vēl objektīvi noteikts, un tikai pirmā gada beigās var konstatēt domāšanas un gribas sākumus. Objektu savstarpējo sakarību bērns tomēr vēl neuztver kā būtiskas vai īstenības attiecības, bet gan kā tādas, kādām tām pēc viņa domām jābūt. Bērna otrajā attīstības posmā (2.—4. g.) notiek bērna ārējās objektu pasaules piesātināšana ar subjektīvisma elementu. Šinī posmā bērna garīgā pasaule paplašinājas pāri tam pieejamās objektīvās pasaules robežām; bet jo plašāks top viņa redzes aploks, jo subjektīvāka kļūst viņa ār pasaules uztvere, bērna gribas darbība izpaužas patstāvīgu mērķu nosprausnā. Trešo attīstības posmu (5.—8. g.) iezīmē arvien pieaugoša dziņa pēc īsta nopietnākas darbošanās. Ja otrajā posmā bērns tikai vēl rotaļojas ar materiālu, t. i. ar lietām un priekšmetiem, kurus tas atrod savā apkārtnē, vai kurus tam iedod pieaugušie, tad šinī vecumā bērna attiecības pret darbošanās materiālu, resp. priekšmetiem nav vairs rotaļi-

gas, bet kļūst nopietnas; bērna garīgajā dzīvē notiek pagrieziens no fiktīvas lietu un parādību izskaidrošanas uz reālo un reizē ar to uz objektīvu pasaules novērošanu, kāda tā patiesībā ir. Ceturtajam posmam piemīt viskustīgākā dinamika (9.—13. g.). Šo posmu, pēc Būler's domām, raksturo zināšanu kārā pievēršanās objektu pasaulei, bet tā beigās — novēršanās no ārpasaules, pilnīga izolēšanās no tās, vārdu sakot, galējs subjektīvisms. Piektajā posmā (14.—19. g.) notiek augoša individa pievēršanās savai apkārtni. Pie meitenēm tā izpaužas kā pieķeršanās otram cilvēkam, pie zēniem kā pāreja no subjektīvisma uz objektīvismu, galvenā kārtā intelektuālā (prāta) dzīvē.

Pret šādu cilvēka attīstības iedalījumu, pie kā pieturas Būler's, var gan celt nopietnus iebildumus. Vispār šāds iedalījums 5 posmos ir diezgan maz pārliecinošs un uzrāda dažas pretrunas un nepareizības. Tā, piem., ceturtajā attīstības posmā redzam pārkārtas lielas pretešības (objektīvismu un galēju subjektīvismu); nobrieduma laikā piešķirta pārkārtas izcilus loma individa objektīvām attiecībām pret savu apkārtni; bet tas runā pretim vispār pieņemtajam atzinumam, proti, ka šim vecumam piemīt ārkārtīgs subjektīvisms. Kā redzam, tad Būler's pieņemtais attīstības iedalījums neiztur stingru kritiku. Jāatzīst, ka vienīgi pie cilvēka attīstības iedalījuma trijos posmos iespējama šīs attīstības iekšējās vienotības izsekošana.

No darbiem un pētījumiem, kuŗi izdarīti cilvēka garīgās attīstības un jaunatnes psiholoģijas nozarēs un kuŗu uzdevums ir noskaidrot principiāla rakstura jautājumus, būtu minami šādi.

Pirmā kārtā atzīmējama Džemsa Baldvina dinamogēnā metode, ar kuŗu šis zinātnieks izpēta bērna roku kustības, kuŗas, pēc viņa domām, skaidri atspoguļo bērna garīgo attīstību un ar miesas prātiem gūto pieredzējumu stiprumu un citas īpašības. Zem dinamogenezisa Baldvins saprot to vispār atzīto faktu, ka iekaires maiņai tūdaļ seko kustību maiņa. Savus teorētiskos uzskatus Baldvins pamato uz izdarītiem eksperimentiem par krāsu uztveri, labās rokas stiprāku attīstību par kreiso un šīs parādības sakarību ar valodu un mūzikālītāti, bērna rokraksta attīstību un pēdīgi par iedvesmu. Baldvins visu cilvēka garīgo attīstību grib izskaidrot ar atdarināšanu, pieradināšanu un piemērošanos, nostādīdams motoriskās darbības garīgās dzīves vidus punktā. Jāatzīst tomēr, ka Baldvina izteiktās domas ir visai interesantas un viņa pielietātā dinamogēnā metode arī ievē-

rības cienīga. Sevišķi vērtīga ir tās ārkārtīgās nozīmes uzsvēršana, kāda ir atdarināšanai bērna garīgā attīstībā. No otras puses tomēr jāatzīst, ka ierobežojot cilvēka garīgo dzīvi ar minētiem trijiem attīstības cēloņiem, tā tiek saprasta gluži mēchaniski. Sakarā ar to vēl jāaizrāda, ka Baldvina teorētiskie uzskati ir radniecīgi amerikāņu «Behoviorism'am», bet stipri atšķiras no tā viedokļa, pie kuŗa pieturas vācu jaunatnes psiholoģijas zinātnes pārstāvji.

Edvins Kirpatriks arī iztirzā attīstības psiholoģijas principiālos jautājumus. Vīsas gara dzīves pamatojumu viņš redz dzenuloš (instinktos). Cilvēka attīstība, pēc Kirpatrika domām, ir iedzimto un iegūto tieksmju un audzināšanas rezultāts. Katrai dziņai ir savs noteikts attīstības laiks. Pēc Kirpatrika domām, vispirms attīstās sugas instinkti (dzenuli), tad ģimenēs un pēdīgi atsevišķā indivīda dziņas, kuŗas iedalāmas pēc lietderības. Zīdaiņa attīstība rāda, ka mūsu garīgā dzīve balstās uz refleksu un dziņu kustībām. Kirpatriks atzīst šādas dziņas: pašuzturēšanās dziņu (patmīlību, bailes, cīņas tiksmi, barības dziņu), vecāku mīlestību, sabiedrisko dziņu, piemērošanās dziņu (atdarināšanu, ziņkāri, uzmanību, zinātņu un patiesības dziņu); augstākās dziņas (tikumiskās un reliģiskās), jauktaš dziņas (mākslas, veidošanas, vākšanas un ritmiskas dziņas); izpaušmes dziņas (valoda, rakstīšana, zīmēšana). No dziņām attīstās arī prāta spējas, pie kuŗām, kā zināms, pieskaitāmas uztveres, priekšstatu, attēlošanas, izšķiršanas, atmiņas, radošās fantazijas un praktiskās prāta spējas. Arī spriešana sākmā ir dzenulīga, jo tā balstās uz sajūtām un praktiskiem pieredzējumiem, tikai vēlāk tā kļūst par apzinātu domāšanu.

Pamatojot garīgo dziņu vienīgi uz dziņām, rodas gan vienāda, bet tomēr vienpusīga garīgo parādību aina. Kirpatrikam, protams, ir taisnība visos tajos gadījumos, kur dzenuli tiešām ir cilvēka attīstības pamats, t. i. attiecībā uz kustībām, atdarināšanu, rotaļām, pašuzturēšanās un dzimumu dziņām u. c. Nedrīkst piemirst to, ka tagad mēs citādi saprotam instinktu attīstību, it sevišķi to, kuŗi nav gatavi mantoti ar iedzimtību, bet tiek attīstīti vēlāk turpmākā personīgās dzīves gaitā, un ka jāpieņem instinktu, gribas un intelliģences kopdarbība.

No citiem bērna un jauniešu psiholoģiskās literātūras darbiem ievēribu pelna E d u a r d a K l a p a r e d a (Claparede) «Bērna psiholoģija». Grāmata sarakstīta vienam uzdevumam — ievadīt audzinātāju bērna psiholoģijas zinātnē. Klapareds savā darbā aizstāv to viedokli, ka bērnības lai-

kam jākalpo rotaļai un atdarināšanai. Attiecībā uz rotaļu Klapareds ir Groosa teorijas aizstāvis: par bērna atdarināšanas dziņu ir tajās domās, ka tā nav vienkāršs instinkts, kas piemērots noteiktai situācijai, bet ka tā iegūst nozīmi neskaitāmās bērna darbībās. Minētā grāmatā Klapareds aplūko ne tikai bērna rotaļas un atdarināšanas dziņu nozīmi, bet iztirzā arī jautājumu par dažādu interešu attīstību bērnā un viņa garīgo nogurdināmību. Klapareds izšķir bērnā divējādas intereses: psiholoģisko un bioloģisko, un saskata sešas interešu attīstības pakāpes: 1) jutekliskās uztveres interesi, 2) valodas jeb runas interesi, 3) vispārējo garīgo interesi, 4) speciālo interesi, 5) sociālo un ētisko interesi, un pēdīgi 6) visu interešu pakļaušanu darba ideālam.

No ārpus Eiropas iznākušiem darbiem par bērna garīgo attīstību minami amerikāņu Oppenheima, Arnent'a, Gaupp'a raksti. No Reina rakstu kopuma «Bērna audzināšana» ievēribu pelna Zellman'a un Spitznera raksti. Pirmais īsi aplūko bērna miesas prātu, kustību, valodas, domāšanas, atmiņas, jūtu, gribas un vispār bērna individuālītātes attīstību. Spitzner's mēģina noteikt skolas bērna un jaunieša garīgās attīstības kontūras. Viņš atrod, ka bērna rotaļas dziņa veidojas tālāk un izpaužas mācīšanās dziņā sekošos veidos: pieredzē, attēlē, domāšanā, reliģiozas un sociālas izglītības dziņā (apakšpakāpe), tad tā sauktajos normēšanās procesos, t. i. prāta darbības izpausmē subjektīvi mēchaniskā uztveres un domāšanas veidā un pēdīgi brīvas pašnoteikšanās spējas attīstībā. Pretēji bērna attīstības gaitas parastajam iedalījumam, Spitzner's uz minēto iezīmju pamata bērna garīgajā attīstībā saskata pavisam 5 pakāpes jeb posmus: refleksiīvi mēchanisko (1.—4. g.), asociatīvi mēchanisko (4.—8. g.), izglītības dziņas (8.—12. g.), normēšanās (12.—16. g.) un pašnoteikšanās (no 16. g.) posmu.

A. Deroffs mēģina iezīmēt bērna gara attīstību, visumā galveno vērību pievēršot šīs attīstības norises attēlošanai. Savas grāmatas pirmajā daļā Deroffs atstāsta savus izdarītos novērojumus par bērna spriešanas, resp. domāšanas spējas attīstību. Grāmatas otrajā daļā Deroffs aplūko bērna dzeju un vēlākā vecuma dzejisko izpaušanos.

Atzīmējams vēl arī Deroffa mēģinājums bērna garīgo attīstību sadalīt pēc pakāpēm, pieņemot par izejas punktu tās atziņas, ka katrai garīgajai spējai ir savs noteikts attīstības vai pārejas laiks, kas tad raksturo zināmu bērna attīstības posmu, un ka katras turpmākās spējas attīstībai nepieciešams divkārt ilgāks laiks nekā iepriekšējās spējas attīstībai.

Tā, piem., pēc Deroffa, jutekliskās uztveres un pasīvo afektu spēju attīstība notiek pirmajos 3 mēnešos, atmiņas un dziņu attīstība — 6 mēnešos, jēdzienu rašanās un izveidošanās — 12 mēnešos, vispārēja spriešanas un salīdzināšanas spēja — 24 mēnešos u. t. t. Pēc Deroffa, cilvēka garīgās attīstības laiks sākas pārāk agri un nobeidzas pārāk vēli: pēdējie attīstības posmi ir 8.—16. g., 17.—32. g. Šāds cilvēka attīstības iedalījums, protams, neiztur visai stingru kritiku un pret to var celt daudz iebildumu.

Tad vēl ievēribu pelna O. Tumlirca «Ievads jaunatnes zinātnē». Šinī darbā autors aplūko atsevišķu garīgo spēju attīstību skolas vecumā un nobrieduma laikā. Agrās bērnības garīgās parādības un izpaudumus Tumlircs aplūko tikai tādā mērā, kādā tas nepieciešams attīstības pakāpju labākai izpratnei. Tās trīs cilvēka attīstības pakāpes jeb pārejas, kuŗas jau minējām, ir atzīmētas arī autora darbā, kā iekļautas vispārējas attīstības ainā. Tumlircs noraida bērna ārpausules uztveres spējas attīstības sadalīšanu 5 pakāpēs, jo domā, ka katrai attīstības pakāpei jāpiekrīt svarīgai lomai visu garīgo spēju attīstībā.

Savā grāmatā Tumlircs aplūko jutekliskās uztveres, priekšstatu, atmiņas, fantazijas, attēlošanas, izpausmes un domāšanas spēju attīstību pie bērna. Vispārējiem psiholoģiskiem atzinumiem seko speciāli paidagōģiski un psiholoģiski pētījumi. Vispār, minētais Tumlirca darbs balstās uz eksperimentāliem pētījumiem un plānveidīgas novērošanas rezultātiem.

Vēl atzīmējama Giezes «Bērnu psiholoģija». Tajā autors vietām pārāk saīsinātā veidā aplūko bērnu un jauniešu svarīgākos vispārējos psiholoģiskos jautājumus. Gieze iztirzā ķermeņa attīstības noteikumus un iedzimtības jautājumu, kā arī raksturo jaundzimušā bērna apziņas un attēlo plašos vilcienos atsevišķu garīgo spēju (piem. jutekliskās uztveres, atmiņas, valodas, gribas, domāšanas) attīstību. Tad Gieze vēl sniedz pamatīgu un izsmēlošu nobrieduma laika raksturojumu un diezgan interesantu, bet mazliet paviršu bērnu psiholoģijas teorētisko pamatojumu.

Gieze aplūko jaunatnes zinātnes jautājumus gluži jaunā apgaismojumā. Var redzēt, ka viņš ir oriģināls domātājs, kas negrib tikai vien sakopot to, ko citi ir domājuši un izteikuši. Tomēr Giezes bioloģiskie uzskati ir stipri apšaubāmi. Gieze apgalvo, ka bērna psiholoģijai ir vienīgi relatīva nozīme, t. i., ka pētījumu rezultāti attiecas tikai uz vienu nelielu jaunatnes daļu un ka jaunatnes garīgā attīstība

pilnīgi atkarīga no laika gara, rases, sociālā stāvokļa u. t. t. Šim uzskatam var piekrist vienīgi tajā ziņā, ka bērna dvēseles pārdzīvojumu saturu noteic bērna ārpusaule un viņu apjemošā kultūra vārda plašākā nozīmē. Giezes pieņemtajam jaunatnes psiholoģijas relatīvismam runā pretim tādi neapstrīdami atzinumi, kā piem. tādi, ka katra bērna garīgā attīstība norit trijos posmos, ka nobrieduma laikā jauniešs mazāk sāk interesēties par uzskatāmām lietām, bet vairāk par abstraktiem jēdzieniem u. t. t.

Kā viens no izcilākiem darbiem par cilvēka garīgās attīstības norisi minams Kārļa Groos'a kapitālais darbs «Bērna dvēseles dzīve». Šinī darbā Groos aplūko galvenā kārtā bērna prāta attīstību. Grāmata nav uzrakstīta nolūkā sniegt ievadījumu jaunatnes psiholoģijā, bet gan pēdējo nostādīt uz drošiem zinātniskiem pamatiem. Tādēļ grāmatā ierādīta visai plaša vieta vispārēji psiholoģiskiem un atziņas teorētiskiem iztirzājumiem, kuŗos skaidri saskatāma asprātīga problēmu uzstādīšana un to rūpīga kritiska aplūkošana no autora puses. Izcelta galvenā kārtā domāšanas procesu attīstība, mazāk vērības pievērsts jūtu un gribas parādību aplūkošanai.

Beigās vēl nevaram neatzīmēt Būler's kdzes darbu «Bērnība un jaunība». To darām tādēļ, ka šī grāmata ir pirmais mēģinājums jaunatnes psiholoģiskā literātūrā atēlot visu cilvēka attīstības gaitu. Šis darbs iegūst sevišķu vērību tādēļ, ka pēdējos gados izdarīti daudzi pētījumi par agrās bērnības un nobrieduma laiku, bet atstāts bez ievēribas skolas vecums. Šo robu tad aizpilda minētā Būler's «Bērnība un jaunība». Kaut gan Būler's kdzes cilvēka attīstības iedalījums 5 posmos neiztur stingru kritiku, tad tomēr šis darbs pelna nopietnu ievēribu kā mēģinājums sniegt vispārēju vienotu cilvēka garīgās attīstības ainu.

13. Bērna rotaļas.

a) Rotaļu būtība.

Bērnu rotaļu pēc būtības varam apzīmēt par atdarības veidu. Ieraugot jājamu zirdziņu, bērns izbrīnā ieplēš acis un izsaucas: «Ak, cik skaists zirdziņš!» Kad izbrīna pārgājusi, viņš tver rotaļlietu un sāk ar to rotaļāties. Tā jauni iespaidi pamudina bērnu uz refleksu un izpausmes kustībām, runu un darbošanos ar rokām vai citām ķermeņa daļām. Tā tad rotaļa pielīdzināma citiem atdarības veidiem. Rotaļu raksturo nevis sejas izteiksme vai žesti, ne

arī valodas skaņas, bet roku un pārējo ķermeņa daļu kustības. Gluži tāpat kā izpaušmes kustībās izpaužas bērna jūtas, runā — jūtas un domas, tā arī rotaļā izpaužas bērna iekšējie spēki un dvēseles saturs, citiem vārdiem, bērna garīgā būtība.

Ja pusgadu vecam bērnam iedodam kādu vienkāršu priekšmetu rokās, tad tas to kustina un groza dažādos virzienos. Te bērns darbojas kustības dziņā; pēdējā tā tad ir bērna darbības ierosinātāja. Divus gadus veca meitiņa jau novēro, kā māte strādā ar nazi, dakšīnām, šķērēm un mēģina mātes darbības atdarināt. Tāpat mazs zēns cenšas atdarināt tēva vai kāda cita pieauguša darbību. Kā redzam, līdzās kustības dziņai te darbojas arī atdarināšanas dziņa. 5 gadus veci un vecāki bērni rotaļājoties akmeņus izlieto gaļas vietā, zāles stiebrus — salātu, lapas — šķīvju vietā u. t. t. Acimredzot, bērni šos priekšmetus iedomājas par lietām, kuņas redzējuši lietājam mājās. Te bērns iedarbojas izteile vai fantazija. Tā tad rotaļu varam apzīmēt par tādu atdarināšanu, kurā piedalās rokas un pārējie locekļi, darbības un atdarināšanas dziņa, fantazija un domāšana.

b) Rotaļu veidi.

Tā kā rotaļa ir atdarināšana, tad bērns rotaļājas ar visu, kas atrodas ap viņu vai nāk tiešā sakarā ar viņu, piem., koka gabaliem, akmeņiem, smiltīm, ūdeni, lapām, ziediem, istabas lietām, kā galdiem, krēsliem, soliņiem u. c., vai virtuves piederumiem, kā šķīvjiem, nažiem, dakšīnām u. c. Bez šīm lietām bērns rotaļām lieto vēl īpašus priekšmetus un lietas, tā saucamās rotaļlietas, kā, piem., lelli, bumbu, vilciņu, zirdziņu, pūķi u. c.

Bērnu rotaļu veids atkarīgs no gada laika, rotaļu biedru skaita un rotaļu dalībnieku vecuma. Desmit gadus vecs zēns citādi rotaļājas nekā piecus gadus vecs. Liela daļa rotaļu ir kustību rotaļas, t. i. lēkšana, skriešana, dejošana u. t. t. Tās pa lielākai daļai ir kopuma rotaļas, kas pieņem arī sacensību veidu. Dažās rotaļās liela loma piekrīt miesas prātiem un atdarināšanas tieksmei. Pie tādām pieskaitāmas rotaļas ar spīdošiem priekšmetiem, kā, piem., ar naudas, stikla gabaliem, pogām, bungām u. c. Lielākā daļa no rotaļām ir fantazijas rotaļas. Lietas un priekšmetus bērni iedomājas par tādām, kādas tiem patlaban vajadzīgas, kā, piem., nūju par zirgu, lelli par bērnu u. t. t. Rotaļājoties bērni atrodas illū-

ziju varā un iedomājas sevi par zināmām personām, kā, piem., par tirgotāju, maiznieku, drēbnieku u. t. t. Šīs rotaļas sauc arī par mākslas rotaļām, jo bērns priekšmetus atdzīvina un iztēlo gluži tāpat kā mākslinieks, dzejnieks, tēlnieks vai gleznotājs. Vecāku bērnu rotaļās fantāzijai piekrīt mazāka loma, toties tajā sāk darboties bērna prāts. Pie vecāku bērnu rotaļām pieskaitāma kauliņu spēle, domino u. c. spēles.

c) Rotaļu nozīme.

Rotaļa uzskatāma par bērna dvēseles dzīves dabīgu izpaudumu: no ārienes uzņemtie iespaidi rada atmiņas tēlus un iedomu priekšstatus un tādā veidā atdarbojas rotaļā. Rotaļa visdzīvāki norit tajā bērnu vecumā, kuŗā bērna darbības, atdzīvināšanas un fantāzijas dziņa ir visstiprākā. Tas ir 2—6 gadu vecumā. Šinī laikā rotaļas vissekmīgāk veicina bērnu ķermeņa un gara attīstību. Bērna locekļi tiek lokanāki, muskuļi spēcīgāki, asinsriņķošana dzīvāka, straujāka. It sevišķi labi iedarbojas kustības rotaļas uz bērna fizisko attīstību. Rotaļas attīsta redzes spēju un roku veiklumu. Daudzas roku darbības, kuŗas cilvēkam nepieciešamas darbā, tas piesavinājas un iemācās jau agrā jaunībā.

Tik pat liela nozīme rotaļai bērna gara attīstībā. Rotaļājoties bērns iegūst jaunas noģiedas. Nemitīgie vingrinājumi un mēģinājumi bērnam ir līdzekļi īstenības pētīšanai. Arī fantāzijai piekrīt svarīga loma. Ar rotaļu tā dabū jaunu ierosmi, it sevišķi, ja bērnam pasniedzam jaunas rotaļu lietas vai priekšmetus. Mēģinājumos un vingrinājumos bērns apzinājās savus spēkus un spējas, tie stiprina viņā pašapziņu un paļāvību saviem spēkiem. Rotaļas ar citiem bērniem attīsta arī kopuma apziņu. Tās iespaido iedomīgus un ķildīgus bērnus un dara tos pieticīgus un miermīļīgus.

d) Rotaļu noteikumi.

Rotaļa atbilst bērna dabīgai attīstībai; tā veicina bērna fiziskos un garīgos spēkus un reizē dod bērnam prieku un apmierinājumu. Ņemot vērā, ka rotaļu pamatā ir bērna dziņas, kas nereti bērnu padara nevaldāmu un mežonīgu, rotaļa dažreiz var arī aizkavēt bērna garīgo attīstību. Tādēļ audzinātājiem jāuzrauga bērnu rotaļas un jāievirza tās pareizās sliedēs.

Rotaļu pārraudzīšana un vadišana atšķiras tomēr no pārējās audzināšanas mājā un skolā. Ņemot vērā, ka rotaļa savos pamatos ir darbība, kas izaug brīvi no bērna iekšējās

būtības, tajā jāievēro kā augstākais princips — brīvības princips. Pilnīgi pietiek, ja nospraužam rotaļu vietas robežas, kuŗas bērniem jārotaļājas. Otrs princips, kas jāievēro, cieši saistīts ar iepriekšējo: jāļauj bērnam pašam mācīties un attīstīt savus spēkus. Izmeklē tam tādas rotaļlietas, kuŗas var daudzkārtīgi pārveidot. Vislabāk, ja bērns pats izvēlas vai pagatavo sevīm rotaļlietas. Bērnam nav jādod daudz rotaļlietu, jo tad viņš sāk pavirši ar tām apieties. Pietiek, ja tam vienā brīdī viena pati rotaļlieta. Jāsargās arī pārķairināt bērna miesas prātus (piem., ar spilgtām krāsām vai skaļām skaņām). Pieradiniet bērnus rotaļās ieturēt kārtību un tīrību!

e) Bērnu dārzs vai rotaļu skola.

Līdzās ģimenei, kā uzturēšanās vietas bērniem ierīkojamas īpašas rotaļu skolas vai bērnu dārzi. Bērnu dārzi ir papildinājums ģimenes audzināšanai un sevišķi nepieciešami tādiem bērniem, kuŗu mātēm neatliek laika bērnu audzināšanai un uzraudzībai, vai tādiem, kuŗiem trūkst piemērotu telpu rotaļām. Bērnu dārzu uzdevums ir bērnus ierosināt fiziski un garīgi ar rotaļām, dziedāšanu, uzskatāmām sarunām un stāstīšanu. Bērnu dārzs, kas atrodas teorētiski un praktiski labi sagatavotu audzinātāju vadībā, var labāki veikt rotaļu uzdevumus, nekā ģimene.

Frebels, bērnu dārzu nodibinātājs, izšķīr darbības un kustības rotaļas. Pie darbības rotaļām pieskaitāmas: spēle ar bumbu, kauliņu spēle, plākšņu salikšana, stabiņu salikšana, krāsošana, iegriešana, pišana, veidošana un papes darbi. Darbības ritms sāds: ķermenis, virsma, līnija, punkts un otrādi: punkts, līnija, virsma, ķermenis. Pie kustību rotaļām pieskaitāmas: skriešanas un soļošanas vingrinājumi — riņķa kustības ar vai bez dziedāšanas — brīvas rotaļas. Riņķu un brīvās rotaļas var vēl īpaši sagrupēt. Kustību rotaļas sarīkojamas brīvā dabā. Noteikumi: bērni var izvēlēties rotaļu veidu; rotaļas nedrīkst bērnus uzbudināt un nogurdināt; bērniem rotaļājoties jāuzvedas rātņi un pieklājīgi.

14. Bērna individuālitate.

Līdz šim aplūkojām bērnu fizisko un garīgo attīstību un atsevišķus bērnus viņu attīstības gaitā. Tagad salīdzināsim dažādus vienāda vecuma bērnus. No šī salīdzinājuma redzēsim, ka katram bērnam ir savas fiziskās un garīgās iezīmes, kas to atšķīr no citiem bērniem. Nav divu tādu bērnu, kas

būtu viens otram gluži līdzīgi kā fiziskā, tā garīgā ziņā. Katrs cilvēks, arī bērns, ir atsevišķa būtne, tāda būtne, kam piemīt īpatnējas fiziskas un garīgas iezīmes, ar kurām tas atšķiras no citiem. Pēc šīm iezīmēm vai īpašībām to pazīstam un izšķiram. Var gan gadīties, ka divi bērni vai pieauguši ļoti līdzīgi viens otram, bet tomēr gluži vienādi tie nav.

Salīdzinot dažādus bērnus, pievēršam vērību viņu ārējām pazīmēm, kā, piem., matu un acu krāsai, deguna, mutes, galvas veidam, muskuļu un nervu īpašībām, roku un kāju kustībām, redzes un dzirdes spējai, atmiņai, fantāzijai, runai un žestiem. Katrs bērns uzrāda savas īpatnības, kas iezīmē viņa individuālītāti. Šīs izšķirības var būt niecīgas, bet pēc ilgākas novērošanas tās kļūst skaidri saskatāmas katram audzinātājam.

Kā jau teicām, daži bērni un pieaugušie līdzīgi viens otram. Pēc šīm kopīgām iezīmēm varam iedalīt bērnus vairākās grupās. Tā, piem., izšķiram gaišmatainus un tumšmatainus bērnus, zilacīgus un brūnacīgus, ar strupu vai slaidu degunu u. t. t. Pēc šīm ārējām pazīmēm varam grupēt ne tikai bērnus un pieaugušos, bet arī veselas tautas un rases. Zinātni, kas pēta cilvēku ārējās pazīmes, sauc par *antropoloģiju*, zinātni, kas grupē vai apraksta atsevišķas tautas — par *etnoloģiju* jeb *etnografiju*.

Audzinātājam no liela svara ne tikai bērnu fiziskās izšķirības, bet arī garīgās īpašības. Viņam jāprot izšķirt uzmanīgie bērni no neuzmanīgiem, apdāvinātie no neapdāvinātiem, ar vāju vai stipru atmiņu un iztēli u. t. t.

15. Dažādi temperāmenti.

Teorētiski parasts izšķirt četrus temperāmenta veidus. Īstenībā temperāmenti nav sastopami tīrā veidā, bet gan jaukti viens ar otru. Vienai personai pārsvarā viens temperāmenta veids, otrai atkal cits.

a) Sangviniskais temperāments.

Pie cilvēkiem ar sangvinisku temperāmentu novērojama ātra jūtu un afektu maiņa. Sangvinīķis pilnīgi tagadnes cilvēks. Viņš interesējas par visu, kas jauns, neredzēts un nedzirdēts. Satiksmē viņš laipns un patīkams. Sangvinīķu sevišķi daudz lielpilsētās, tā saucamās labajās ģimenēs. Pārāk stipra sangviniska temperāmenta attīstība noved galā pie vieglprātības, paviršības un personības skaldīšanās. Bērni pa lielākai daļai visi sangvinīķi.

b) Choleriskais temperāments.

Cilvēki ar cholerisku temperāmentu viegli uzbudināmi un, tāpat kā sangviniķi, ātri reaģē uz ārējiem iespaidiem, bet atšķiras no tiem ar stipru un ilgstošu gribu. Choleriķu raksturīgākās pazīmes: enerģija un izturība. Ja viņi apzināti sprauž kaut kādu mērķi praktiskās vai garīgās darbības nozarēs, tad to arī sasniedz. Tā sauktie «panākumu un sekmju» cilvēki pa lielākai daļai choleriķi. Ja choleriķis neatrod sevī piemērotu mērķi vai darbību, tad viņš nokļūst traģiskā stāvoklī, kuŗa sekas var būt kļūmīgas. Šādā gadījumā choleriķi izpaužas stūrgalvība, niknums, neapvaldība. Neapvaldāmas un enerģiskas dabas cilvēki ir choleriķi, arī bīstamie noziedznieki choleriķi. Individī ar cholerisku temperāmentu sagādā daudz grūtību un nepatikšanu audzinātājiem un bērnu vecākiem.

c) Flegmatiskais temperāments.

Flegmatiku raksturīgās pazīmes mierība, vienaldzība un nosvērtība. Ātrus un stiprus jūtu savīļojumus tie nepazīst. Viņu kustības lēnas, varētu teikt pat slinkas. Flegmatiskas dabas cilvēki nejut stipri bēdas, ne priekus; tie uzņem visu pilnīgi vienaldzīgi un vēsi. Bērni ar flegmatisku temperāmentu diezgan grūti audzināmi, jo tiem nav godīguma sajūtas; klasē viņi mīl sēdēt pēdējos solos, jo tur jūtas vismierīgāki. Bet arī flegmatiki nereti kļūst dzīvē uz priekšu, jo viņi izsargāti no kaislībām un jūtu savīļojumiem un to izturēšanās vienmēr apvaldīta. Dzīvē viņi prot ērti iekārtoties un gūst zināmas sekmes.

d) Melancholiskais temperāments.

Melancholiķis līdzīgs flegmatikim, arī viņš lēns jūtās un gribā. No flegmatika melancholiķis atšķiras ar to, ka tas pilnīgi iegrīkst savu iekšējo pārdzīvojumu pasaulē un ir vienmēr neapmierināts ar savu dzīvi. Melancholiķis raugās uz visu ar neuztīcību. Starp maziem bērniem melancholiķu ļoti maz.

Vispār sakot, katra cilvēka temperāments izpaužas īpatnējā reaģēšanas veidā uz apkārtnes iespaidiem. Arī viena un tā paša cilvēka temperāments nav vienāds visā viņa dzīves laikā; viņā var novērot pārmaiņus gan vājināšanos, gan stiprināšanos. Pēc savas būtības tas tomēr paliek nemainīgs. Ievērojot to, ka temperāmenti atšķiras savā starpā pēc psi-

chisko procesu gaitas tempa un intensivitātes, bet ne pēc viņu iekšējā satura, mēs nevaram tos no aistētiskā viedokļa dažādi vērtēt. Ikviens temperāments pats par sevi nav ne slikts, ne labs. Katram temperāmentam savas labās un savas sliktās puses. Audzināšanas uzdevums novērst tās briesmas, kas draud bērniem no temperāmentu galējībām. Temperāmentu nevaram pārveidot, varam to tikai *izkopt* un vērst pretim augstākiem un cēlākiem mērķiem. Mums jāpalīdz bērniem pārvarēt viņu nevēlamās iedomības, stūrgalvības un piepešu dusmu tieksmes. Mums jāattīsta bērnā laba griba, jāpalīdz tam savaldīt zemiskās tieksmes, jo tikai tad bērns no dabīgās nepilnības pacelsies augstākā attīstības līmenī.

Audzināšanas līdzekļi un mērķi.

16. Audzināšanas līdzekļi.

a) Audzināšanas darbība un audzināšanas līdzekļi vispār.

Audzināšana, kā zināms, ir bērna ietekmēšana, nolūkā modināt un attīstīt viņa atziņas, jušanas un gribas spēkus kādā noteiktā virzienā. Ja pašam bērnam būtu pietiekoši attīstīti prāts un griba, tad viņa audzināšana būtu pavisam viegla. Tad audzinātājam būtu jādara savam audzēknim zināma sava griba. Šādu priekšnoteikumu nav. Ļoti bieži bērns savā domāšanā, runā un darbībā vadās no tādiem motīviem, kas runā pretim audzinātāja mērķiem un nolūkiem. Sakarā ar to audzināšanas darbība kļūst grūta un sarežģīta un izvērsās par veselu rindu ierosinājumu, ietekmējumu un ierobežojumu.

Līdzekļus, ar kuriem audzinātājs ietekmē savu audzēkni, sauc par audzināšanas līdzekļiem. Tiem pieskaitāmi: piemērs, pieradinājums, pavēle, uzmudinājums, brīdinājums, draudējums, sodi un atlīdzība.

Audzināšanas līdzekļi pielīdzināmi ārstniecības līdzekļiem ne tikai pēc to rašanās un vienāda mērķa, bet arī pēc viņu vienādas lietošanas. Starp tiem nav neviena universāla līdzekļa, ar ko varētu atvietot visus citus. Gluži tāpat kā ārstniecībā ar mazu zāļu daudzumu panāk vislielāku iedarbību, tā arī audzināšanā vērojams gluži tas pats, t. i. audzināšanas līdzeklis labi iedarbojas, ja to pielieto arī tikai reizi, bet toties īstā laikā un pie tam vienmēr konsekventi.

b) Piemērs.

Ar piemēru bērnu var bieži labāk iespaidot nekā ar gribu. Tas ir vienkāršs un visai derīgs audzināšanas līdzeklis. Viņa spēks meklējams atdarināšanas dziņā, kas sevišķi intensīva bērniem sākot ar otro dzīves gadu. Atdarināšanas dziņu ļoti stipri iedarbina minētais līdzeklis tādēļ, ka darbs

tieši ietekmē bērnu un rada viņā pārdzīvojumu; saskaņā ar psiholoģijas likumu tā rada vienu kustību pēc otras. Piemērs ir iespaidīgs audzināšanas līdzeklis tādēļ, ka tas iedarbojas uz bērna jūtām. Cieņa, bijāšana un mīlestība pret vecākiem ir tie līdzekļi, kas pamudina bērnu atdarināt vecāku darbību. Otra minētā audzināšanas līdzekļa priekšrocība ir tā, ka lietojot to pie bērna, tam paliek apslēpts audzinātāju, resp. vecāku nolūks viņu iespaidot; šādā kārtā paliek neiespaidots bērna gara stāvoklis un netiek izsaukta pretestība no bērna puses.

c) Ieradums.

Ieradums rodas no noteiktas darbības vairākkārtīga atkārtojuma. Ieradums tādējādi ir bērna viegla kādas darbības izpildīšana bez iepriekšējas pārdomas. Šī audzināšanas līdzekļa praktiskā nozīme visai skaidri saskatāma. Ieradums ietaupa cilvēkam laiku un spēku, tas rada arī zināmu tiksmes izjūtu, jo darbība tad norit viegli un ritmiski.

Ieradums ir augsti vērtējams pedagogisks līdzeklis. Tas ir visas audzināšanas pamatakmens. Viss, ko mazam bērnam iemācām, piem., apģērbties, mazgāties, ēst u. t. t., ir bērna pieradināšana pie zināmas darbības; tāpat arī sēdēt rātni, mierīgi un uzmanīgi iespējams vislabāk to pieradinot; ar to bērnu sagatavojam turpmākam audzināšanas posmam — mācīšanai. Ieaudzināt bērņā svarīgākos tikumus, piem., paklausību, čaklumu, pašsavaldīšanos, pacietību, pieklājību var vislabāk ar ieradumu. Pieauguši rīkojas un darbojas tā kā tie no mazām dienām pieradināti.

d) Pavēle.

Pavēle ir vienkāršākais audzināšanas līdzeklis. Ar pavēli bērnu piespiežam vai noliedzam kaut ko darīt. Pavēle izpaužas audzinātāju griba, kuŗai bērnam jāseko. Ir daudz tādu audzinātāju, kas tiecas bērņus audzināt v i e n ī g i ar pavēlēm. Pazīstamais pedagogs Žans Pauls saka: «Nelietojiet audzināšanā pavēles un aizliegumus, bet ļaujiet bērņam brīvi darboties!» Pavēle ierobežo bērna brīvo gribu. Kaš bērņam tikai pavēl, tas laupa viņam gribas brīvību un padara to līdzīgu vergam. Audzinātājam tādēļ nav jāpiemirst, ka bērņam ir zināmas tiesības uz brīvu gribu un darbošanos. Pavēle nomāc bērna spēju uz patstāvīgu darbību. Pavēle nereti bērņā rada pretestību un samaitā labās attiecības starp audzinātāju un audzināmo. Jāievēro sekošs pedagogisks aiz-

rādījums: «Pavēli pēc iespējas mazāk!» «Nepavēli, ja nav nepieciešami!» (Šleijermachers). Pirms pavēles došanas audzinātājam arī jāpārliciecinājas, vai pavēli bērns var izpildīt.

Pavēlei jābūt īsai un noteiktai. Pavēle nav atsaucama. Tāpat nav jāsaka bērnam motīvi, kuŗu dēļ pavēli dod. Tad pavēle zaudē savu nozīmi un spēku.

e) Brīdinājums un draudējums.

Šie audzināšanas līdzekļi izlietojami tādos gadījumos, kad audzēknis neklausā pavēlei. Iespaidīgāks no tiem ir draudējums, jo tas rada bērnam priekšstatu par sodu, kā varbūtējām sekām pēc pavēles neizpildīšanas. Draudējumam jābūt savienotam ar sekām gadījumā, ja bērns tam nepievērš vērību. Ja draudējums nav reāls, tad tas zaudē savu nozīmi.

f) Sods.

Sods ir pēdējais un iespaidīgākais līdzeklis, ko lieto audzināšanā tajā gadījumā, ja nepalīdz pārējie. Sabiedriskā dzīvē visu lietājamo sodu pirmatnējais nolūks bija gandarījums. Vēlāk sodus sāka uzskatīt par līdzekli nodrošināšanai no turpmākās ļaunās rīcības. Ar sodiem vajadzēja atbaidīt no pārkāpumiem un noziegumiem. Audzināšanā lietojamiem sodiem vienīgais nolūks — bērnu labošana. Sodu nolūks ir vai nu vājas bērna gribas stiprināšana vai ļaunas un stipras gribas salaušana. Arī sodi pēc iespējas lietojami retāk. Tas svarīgākais audzināšanas princips. Bez tam sodiem jābūt mēreniem, taisnīgiem un pārdomātiem, izpildāmi mierīgā garā bez uztraukuma. Vispāri jāsaka, ka sodi nav jāliek izjust kā atriebība. Sodiem jābūt piemērotiem arī sodāmā vecumam, dzimumam, temperamentam, fiziskam stāvoklim un vispāri bērna individuālitātei, kā arī izdarītajam pārkāpumam.

Sodi var būt dažāda veida: dabīgie sodi, goda sodi, brīvības sodi un miesas sodi. Jautājums par miesas sodu pielietošanu audzināšanā puslīdz noskaidrots, bet pilnīgas vienprātības tomēr nav. Lielākā daļa audzinātāju tos atzinusi par nevēlamu audzināšanas līdzekli, jo kaitē bērnu veselībai un aizkar viņu goda jūtas un cilvēces cieņu. Gluži bez sodiem bērnu audzināšanā gan iztikt nevar, kaut arī nemaz

nevēlētos tos pielietāt. Tomēr bērnu sodīšana jāierobežo cik vien iespējams. Jo mazāk sodu pielietā audzinātājs, jo labāks pats audzinātājs un jo vairāk sekmes būs viņa audzināšanai. Sakarā ar to rodas jautājums, kādi sodi un kad tie būtu jāpielietā pie bērniem? Vispirms jāaizrāda, ka sodu lietāšanā audzinātājam jāturas pie šāda principa: sods var izlabot bērnu; sods nav derīgs, ja ar viņu nevar sasniegt vajadzīgo mērķi, resp. bērna labošanu. Nekādā ziņā bērnu nedrīkst sodīt acumirkļa dusmās vai sliktā gara stāvoklī; sods jāpielietā tad, kad esam nosvērtā mierīgā gara stāvoklī un ja esam pārliecināti par soda nepieciešamību. Bērnu audzinātājam nav jāaizmirst, ka katrs sods iespaido bērna dvēseli un atstāj tani dziļas rētas. Nemākulīga sodu pielietāšana bērnam nodara vairāk kaitējuma nekā atnes labuma.

Aplūkosim, kādus sodus parasti pielietā pie bērniem. Visbiežāk bērnus soda ar pļaukāšanu vai iepēršanu. Šāds soda veids jāatzīst par kaitīgu. Tas arī liecina par audzinātāja personības nedisciplinētību, nenosvērtību un neapdomību. Neatkarīgi no tā, ka ar šādu sodīšanu var bērniem nodarīt fizisku kaitējumu, piem., ievainot kādu locekli, satricināt smadzenes u. t. t., tā nelabvēlīgi ietekmē arī bērnu garīgo attīstību. Mazu bērnu audzināšanā pielaižami tikai viegli sitieni kā pieradināšanas līdzeklis, kuŗus vispār sodiem nevar pieskaitīt.

Kādā nolūkā pie bērniem pielietā minētos fiziskos sodus? Protams, lai tos iebiedētu un atturētu no nedarbiem un pārkāpumiem. Tā tad bailes ir tās, kuŗām, pēc šo audzinātāju domām, bērns jāattura no nedarbiem. Jājautā, vai no pārdabīgā viedokļa šāda sodīšana attaisnojama un vai ar to var sasniegt vajadzīgo mērķi. Dīvos gadījumos var būt gan; pirmkārt tad, kad bērnam vēl nav zudušas goda un pašcieņas izjūtas un otrkārt tad, kad sodu bērns patiešām sajūt pie savas miesas. Bet reizē jāatzīst, ka sasniegtie panākumi būs tīri āriģi: bērns gan sajūtīs bailes, sāpes, uztraukumu, bet no visa tā bērns maz labosies. Tādēļ sodi kā audzināšanas līdzeklis pavisam izslēdzami no audzinātāja kodeksa. Vajadzīgo mērķi, resp. bērna labošanu var panākt arī ar citiem līdzekļiem. Bērna fiziska sodīšana nereti to nocietina un padara nejutīgu, tādos gadījumos audzinātājs dusmojas, ka viņam nav izdevies iebiedēt bērnu un padarīt to paklausīgu. Mīlestības jūtu vietā, kuŗas bērnos jāattīsta, tad rodas nāids un neuzticība pret audzinātāju. Jāaizrāda, ka uz fiziskiem sodiem bērni reaģē dažādi: vienos bērnos tie rada

s ar ū k t i n ā j u m u, o t r o s — v i e n a l d z ī b u, t r e š a j o s a t k a l i e t i e p ī b u u n s t ū r g a l v ī b u (š k i e t a m u v a r o ņ a a p z i ņ u); b i e ž i a r ī a t t ī s t a a n o r m ā l a s d z i m u m a j ū t a s. T ā d ē l a u d z i n ā t ā j i n e d r ī k s t p i e m i r s t t o, k a f i z i s k i e s o d ī n e l a b v ē l ī g i i e d a r b o j a s n e t i k a i u z b ē r n a m i e s u, b e t a r ī u z d v ē s e l i p a t a r ī t a j ā g a d ī j u m ā, k a d b ē r n i f i z i s k i u n p s i c h i s k i p i l n ī g i v e s e l i. D a ž i a u d z i n ā t ā j i m a l d ī g i d o m ā, k a f i z i s k i s o d ī l a b s l ī d z e k l i s p r e t s t ū r g a l v ī b u, m e l i b u u n n e ž ē l i b u. Š ī m p a r ā d ī b ā m, k ā v ē l ā k r e d z ē s i m, p a v i s a m c ī t i c ē l o ņ i, k u ņ u s a r s o d i e m n e m a z n a v i e s p ē j a m s n o v ē r s t. G l u ž i p a r e ī z i s a k a H e l ē n a K e j: «Sodi demoralizē kā bērnu, tā arī audzinātāju un attīsta nevis bērna prātu, bet gan veicina brutālas jūtas.»

Bez pēršanas un sišanas pie bērniem nereti pielietā vēl vienu sodu veidu — i e s l o d z ī š a n u. Arī šis sods nav noderīgs bērnu audzināšanai. Pieaugušam cilvēkam jāiedomājas bērna dvēseles stāvoklis tad, kad viņš atrodas viens pats tumšā istabā; katram nervozam, bailīgam bērnam šāds sods nodara visai lielu kaitējumu. Baiļu lēkmes izskaidrojamas ar šādiem agrās bērnības pārdzīvojumiem.

Nav gandrīz iespējams pateikt kādi sodi noderīgi katram bērnam, t. i., kādi sodi labvēlīgi iespaido bērnu, jo to izvēle atkarīga no bērna dabas un rakstura. Vienam bērnam var būt noderīgs viens līdzeklis, otram atkal cits; dažreiz pietiek ar stingru skatienu, lai bērns paklausītu; ko viens bērns sāpīgi sajūt, to otrs bērns nemaz neizjūt. Tādēļ audzināšanā jāvadās no sekoša principa: Pirms audzināšanas līdzekļa pielietāšanas jāuzzin bērna dvēsele; ja var iztikt bez soda, tad tas nav jāpielietā; nevar bērnu sodīt par katru pārkāpumu, pirms neesam izdibinājuši to, kas bērnu paveidinājis uz pārkāpumu. Sodiem, kuņus pielietā pie bērna, jānoder ne tikai kļūdas atzīšanai, bet arī jāattura bērns no pārkāpuma atkārtošanas (Cvillings). Katrā ziņā sods bērnam jāizjūt kā kaut kas nepatīkams. Tādēļ daudzos gadījumos pilnīgi pietiek ar to, ka pret bērnu izturamies vienaldzīgi un auksti; citus bērnus var sodīt tādejādi, ka aizliedz tiem baudīt saldumus vai nedod iemīļoto ēdienu; bieži pielietātais soda veids — bērnu guldināšana gultā nav teicams, jo tas var novest pie kaitīgām sekām (onanisma); nemiērīgus bērnus var sodīt ar to, ka liek tiem kādu laiku būt gluži mierīgiem; šis sods ieteicams un ļoti noderīgs nervoziem bērniem; k i l d ī g a m, s t r ī d ī g a m, n e s a t i c ī g a m u n n e i e c i e t ī g a m bērnam par sodu var likt r o t a l ā t i e s v i e n a m p a š a m, n e p a k l a u s ī g u s b ē r n u s v a r s o d ī t a r t o, k a n e ņ e m l ī d z i p a s t a i g ā t i e s v a i a r ī n e ļ a u j a p g ē r b t i e s s v ē t d i e n a s t ē r p ā. V i s p ā r, d i e z

gan daudz dažādu sodu, kuŗus var izmeklēt un uzlikt bērniem atkarīgi no viņu dabas un izdarītā pārkāpuma. Ieteicams bērnam uzlikt par sodu atlīdzināt citam nodarīto zaudējumu vai kaitējumu. Tā, piem., ja viens bērns salauzis kāda cita bērna rotaļlietu, tad viņam jāatdod sava; ja kāds bērns uzplēsis savu apģērbu, tad viņam jāliek pašam sašūt; ja bērns nepieklājīgi pret citu izturējies, tad viņam jāliek izdarīt apvainotajam kaut ko patīkamu; spiest bērnu nolūgties apvainoto, nav ieteicams, jo piespiesta nolūgšanās reti kad īsta un sirsnīga; pa lielākaļ daļai tā bērnu pāvedina uz liekuļošānu. Ar šādiem sodiem bērnam jāparāda, ka ar viņu nemierā un ka viņam jādod gandarījums. Vispār jāparūpējas, ka bērna dvēselē pēc visa izdarītā nepaliktu rūktums, jo tad nepatīkamas izjūtas, atstājot pēdas bērna psihē, var radīt pamatu garīgai depresijai un nervozitātei. Tādēļ mums tādos gadījumos jāatļauj brīvi izpausties bērna jūtām, piem., dusmām, skaudībai vai pat naidam. Nav labi ka ar biedinošiem vārdiem aizturam jūtu izplūdumu; tad jūtas pieaug un sadambējas bērna dvēselē; neatrodot izeju, tās nomāc bērnu un nodara kaitējumu viņa garīgai attīstībai. Protams, nav jāpielaiž, ka bērna jūtu izplūdumi nebūtu pārāk strauji, tiem jābūt apvaldītiem un ieturētiem noteiktās robežās. Bērna jūtu brīvie izpaudumi vēl no svara tanī ziņā, ka tie dod iespēju audzinātājam saprast bērna dvēseli un ielūkoties tās iekšienē, kas sevišķi no svara tiem audzinātājiem, kuŗiem laika trūkuma vai citu apstākļu dēļ nav iespējams stāties ciešākā sakarā ar bērnu. Audzinātājam nav jāpiemirst tā patiesība, ka labot bērnu un iznīdēt viņā trūkumus un sliktās īpašības vai paradumus var vienīgi tad, kad izprot to cēloņus un iemeslus. Tikai tādos apstākļos būs nodrošināta bērna sekmīga un normāla attīstība.

g) Uzslava un atlīdzība.

Bērnu audzināšanā zināma loma piekrit uzslava i un atlīdzinājumam. Aplūkosim, kādos gadījumos node-rīga bērna uzslava vai uzteikšana un kādos — atlīdzinājums.

Vāspirms jāaiizrāda, ka uzslava nav vajadzīga katram bērnam. Te jāņem vērā bērna individuālās īpašības. Uzslava pirmā kārtā vajadzīga tiem bērniem, kuŗi jūtas nedroši un baillīgi, kuŗi varētu uzrādīt labākas sekmes mācībās un savās darbībās, bet nav pārliecināti par savām spējām; otrkārt, uzslava vajadzīga fiziski un garīgi vājākiem bērniem, kuŗi grib tikt līdzī citiem bērniem, bet maz ko spēj. Audzi-

nātājam jāvērtē arī bērna griba un cenšanās un ne tikai uzrādītā veiksmē; var pat teikt, ka pirmās vairāk no svara nekā otrā. Uzslava tā tad ir uzmodināšanas līdzeklis un ne vairāk, un kā tādu katram audzinātajam jāprot izlietāt atkarībā no vajadzības. Uzslavu var pielīdzināt saules starom, kas iespīd bērna tumšajā dvēselē un parāda tam īsto ceļu, kas viņam jāiet; tā piedod viņam spēkus un drosmi un palīdz vieglāk tam pārvarēt baigos pārdzīvojumus un gara stāvokli, kas nomāc viņa dvēseli. Uzslava nav vajadzīga vienīgi tiem bērniem, kuŗi fiziski un garīgi stipri un uzrāda visur un vienmēr labas sekmes un panākumus; pie visiem citiem bērniem uzslava, kas nav pārspīlēta, bet dabīga, var atnest vienīgi labumu. Kas attiecas uz atlīdzinājumu, tad to bērniem var dot tikai retos, var teikt, izņēmuma gadījumos. Ja bērnam bieži apsola un dod kādu materiālu atlīdzību par to, kas bērnam jā dara, tad viņa morāliskaj attīstībai nodarīts ievērojams kaitējums: bērns pierod visu darīt tikai pret zināmu atlīdzību. Atlīdzinājumam kā audzināšanas līdzeklim nav nekādas sevišķas vērtības. Tas audzinātājs, kuŗš izlietā šo līdzekli, pierāda savu audzināšanas neprasmī; māte, kas bērnu baro ar šokolādi un tikai tadējādi spēj piedabūt bērnu pie paklausības, ir zaudējusi pie bērna vajadzīgo cieņu un autoritāti un nekad neizaudzinās labus bērnus. Ja bērns izpelnījies atzinību, tad viņu gan var atlīdzināt, bet šim atlīdzinājumam nav jābūt materiālam, bet gan citāda rakstura, piem., bērnam var dāvāt lielāku uzticību, vai parādīt lielāku labvēlību. Bērnam, kas izturēsies rātņi un priekšzīmīgi, var teikt tā: «Tagad es tevi ņemšu līdzī pastaigāties» vai «tagad tu manim palīdzēsi to vai to padarīt». Tad bērna morāliskā apziņa netiks vājināta un viņa morāliskā attīstība noritēs gluži normāli.

h) Bērna jautājumi un atbildes.

Kas dzīvojis bērnu vidū, tas zina, cik bieži bērni mēdz uzdot daudz jautājumu, lai pārbaudītu ne tikai mūsū pacietību, bet arī mūsu zināšanas. Mazi bērni domā, ka pieaugušam bezgalīgi daudz zināšanu un bieži pārsteigti, kad savās iedomās vīlušies. Bērnu mātes bieži mēdz noraidīt bērnu jautājumus. Tas darāms tikai retos gadījumos. Vispār, bērnu dziņa pēc zināšanām jāapmierina.

Kā zināms, jautāšanas dziņa pie bērniem novērojama jau ap trešā gada beigām. Šinī laikā ārējā pasaule bērnam aizvērta grāmata, kuŗu viņš sāk tikai pamazām šķir-

stīt. Arī bērna jutekļi nav vēl pietiekoši attīstīti, lai viņš varētu visu redzēto un dzirdēto uztvert. Tādēļ bieži atgadas, ka bērns pārpūlas, ja viņš reaģē uz katru ārējo iespaidu; it sevišķi tas novērojams pirmajos bērna gados, kad viņa acīm atveras tik daudz jauna un neredzēta. Katram bērnam šīnī vecumā jāveic milzīgi liels darbs, lai viņš varētu saprast savu apkārtni un valodu, ko tā runā. Tādēļ viņš jau agri uzsāk jautāt: gluži maza bērna stostīšanās vai izbrīnējies skats ir jautāšanas zīme, kas saskatāma bērna sejā. Tas jāzin katram bērnu vecākam un audzinātājam.

Mums nav jāaizmirst, ka bērna jautājumos izpaužas viņa zināšanas kāre. Jo dzīvāks un kustīgāks bērna gars, jo vairāk jautājumu bērns uzdod. Uzdodot dažādus jautājumus, bērni mēdz salīdzināt atsevišķus priekšmetus savā starpā. Ja mazs bērns jautā vai galds prot staigāt, tad viņš to dara tādēļ, ka redzējis citus priekšmetus staigājam. Bērns, kas prasa kā sauc kaķi, jau dzirdējis, ka vārdā sauc kādu citu dzīvnieku vai priekšmetu. Bērnam nepietiek ar vienu priekšmetu; ātri viņš sāk interesēties arī par citiem priekšmetiem; viņš sāk gluži nedzīvus priekšmetus pieņemt par dzīviem. Tādā ceļā bērna vārdu krājums arvien paplašinājas, reizē ar to viņš uzzin priekšmetu apzīmējumus un viņu raksturīgās īpašības un darbību.

Atzīstot, ka bērnu jautājumu iemesls ir interese un zināšanu kāre, ir gluži dabīgi, ka par to mums jāpriecājas. Bērns, kas neuzstāda nekādus jautājumus, garīgi neattīstīts vai stulbs. Protams, ka mums nav jāatbild visiem jautājumiem, kādus bērns uzdod. Tad varam bērnam teikt, ka viņš vēl ir mazs un atbildi nesaprātīs; nekādā ziņā nav bērna jautājums jānoraida. Vispār tomēr jāsarģās, lai bērna smadzenes pārāk nepārpūlinātu. Tas var notikt, ja atbildam uz visiem bērna uzdotajiem jautājumiem. Dzīviem un labi attīstītiem bērniem varam arī neatbildēt katram uzstādītam jautājumam, bet mazāk rosigos bērnos, tā sauktās «miega mices» katrā ziņā jāuzmudina mums pašiem ar jautājumiem. Bērnos katrā ziņā jāierosina interese par apkārtni un jāpaplašina viņu ideju krājums. Vājākus bērnus var saudzēt un neprasīt no viņiem daudz. Daudziem vecākiem paradums bērnu apbērt dažādiem paskaidrojumiem, nemaz nenogaidot vai bērni ir tos uztvēruši un sapratuši. Protams, šāda bērnu «izglītošana» veltīga; tā var pat aizkavēt bērna garīgo attīstību.

Kā visur, tā arī še, mums jāiet vidusceļš. Bērnam nedrīkst noliegt jautāšanu un atstāt nezināšanā; no otras pu-

ses jāierobežo viņu jautāšanas dziņa, ja tā pārāk stipra. Nemaz neievērojot bērna jautājumus, zaudējam uzticību un autoritāti bērnu acīs, kam liela nozīme.

Vēl jāaizrāda uz to, ka bērnu jautāšanas cēloņi var būt ne tikai zināšanu kāre, bet vienkārša izklaidība vai pļāpāšanas dziņa. Tādos gadījumos bērna uzmanība jākoncentrē ar piemērotu nodarbošanos.

i) Bērna nodarbošanās un tās dažādie veidi.

Bērnu audzinot jārūpējas par tā fizisko un garīgo attīstību. Bērns jāizsargā no dažādām briesmām un netikumiem. Tamdēļ arī jau no mazotnes jāsniedz bērniem pienācīga un lietderīga nodarbošanās. Tiklīdz ko bērns kustina savus locekļiņus, jau tas iesāk nodarboties. Viņš rotaļājas ar saviem pirkstiņiem un kājiņām, viņš cenšas visu saķert, bieži vien neapzinīgi. Tā tad tieksme nodarboties bērnā pamostas agri, un līdz ar to iesakas vecāku, sevišķi mātes audzināšanas darbs. Tiklīdz iespējams, bērns jāpieradina, lai tas pats nodarbojas; tas pašdarbības sākums. Vēlāk arī rotaļās ievadama pašdarbība. Kur vien iespējams, bērns jāmodina kopuma apziņa, jāpieradina pieizpalīdzības un līdzjutības. Bērnam jāredz, ka viņš viens daudz ko nespēj veikt, bet ja māte, tēvs, brālis vai māsa piepalīdz, tad kopējiem spēkiem daudz kas viegli veicams. Tas modina bērniā pašizliedzības jūtas.

Sistematiskai bērna nodarbināšanai jānotiek ģimenēs, bērnu dārzos, pirmskolās, vasaras kolonijās u. t. t. Bērni nodarbojami gan atsevišķi, gan grupās, praktiskā darbā gūst ļoti daudz atziņu, kas atvieglo tiem mācīšanos skolās. Katram bērnam jau no dzimšanas piemīt stipra tieksme uz darbu. Ja daudz maz sekojam mazbērnu attīstībai, tad novērojam, ka viņi neapmierinājas ar rotaļāšanos vien, bet viņos nomanāma tieksme iepazīties ar nepazīstamo apkārtni dabā. Bērns tausta, garšo, ož; tam rokas un kājas vienmēr kustas, tamdēļ pavisam nepareizi, ja domājam, ka bērns labāki rotaļājas nekā darbojas. Bērni bieži vien lūdzas, lai tiem atļauj līdzdarboties un piepalīdzēt lielajiem viņu darbos. Darbs bērniem ir kaut kas varēn pievilcīgs; viņi ar lielāko uzmanību un izbrīnu nolūkojas pieaugušo darbos un labprāt tiem piepalīdz. Darbs bērniem kaut kas brīnišķīgs; darbā arī nomanām, ka aug mazo spēki un izveicība. Darbā bērni iepazīstas ar formu, krāsu, lielumu, smagumu, vieglumu u. t. t. Tas svarīgākais pēc kā bērns tiecas, nav pats darbs, bet gan

prieks darīt to pašu, ko pieaugušie un būt tiem piepalīdzīgam.

Bērnu nodarbošanās, kaut arī viņu dzīves pirmatnējā posmā, nedrīkst būt rotaļas vien. Tāpēc jāaplūko jautājums, kāda nodarbošanās visvairāk bērnam piemērota ģimenē. Jāaizrāda tomēr, ka praktiskā audzināšanas darbā rotaļas nedrīkst norobežot no nodarbošanās. Teorijā rotaļa jānodala no nodarbošanās. Rotaļā pieaugušie nedrīkst iejaukties, nodarbošanos viņi tomēr var zināmās robežās uzraudzīt un vadīt. Tas tamdēļ, ka rotaļā liela loma piekrit bērna fantāzijai un iekšējiem pārdzīvojumiem; nodarbošanās, turpretim, tāda darbība, kas saistīta vairāk ar ārpasauli. Rotaļa saistīta ar individa iekšējo dzīvi, nodarbošanās ar bērna apkārtni. Rotaļā vairāk nodarbināta bērna dvēsele un fantāzija; darbā — miesa, locekļi un prāts.

Kamēr rotaļā bērns dzīvo vienīgi iedomātā pasaulē, nodarbošanās viņš saistīts ar apkārtni, ar dzīves īstenību. Nodarbošanās nolūks ir galvenā kārtā bērna darbības dzenuļu attīstība un izkopšana.

No svara bērniem arī dažādu uzdevumu izpildīšana, piem., iepirkumu izdarišana vai pasūtišana u. t. t. Izpildot šādus uzdevumus, bērni iegūst zināmas praktiskas zināšanas, kas nepieciešamas vēlākā dzīvē, piem., prast aprēķināt uzdevumus, zināšanas par pārtikas vielām u. t. t. Vecāki, kas negrib dot saviem bērniem šādus uzdevumus, ļoti maldās, domājot, ka ar to bērni zaudē cieņu savu apkalpotāju acīs.

Vis svarīgākais šādā bērnu nodarbināšanā tas, ka viņos attīstās pašpalāvēības sajūta. Cilvēka praktiskā darbība pamatojas galvenā kārtā uz pašpalāvēības sajūtu. Cilvēks tikai tad var ko veikt, ja pārliecināts, ka viņš to spēj. Tamdēļ no svara, ka bērnam šo sajūtu uztur no mazām dienām. Par visām lietām jāsarģājas dot bērniem tādus uzdevumus, kas tiem nav pa spēkam. Ja audzināšanā grib panākt individa iekšējo spēku attīstību, tad prasības, ko uzstāda augošam individam, pakāpeniski jāvairo, ņemot vērā individa spēju augšanu.

Bērnu vecāki gandrīz katru brīdi sūdzas par to, ka viņu bērni trokšņojot un tos traucējot darbā. Šādos brīžos vecāki uztraucas, nervozē, aiziet no mājas un atstāj bērnus kalpotāju uzraudzībā, kur tie nododas palaidnībām, nerātībām un nedarbiem. Tas notiek tamdēļ, ka bērnu vecāki nezin ar ko nodarbināt savus bērnus. Lai nāktu bērnu vecākiem pretim, tad pievedīšu dažus bērnu nodarbošanās veidus.

Kombinēšana.

Uz galdīņa, kas piemērots bērna augumam, uzklāj vasku drēbi un uzliek uz tās dažādas lietišas un priekšmetus, kas pieaugušiem nederīgi un nav lietojami. Par tādiem noder vecas pogas, spalvas, papīriši dažādās krāsās, stikla pērles, drēbju gabaliņi, kastaņi, zīles, čiekuri, koku lapas, ogas, pūpoļi, ēveļu skaidas, priedes miza, kluciši, klūdziņas, sakņu augi, kartupeļi, burkāni, bietes, gurķi, puķes, augļi, pīlītes, dēliši, meldri, kalvji, gliemeži, olu čaumalas, tukšas diegu spolītes, tukšas kastītes, lupatas, dzīpari u. t. t.

No čiekuriem var pagatavot: čiekura vistiņas, groziņas, gailišus, kareivjus, rūķišus u. t. t. No ozola zīlēm — trauciņus, cilvēciņus; no kastaņiem — kaķišus, gailišus, vāģišus, kurvišus; no lupatām — kurvišus; no pūpoļiem — pūpoļu pīlītes; no priedes mizas — laiviņas, vīriņus, putniņus, zaķišus, kaķišus; no meldriem — kurvišus, cepurītes; no kalvām — lelles, laiviņas; no tukšām diega spolītēm — lellēm gultiņas, grāmatu plauktiņus, galdiņus; no tukšām sērkokociņu kastēm — mājiņas, baznīcas, sudmaliņas, auto, vilcienu u. t. t. Šāda veida nodarbošanās ļoti noderīga; tā prasa maz izdevumu un bērni šos darbiņus veic ar prieku un sajūsmu. Vispār jāsaka, ka šāda veida bērnu nodarbināšanai liela audzināšanas nozīme, jo šādi darbiņi veicina un attīsta bērnu fantāziju. Kombinēšana no svara arī audzinātājiem un vecākiem, jo pēc sakombinētiem priekšmetiem tie var spriest par bērna iekšējo psihisko uzbūvi, t. i. par viņa spējām un tieksmēm.

Brīvā zīmēšana.

Maziem bērniem zīmēšanai jādod papīrs un vienkārši vai krāsainie zīmuļi. Uz darbību bērnu uzaicina ar vārdiem: «Bērni, zīmējiet kas jums patīk!» Zīmēšanai jānotiek pilnīgi brīvi, nekādi iepriekšēji aizrādījumi tiem nav jāsniedz. Protams, sākumā zīmēšana neveicas, bet par to vēlāk sasniegtie rezultāti būs ievērojami: 5 gadu vecumā šādi bērni prātis pagatavot īpatnējākus zīmējumus nekā tie, kam būs sniegta pamācība. Pat arī ja tik reiz liksim bērnam zīmēt kādu priekšmetu, piem., koku, dzīvnieku, tad šāds norādījums katrā ziņā būs suģestējošs un tas aizkavēs bērnu personīgu ierosmi. Bērnam jāļauj zīmēt viss, kas tam pašam ienāk prātā. Tikai tie zīmējumi, kas radušies ārējo ie-

rosinājumu rezultātā, būs pilnīgi individuāli un patstāvīgi, jo tikai tie izpauž bērna īpatnību.

Izgriešana.

Nepieciešamais materiāls: šķēres un kaste ar papīru atgriezumiem.

Gandrīz katrs bērns tiecas ķert pēc šķērēm. Šī bērna tieksme nav apspiežama, bet veicināma. Jādod bērnam šķēres ar neasiem (apaļiem) galiem, kā arī sākumā nelieli papīra gabaliņi. Bērni no šiem papīrišiem izgriež dažādas figūras. Ar to modina bērni jēdzienu par formu un skaistuma izpratni. Bērns mācās rotaļādamies.

Tāpat kā iepriekšējā darbībā, bērni jāauzaičina, lai tie izgriež, kas tiem patīk. Arī izgriešanas prasmei bērni jāattīstās tāda pat ceļā, kā zīmēšanas prasmei. Norādījumi nav jāsniedz. Protams, ka izgriešana sākumā būs mazvērtīga: bērni griežis papīrus neapzināti, bez kāda nolūka, dažādos virzienos. Bet šis pirmais posms izgriešanas prasmes attīstībā vecākiem un audzinātājiem vissvarīgākais, jo tas dod iespēju mest skatu bērna iekšējā domu un vēlēšanu pasaulē.

Salikšana.

Salikšana, kā pašdarbība, uzsākama ar 4—6 gadu veciem bērniem. Šajā vecumā bērni prot vislabāk izlietāt saliekamo materiālu. Saliekamais materiāls var būt dažāds. Bērniem var dot dažāda lieluma pogas, gliemežnīcas, pupas, izturīgas papīra strēmeles 4 cm. caumērā; visu to var lietāt kā saliekamo materiālu. Maziem un vidēja vecuma bērniem ieteicama bumbu mozaikas sastādīšana no dažādu krāsu bumbiņām. No tā, kā bērni izpilda salikšanas darbus, var spriest par viņu simmetrijas spējām. Izrādās, ka bērnos vispirms rodas formu simmetrijas sajūta un pēc tam krāsu simmetrijas sajūta.

Veidošana no plastelīna, māla un vaska.

Veidošana uzskatāma par tīras attēlošanas spēju vingrināšanu. Veidošanā bērnam jāiet cauri tiem pašiem posmiem kā zīmēšanā un izgriešanā. Sākumā bērni nodarbojas ar veidojamā materiāla sagatavošanu. Tie saveļ to pikās, kuņas pēc tam noliek uz papīra vai papē. Tikai pamazām bērns sāk veidot noteiktus priekšmetus. Arī pie veidošanas bērniem nav jāaizrāda uz priekšmetu, kas tiem būtu jāveido, jo

tas aizkavētu patstāvības attīstību. Labāk pacietīgi gaidīt, kamēr pats bērns izies cauri pirmajam posmam, nekā to mudināt un palīdzēt gūt labākus, bet nepastāvīgus panākumus.

Smilšu kastes.

Istabas smilšu kastes, par ko šeit runājām, parasti 40 cm. garas, 30 cm. platas un 5 cm. augstas. Tās jāliek izgatavot galdniekam tā, lai vienu varētu uzlikt uz otras kā vāku. Bērniem kastes jānospodrina, pieaugušiem tās iekšpuse jāizliek ar zilu spīdpapīru.

Katrs bērns saņem vienu šādu kastīti, piepilda to ar smiltīm. Smilšu jaukšanai bērns lieto īpašu lāpstīņu. Ar smiltīm nav jāpārklāj visa kastes iekšpuse, vietām jābūt redzamam arī zilajam papīrim. Šāda smilšu kaste ar vietām redzamu dibenu attēlo ainavu — sauszemi, ūdeni. Nodarbošanās pie smilšu kastēm bērniem vismiļāka; tā ieteicama 4—6 gadus vecumā.

Tikko minētos un ieteiktos līdzekļus bērnu pašdarbībā jāizvēlējamies tamdēļ, ka tie zināmā mērā veicina dzīvo darbību. Pats par sevi saprotams, ka dažādi arī citi gadījuma darbīgie priekšmeti var ierosināt bērnos pašdarbību.

Techniskie vingrinājumi.

Lai bērnam labāk attīstītu pašdarbību, ieteicams nodarbināt to ar tīri tehniskiem vingrinājumiem. Techniskiem vingrinājumiem jāpiedod pievilcīgs un bērniem piemērots veids. Vingrinājumu galvenais mērķis acu un roku darbības spēju izkopšana. Tie domāti bērna acu un roku vingrināšanai, lai pieradinātu pie precizitātes, skaidrības un drošības. Techniskiem vingrinājumiem iespējams attīstīt roku veiklību, veselīgu fantaziju un aizkavēt bērna nodošanos kaitīgai un nevajadzīgai sapņošanai.

Ierosinājumu tehniskiem vingrinājumiem var ņemt daļai no Frebeļa sistēmas, var arī paši atrast.

Pie tehniskiem vingrinājumiem pieder kontūrētu (apveidotu) formu izkrāsošana. Maziem bērniem var uzdot izkrāsot vienkāršas ģeometriskas figūras vienā krāsā (pēc Montesorijas). Vidējā vecumā bērniem var uzdot izkrāsot vairāk krāsās (līdz 6); vecāki bērni jau var krāsot ar ūdenskrāsām.

Zīmēšana krāsainiem krītiem.

Zīmēšana krāsainiem krītiem uz lielām loksniem ļoti svarīga, kā pretstata darbībaniecīgu priekšmetu zīmēšanai ar zīmuli. Šāda veida zīmēšana paplašina bērnu nodarbošanu skaitu.

Vispirms bērnam jādod kāds motīvs, pamatforma, piem., kalns, vārti, tornis u. t. t. Paša priekšmeta izveidošana un attēlošana jāatstāj bērna ierosmei. Ieteicams likt bērniem attēlot tipiskus priekšmetus, jo tie viņiem vienmēr prātā. Papīra lokšņu lielums var būt apm. 50 cm × 30 cm; tās jāpiesūpina pie galda ar spraudītēm; dažādu krāsu krītiem jābūt turpmāk pie rokas. Uzdevums, piem., jādod šādā veidā: «Šodien katram jums jāzīmē tornis, tornim jāieņem visa papīra loksne, gribu redzēt, kas no jums to labāk uzzīmēs!» Šāds uzaicinājums bērnos ierosina sacensības prieku. Jāaizrāda, ka bērni nedrīkst sasmērēt loksni un krāsot ar krītu, pirms nav uzņemts uzdotā priekšmeta apveids, vai arī krāsot loksni ārpus mīnētā apveida līnijām. Pēc uzdevuma izpildīšanas darbus salīdzina un novērtē; novērtēšanā piedalās arī bērni. Sasmērētas loksnes audzinātāji un vecāki nepieņem. Zīmēšana ar krītu ieteicama 5—6 gadus veciem bērniem. Pārmaiņai ieteicams formu motīvu vietā dot bērniem ritma motīvus. Arī ritms jāizmeklē tāds, kas bērnam visvairāk patīk un par ko tas interesējās.

Pievedīsim šādus ritma motīvu paraugus:

1. Kā karogs plivinājas (ieteicams pēc tautas vai valsts svētkiem).
2. Kā putni lido (pēc pastaigāšanās pavasarī).
3. Kā kareivji maršē.

Pirms ritma motīva zīmēšanas bērnam jāparāda kustība ar rokām, vairākkārt ritmā izrunājot; pēc tam jāņem krīts un jāvelk uz loksnes tādā pat virzienā, pastāvīgi atkārtējot ritmu, lai bērni to nepiemirstu. Tas ir viens no asākiem un grūtākiem bērnu spēju koncentrācijas vingrinājumiem un tas nedrīkst ilgt vairāk par 20 minūtēm.

Uzdotas darbības.

Brīvām bērnu darbībām var pretstādīt darbības ar noteiktiem uzdevumiem. Ja bērnam nedos nekādus uzdevumus, tad viņš neattīstīsies pienākuma apziņa un kārtības sajūta, kā arī citas spējas, kam nozīme bērnu pašdarbības izveidošanā. Roku veiklība un zināmu tehnisku spēju izkopšana nāk par labu arī bērnu brīvajām darbībām. Neatkarīgi no

tā jāievēro, ka ne visi bērni apdāvināti ar spēcīgu un bagātu fantaziju; daudz tādu bērnu, kam labāk patīk praktisks darbs; tāds darbs, kam zināms mērķis un uzdevums.

Jāievēro, ka bērnu audzināšanas galvenais mērķis — modināt viņu patstāvību un pārliecības sajūtu par saviem spēkiem. Ģimenē sekošu divu motīvu dēļ nav mīļākas tādas darbības, kas neatbilst bērna vecumam. Pirmkārt, izejot no tautas audzināšanas viedokļa, vecāku mājas iekārtai jābūt par paraugu nākamā pilsoņa mājas iekārtai. Ko bērns iemācās ģimenē vai skolā, tas tam jāpielietā savā mājā, savā turpmākā dzīvē. Bērnu mātēm jābūt priekšzīmīgām ierosinātājām audzināšanā un mājas dzīvē. Otrkārt, nebūt nav vēlami atņemt bērniem dabīgo niecīguma apziņu attiecībā pret pieaugušiem. Ja to darām, tad pielaižam lielu kļūdu audzināšanā, jo vēlāk bērnam no jauna jāemācās novērtēt savus īstos spēkus un spējas pirms kāda darba iesākšanas. Mazvērtības izjūta, ko par bīstamu uzskata daži modernie psihiatri, nebūt neradīsies bērņā, ja tas sevī sajūtis dziņu un prieku uz darbību un savu spēku izmēģināšanu. Paskaidrosim to piemēriem.

Pieņemsim, ka bērnam uzdots uzraudzīt un apkopt puķes, kas atrodas tā istabā. Atļaujot bērniem rūpēties par puķēm, tiem tomēr daži darbi, piem., puķu aplaistīšana, jānoliedz, kaut gan citos apstākļos, piem., dārzā, tas bērnam atļauts. Šāda aizlieguma nozīmi bērns sapratīs (jo istabas puķu aplaistīšana jāizdara rūpīgi) un tas nebūt neņems viņam iespēju piedalīties puķu apkopšanā, piem., nokaltušu lapu apgriešanā, pārstādīšanā citos podos u. t. t. Īsi sakot, aizliegums nebūt neradīs bērnos mazvērtības sajūtu un nemazinās pārliecību par saviem spēkiem. Ar to tikai bērnam būs aizrādīts, ka tam pareizi jānovērtē un jāapzinās savi īstie spēki un spējas.

Praktiskie uzdevumi izpildāmi visiem bērniem kopīgi. Pie tādiem uzdevumiem pieder dažādu rotaļu priekšmetu un materiālu sagatavošana. Ar lielu sajūsmu un dedzību bērni gatavojas uz svētkiem, kad tie grib pārsteigt savas mātes gan izgatavojot tām dāvanas, gan izrotājot un izgreznojot savu istabu u. t. t. Šeit bērniem var dot baudu un dažādus uzdevumus.

Kolektīvie darbi.

Kolektīvu darbu mērķis — atsevišķa bērna darbības pakārtošana un iekārtošana kopējā darbā. Šim nolūkam var

izlietot to pašu materiālu, ko lietojam bērnu pašdarbībai, t. i. varam likt bērniem kopīgi zīmēt, veidot, kombinēt u. t. t. Kopējos darbus uzdod vecāki vai skolotāji. Katrs bērns dabū atsevišķu uzdevumu. Pie dažiem, piem., zīmēšanas un kombinēšanas, vecāki nosaka bērna atsevišķu uzdevumu, piem.: «Tu zīmēsi, kā iet vilciens, tu attēlosi staciju, tu — apkārtni, t. i. laukus, mežus pa kuņiem dodas vilciens» u. t. t. Visu bērnu zīmējumi šai gadījumā var attēlot kādu ekskursiju, kuņā bērni piedalījušies. Kad bērnam noteikts savs uzdevums, tomēr tam atstāj zināma brīvība, kuņas robežās tas var rīkoties.

Kolektīvie darbi diezgan svarīgi no sociālā viedokļa: bērni iemācās kolektīvi strādāt, viens otram palīdzēt u. t. t. Bērnos attīstās sociāla apziņa. Izslēgt bērnu no kolektīvā darba nākas ļoti reti: tikai tad, ja tas traucē citus bērnus darbā. Sadalot darbu bērnu starpā, jāievēro divi principi: individuālā darbība un pakārtotā darbība. Bērni pa lielākaļ daļai patmiļi; dažādi traucēkļi un iznīcināšanas tieksme kavē tos piemēroties citiem. Tamdēļ kopējam darbam tie pieradināmi pakāpeniski, neatņemot tiem iespēju patstāvīgi un neatkarīgi darboties un strādāt. Ieteicams bērnus aicināt grupās, katrā pa 3—4. — Ja bērns grib, var atļaut aicināt palīgā kādu biedri. Vispār, katru dienu tiem jāstrādā vienu reizi noslēgtā grupā un vienreiz izklaidus.

Uzmudinošas darbības.

Kolektīvā darbība ir pāreja uz trešo darbības veidu, uz tā saucamām uzmudinošām darbībām. Pēdējās domātas galvenā kārtā tādiem bērniem, kas kaut kā atšķiras no normālajiem, t. i. vidus mēra bērniem. Grūtības šādu bērnu audzināšanā spiež meklēt pēc jauniem darbību veidiem, kas novērstu bērnu sekmīgas attīstības traucējumus un kavēkļus.

Skaidrības labā turpmāk iedalīsim uzmudinošas darbības divās grupās: uzmudinošās darbības, kas domātas normāliem bērniem un darbības, kas domātas anomāliem.

Pie uzmudinošām darbībām pirmā kārtā pieskaitāmi vingrinājumi vingrošanā un rītmā. Tie var būt zināmā mērā terapeitiski līdzekļi bērnu fizisko traucējumu un neveiklības sajūtas novēršanai (kas pa lielākaļ daļai izsauc no rada bērnos mazvērtības sajūtu). Ar tiem var lielā mērā mīkstināt, pat novērst dažādas psihiskās anomālijas, sākot

ar vienkāršu neveiklības un kautrības izjūtu, beidzot ar nevaldāmu tieksmi uz trakulībām un patvarībām.

Aplūkosim šos anormālo bērnu galvenos tipus, ar ko visbiežāk jāstopas mazbērnu audzināšanā.

1. Trakulīgie jeb nemierīgie bērni, dzīvām, bet nenosvērtām un bezmērķīgām kustībām. Tie attiecīgiem vingrinājumiem jāpieradina izturētām, mierīgām un rāmām kustībām. Viņu muskuļi un locekļi slābani, tamdēļ tie jāstiprina, piemēroti tos vingrinot. Ātrās un dzīvās kustības tos uztrauc, tamdēļ tās savienojamas ar īpašiem paidagōģiskiem mākslīgiem paņēmienu un tās izvedamas tikai dažreiz kontroles nolūkos. Visnepieciešamākie vingrinājumi šādiem bērniem tie, kas attīsta viņos pašsavaldīšanos.

2. Grūti disciplinējami bērni. Tie negrib padoties disciplīnas noteikumiem; viņos stipra tieksme citus traucēt un tiem pāri darīt. Šādiem bērniem nepieciešami spēku vingrinājumi ar kavēkļiem, kā nolūks bērnu pieradināšana reaģēt uz apkārtnes iespaidiem pieklājīgā un smalkākā veidā.

3. Bailīgie un apatiskie bērni. Tiem nepieciešami dzīvi, kustīgi vingrinājumi, ātrām pārmaiņām un uzmodinājumu uz darbību. Vingrinājumi jāpielietā pakāpeniski, jo to prasa bērnu dabīgā neveiklība.

4. Sarūgtinātie bērni. Arī tiem nepieciešami dzīvi, kustīgi vingrinājumi, kas radītu viņos spēka sajūtu un pieradinātu tos pie grūtību pārvarēšanas.

Ievērojot, ka visus anormālos bērnus var ierindot kādā no pievestiem četriem tipi, ārsti un paidagōģi atzinuši, ka tādiem bērniem nepieciešami piemēroti vingrinājumi, kā arī ritmiska vingrošana, kamdēļ būtu lieki aizrādīt, ka katru dienu viena pusstunda ziedojama minētām darbībām.

k) Noteikumi bērnu pareizai nodarbināšanai.

Aplūkosim tos principus un noteikumus, kādi jāievēro nodarbinot bērnus. Tie katrā ziņā jāievēro, ja vēlamies saviem bērniem sniegt labu audzināšanu.

Mazi bērni tiecas pēc darbības. Jau pie zīdaiņiem šī dziņa izpaužas kustībās un rotaļšanās saviem locekļiem vai citiem kādiem priekšmetiem; pie lielākiem bērniem tā izpaužas istās rotaļās un darbībās. Audzinātājam nav jāliek šķēršļi šīs bērna dziņas apmierināšanai; taisni otrādi, viņam šī dziņa jāveicina un jāizmeklē attiecīgi līdzekļi, ar

kuņiem bērns šo dziņu varētu apmierināt, citiem vārdiem sakot, tam jādod rotaļlietas vai jāparūpējas par rotaļu biedriem; viņam jāgādā par to, lai šo aklo instinktivo bērna darbošanās dziņu ievadītu pareizās sliedēs un lai no tās izveidotos radoša darbība. Bērnām nepieciešama vadība, pretējā gadījumā bērna darbība var pieņemt nepareizu virzienu. Bērna darbošanās dziņu arī nekādā ziņā nedrīkst apspiest, tai jāļauj pilnā mērā attīstīties. Līdz ar to mums tomēr jāatzīst, ka gluži brīva rotaļšanās atļaujama vienīgi gluži maziem bērniem, lielāko bērnu darbošanās katrā ziņā jāvada pēc noteiktiem principiem. Tie šādi: pirmkārt, bērnam jādod dažādas darbošanās iespējamības un otrkārt, nav jāuzstāda bērnam pārāk augstas prasības, t. i. bērns jā māca dažādām roku darba prasmēm, piemērojoties viņa vecumam un individuālām garīgām un fiziskām spējām; reizē bērns jā sārgā arī no pārpūlēšanās un no ar to saistītām sekām: interesēs un grības atslābšanas.

Jo mazāks bērns, jo vairāk no svara intereses uzturēšana bērnam uz pastāvīgu darbību. Audzinātājam jāņem vērā, ka daudziem bērniem ir mainīgs gara stāvoklis: tie ātri uz sāk kādu rotaļu vai darbību un tikpat ātri to atstāj un pāriet uz citu. Šāda nepastāvība un izklaidība kaitīga un bīstama bērnam garīgai attīstībai, kādēļ tā pēc iespējas ierobežojama vai novēršama. Audzinātājam jāuzzin šīs parādības cēloņi, ja viņš vēlas to novērst vai ierobežot. Ka mazi bērni visai nepastāvīgi, tas gluži dabīgi un viegli izskaidrojams: tiem jāveic daudz garīga darba, kas prasa daudz garīga spēka; viņi uzņem daudz iespaidu un nespēj tos sevi pārstrādāt; arī uztveres spējas tiem nav vēl attīstītas un priekšstatu kompleksi nav visai lieli; pie lielākiem bērniem šī parādība nav normāla un uzskatāma par nepareizas audzināšanas sekām. Lai novērstu šo bērna attīstībai kaitīgo parādību, jāgādā par to, lai bērns neuzņemtu pārāk daudz iespaidu no savas apkārtnes; it sevišķi tas nepieciešams lielpilsētu bērniem, kuņiem apkārtnē ir tik bagāta ārēja trokšņa un iespaidi. Tādēļ nav ieteicams bērnu vadīt pa teātriem, kino, izstādēm un citām tamlīdzīgām vietām; tāpat nav labi bērniem dot daudz bilžainu grāmatu un rotaļu lietu, jo tad bērnos attīstās izklaidība un paviršība. Kas attiecas uz lielākiem bērniem, kuņos attīstījusies minētā slikta īpašība, tad tiem ieteicams vienmēr iesāktu darbu nemest prom, bet katrā ziņā to pabeigt. It sevišķi tas attiecināms uz skolas bērniem, kuņos pavirša uztveršana visvairāk sastopama.

It bieži bērniem bez skolas mācībām, uzliek arī mājās citas mācības, kuŗām privāts raksturs, piem., klavieru stundas, dejas stundas, valodas mācības stundas u. c. Viss tas stipri veicina bērna pārpulēšanos un padara par neiespējamu bērna koncentrēšanos kādā vienā nozarē. It īpaši tas jāsaķa par pilsētnieku bērniem, kuŗiem darbošanās cieši savijas ar izpriecām. Tie arī tādēļ uzrāda sliktākas sekmes un citus simptomus, kuŗi liecina, ka bērnu garīgā attīstība nenoriņ normāli. Protams, ka te nedomājam bērna garīgā apvārkšņa ierobežošanu, bet tikai psihiskās svārstības un skaldīšanās novēršanu.

Audzinātājam jāņem vērā tas, ka bērna koncentrēšanās spēju attīstībai liela nozīme bērna darba un rotaļu sekmēšanā, kā arī reizē svarīgs garīgās higiēnas faktors, kas nepieciešams katra bērna veselības uzturēšanai. Viņam jāizmeklē bērnā tādās rotaļas un darbības, ar kuŗām var bērnā radīt interesi un sekmēt viņa vispārējo garīgo attīstību. Tā tad audzinātāja rīcībā jābūt pietiekoši lielai rotaļu un darbību izvēlei, kas piemērotas bērna vecumam, attīstības pakāpei, veselības stāvoklim u. t. t.

1) Pasakas un to audzinošā nozīme.

Viens no svarīgākiem pāidagōģiskiem jautājumiem, kādā kārtā bērnā ierosināma garīgā darbība, pirms viņš nav sasniedzis skolas vecumu. Lielākā daļa pāidagōģu tajās domās, ka dziņas ierosināšanai uz garīgo darbību vislietderīgāka bērniem stāstu, it sevišķi pasaku, stāstīšana. Bet pēdējā laikā celti arī nopietni iebildumi pret pasaku stāstīšanu bērniem. Viens no šiem iebildumiem tas, ka bērna fantāzija agrā bērībā jau pietiekoši intensīvi darbojas, tā ka pasaku stāstīšana gluži veltīga, pat lieka, jo ar to bērna fantāziju pārāk nodarbina. Arī Palmgrens diezgan asi kritizē pasakas, kuŗu stāstīšanu uzskata par bīstamu un kaitīgu vesela, normāla bērna psihiskās attīstības gaitai. Palmgrens gan nesaka, ka visas pasakas kaitīgas, bet viņš nedod aizrādījumus, kādas pasakas būtu bērnam noderīgas. Pasaku vietā viņš ieteic stāstus no reālas dzīves. No stāstiem viņš ieteic lietāt tādus, kur attēlota bērnu dzīve, viņu attiecības pret citiem bērniem, vecākiem un pieaugušiem; tālāk viņš ieteic stāstus, kur tēlotas ainas no dzīvnieku un stādu valstīm, kā arī stāstus par ievērojamu cilvēku dzīvi un viņu centieniem. Pasaku sliktā īpašība tā, ka viņās pa lielākai daļai spēlē lielu lomu «launās pamātes», un skaistumam tiek piegriezta

pārāk liela ievēriba (pasakās par prinčiem un princesēm). Pasakas pilnas šausmīgu nāves gadījumu attēlojumu un kaņiem starp cilvēku un dzīvniekiem. Šāds pasaku saturs var, pēc Palmgrena domām, radīt bērnos nepareizu priekšstatu par cilvēka un dzīvnieku savstarpējām attiecībām.

Par bērniem nepiemērotu pasaku viņš atzīst arī «Sarkan-galvīti» tamdēļ, ka viņā vilks ir tēlots ļaunā dzīvnieka lomā un tam uzšķērsts vēders u. t. t. Šo pasaku iespaida, pēc Palmgrea domām, esot negatīvs, jo bērns, atrodot dzīvniekus, kā mušas, vaboles u. c., mēģina darīt ar viņiem tāpat, kā tas attēlots pasakās.

Mēs negribam šeit iztīrīt jautājumu par to, cik daudz uzmanības paidagōģijai jāpievērš dažām bērnu dzīves parādībām, kā, piem., minētai parādībai par kustoņu mocīšanu. Paidagōģijas galvenais uzdevums pavisam cits. Paidagōģijai nav jāpievērš sevišķa vērība bērna atsevišķām un gadījuma rakstura darbībām, bet tai jāaplūko bērna dzīve visā visumā, neielaižoties atsevišķos sīkumos. Vārdu sakot, viņai jāapskata tās parādības, kas uz bērna dvēseles dzīvi atstāj paliekošu un ilgstošu iespaidu. Par nožēlošanu, šo paidagōģijas svarīgāko principu neievēro ne teorijā, ne arī praksē.

Apskatisim sīkākī jautājumu par pasakām un viņu nozīmi. Iebildumi pret pasaku stāstīšanu bērniem, patiesībā norāda uz pasaku īstās būtības nepietiekošu pazīšanu. Tāds iespaida arī no Palmgrena izteiktām domām par pasaku nozīmi. Tamdēļ aplūkosim tuvākī jautājumu par pasaku īsto būtību. Schrōcke, Vilhelma Wundta skolnieks, mēģinājis, pamatojoties uz tautu un bērnu psiholoģijas datiem ar salīdzināšanas metodes palīdzību, noskaidrot pasaku īsto raksturu un tanīs izteikto pasaules uzskatu. Schrōcke par pasaku īsto raksturu nācis pie sekošiem slēdzieniem:

Pasakas svarīgākā nozīme, ka viņas darbība norisinājas ārpus laika un telpas. Pretēji teikai, kas saistīta ar zināmu vēsturisku notikumu, pasakās nav nekādu norādījumu par viņas notikumu laiku. Visām pasakām šajā ziņā viena kopējā iezīme, ka darbība pasakās attiecas uz pagātņi. Ikviena pasaka iesākas ar klasisko izteicienu «Reiz dzīvoja...» Tāpat, kā pasakā nav norādījuma uz notikuma laiku, viņā nav arī norādījuma uz notikuma vietu.

Otra pasakas raksturīgā iezīme ir burvības elements neierobežotā daudzumā. Cilvēku darbības motīvi un dabiskās sekas nav atrodami nevienā pasakā. Darbība pasakās izpau-

žas vienīgi brīnumos un burvībās, piem., burvju cepures, septiņjūdžu zābaki u. t. t.

Tālāk pasakās nav atrodamī nekādi norādījumi uz viņas darbojošo cilvēku morāliskām īpašībām. Pasakās visu vēribu nepiegrīez personu morāliskām īpašībām, bet notikumu gaitai un viņas gala iznākumam. Tikai dažās pasakās mēs atrodam drusku morāliskā elementa, kā, piem., tajās pasakās, kur tēlota atmaksa par labiem darbiem, augstprātības nosodīšana u. t. t. Bet minētās morāliskās īpašības nepiemīt pasaku darbības personām, bet kaut kādām burvīgām pārdabīgām būtnēm.

Pasakas, pateicoties viņu raksturīgām īpašībām, visvairāk piemērotas bērnu dvēseles stāvoklim. Bērns savas dzīves pirmajos gados atrodas naīvas un personificējošās apercepcijas varā. Darbība pasakās ārpus laika un telpas, kā arī viņu burvības elements bērnam pilnīgi saprotami un dabiski. Pasakas piemērotas bērniem arī tā iemesla dēļ, ka bērns tajā vecumā indierents morāliskā ziņā un tamdēļ, ja pasaku varoņu darbības tikumiskie motīvi būtu visvairāk izcelti kādā pasakā, bērnam tie paliktu tomēr nesaprotami; bērna gribu pirmajos gados vada vienīgi jūtas; bērns tiecas pēc tā, kas rada viņā patīkamas jūtas, un izvairās no visa, kas var radīt nepatīkamu sajūtu.

Protams, pasakas piemērotas bērniem tikai viņu dzīves pirmajos gados. Sully un Sallwūrks pasaku stāstīšanu atrod par noderīgu bērnu trešajā un ceturtajā dzīves gadā. Nevienā vecumā bērni neizjūt tādu prieku klausoties pasakās, kā šajos gados. Parasti mēdz domāt, ka iemesls šai parādībai bērna fantāzijas darbība. Bet īstenībā bērna fantāzija tajos gados nav tik bagāta, cik viņa neierobežota. Bērna fantāzijai nav nospraustas zināmas robežas, jo bērna saprāts tikai vēl attīstības stadijā. Bērns vēl neko nezina par parādību cēloni un sekām, viņš nekā nezina par lietu būtību un viņu īpašībām. Pasaule bērnam izliekas pilna brīnumiem un pārdabiskām parādībām, pareizāki sakot, viņam nesaprotamām parādībām. Tamdēļ arī notikumi pasaku valstī bērnam neizliekas neiespējami, bet pilnīgi dabiski un saprotami. Ja bērns tic dziedošiem kokiem vai akmeņiem, tad par to nav jābrīnās, jo līdzīgas skaņas izdod arī mūzikas instrumenti, piem., klavieres, kas līdzīgas koka gabalam. Pieaugušie, kam apkārtnes parādības dabīgas un saprotamas, nevar nemaz iedomāties, kādu savādu iespaidu šīs parādības atstāj bērna dvēselē. Triju gadu vecs bērns, kas redz krītam sniega pārslas, ļoti viegli var iedomāties krītam zelta vai sudraba

sniegu un turēt to par pilnīgi iespējamu parādību. Sully stāsta par kādu bērnu, kas, redzēdams kā cukura gabals izkūst ūdenī, mēģina to pašu izdarīt ar gaļas gabalu.

Paola Lombroso stāsta par kādu savu draudzeni, kas bērniībā, pat līdz devītam gadam, ticējusi, ka katrā kāpostu galvā slēpjas mazs bērns. Kamdēļ tad lai bērni netic tādām lietām, par ko pilnīgi nopietni pieaugušie stāsta pasakās, kurū īsto gaitu bērni pavisam vēl nesaprot.

Ja parasti mēdz domāt, ka pie pasaku stāstīšanas bērni klausoties pasakās, pārceļas fantazijas pasaulē, tad tas ne visai pareizs uzskats. Mazie pasaku klausītāji apburtajās pilīs, noslēpumainās balsīs, runājošos dzīvniekos redz tīri dabisku īstenību. Bērnu personīgie piedzīvojumi un zināšanas par apkārtni tik niecīgi, ka pasaku brīnišķīgie notikumi viņiem neizliekas brīnišķīgāki par īstās dzīves un apkārtnes parādībām. Protams, ne visas pasakas bērniem patīkamas; bet dažas no tām bērni sevišķi mīl klausīties. Tās tā saucamās īstās bērnu pasakas. Schröcke, kas visvairāk nodarbojies ar pasaku pētīšanu, atzīmē sekošas bērnu iemīļoto pasaku raksturīgās pazīmes.

Bērnu iemīļotajās pasakās pārāk liels lietas apstākļu pārspilējums. Piem., pasakā, kur attēlota vēlēšanās iegūt apģērbus, tiek stāstīts par apģērbus, kas līdzīgs saulei, otru, kas līdzīgs mēnesim, trešo — zvaigznēm. Pasakās atrodami pēc būtības gluži pretēji pārspilējumi, piem., pasakās par mīļiem un pasakās par rūķīšiem, ikšķīti u. t. t.

Otra raksturīga īsto bērnu pasaku iezīme — šausmas un aprbrīnošanu iedvesošie pasaku tēli: milži un punduņi, raganas un plēsīgi zvēri, burvju prinči un princeses.

Milži un raganas bērniem parasti ir briesmoņi, cilvēku ēdēji, niecīgie punduņi, turpretim, cilvēkiem labvēlīgi un izpalīdzīgi. Līdzīgi minētiem tēliem, bērni sevišķi mīl pasaku tēlus, kas iedveso aprbrīnošanu, piem., dažādas fējas un nāras, prinči un princeses.

Tālāk īsto bērnu pasaku raksturīgākā iezīme — tieksme attēlot kaut ko negaidītu un brīnišķu. Pie šādām brīnišķīgām parādībām pieskaitāmas dažādas burvības, piem., septiņu brāļu pārvēršanās kraukļos, galdiņa klāšanās u. t. t.

Bērnu iemīļoto pasaku iezīme vēl tā, ka galvenie varoņi šīs pasakās bērni un jaunieši. Tamdēļ meitenēm mīlas pasakas par Sarkangalvīti, Ērkšķu rozīti, Sniegbaltīti u. c. Pie bērnu pasakām pieder vēl tās, kur varoņi ir jaunekļi vai jaunavas; arī šīs pasakas mazie klausās ar labpatiku. Vispār, īsto bērnu pasaku varoņi pilnīgi naīvas būtnes, kam, neska-

toties uz likteņa sitieniem, tomēr vienmēr beigās uzsmaida laime.

Bērnu pasakām nav visām vienāda vērtība; dažas no tām piemērotas un derīgas mazāku bērnu vecumam, dažas turpretim nē. Pie pēdējām pieder galvenā kārtā tautas jociģās un sacerētās pasakas. Joku pasakas vairāk piemērotas pusaudžiem; salīdzinot ar bērnu pasakām, viņām vairāk seksuāls un intelektuāls raksturs. Ludvigs Felikss Webers par šīm pasakām tajos uzskatos, ka tās vīriešu radošās fantāzijas auglis; bērnu pasakas, turpretim, sacerējušas sievietes. Joku pasakas savu vielu ņem no reālās dzīves, bērnu pasakās tēlota iedomāta fantastiska pasaule. Joku pasakās attēlotas ļaužu muļķības, neaizķerot pie tam parādību tikumisko pusi. Pasaku darbība norisinājas galvenā kārtā vīriešu sabiedrībā, it sevišķi krogā. Sievieteļ šajās pasakās piešķirta komiska loma, viņa bieži stridīga, iedomīga u. t. t.

Webers starp Grimma bērnu un mājas pasakām atradis apmēram 23 šādas joku pasakas. Izvēloties pasakas bērniem, ieteicams iepazīties ar Webera sarakstītu darbu par pasakām.

Pie pasaku otras grupas, kas nav piemērotas bērnu vecumam, pieder lielākā daļa no tā saucamām sacerētām pasakām. Pie šās grupas pieder pasakas no «Tūkstots un viena nakts» krājuma, Andersena pasakas un citas. Sacerētās pasakas atšķiras dažādā ziņā no tautas un bērnu pasakām.

Vispirms jāatzīmē sacerēto pasaku bagātīgais saturs, kas vairs neietilpst šaurajā bērnu domāšanas aplokā. Varam minēt Andersena pasaku par laimes galošām, kā saturs ņemts no Kopenhagenas sabiedriskās dzīves un kur kā personas darbojas zinātnieki, tirgoņi, virsnieki u. c. Pasakas saturs attiecas uz 1513. g., tā tad saistīts ar noteiktu laiku un notikuma vietu. Tamlīdzīgas pasakas atrodas arī «Tūkstots un viena nakts» krājumā; arī šajās noteikts notikumu laiks un vieta. «Tūkstots un viena nakts» pasakās attēlots austrumu zemju krāšņums un bagātība. Schröcke savā apcerējumā par pasakām salīdzina ķēniņa pils aprakstu no «Tūkstots un viena nakts» krājuma ar ķēniņa pils attēlojumu vienkāršā bērnu pasakā par «Ērkšķu rozīti». Austrumu pasakā pils visa no zelta un sudraba, izrotāta pērlēm un dārgakmeņiem, pasakā par «Ērkšķu rozīti» ķēniņa pils ļoti vienkārša.

Otrā izšķirība starp sacerētām pasakām un tautas pasakām tā, ka pirmajās visi nedzīvie priekšmeti pārspilētā kārtā atdzīvinājas, kas izliekas pārāk nedabīgi. Piem., Andersena pasakās mēs sastopam laternas, spraužamās adatas,

kas runā un darbojas. Bērnu pasakās, turpretim, attiecībā uz priekšmetu atdzīvināšanu ieturēta mērenība. Tamdēļ bērnu pasakas vairāk piemērotas bērna fantāzijai, nekā sacerētās pasakas.

Bērnu pasaku objekts tikai līdzeklis savu jūtu kairinājumam. Mākslas pasaku sacerētājs grib attēlot jaunu pasaku objektu un no viņa radīto sajūtu saistīt vienu ar otru un apvienot. Mākslinieks, gribēdams piemēroties bērna gaumei, patiesībā fantāzijas ārēju ierosināšanas līdzekli samaina ar pašu fantāziju un tādēļ šo pasaku objekti paši runā un darbojas. Bērns rotaļās mēdz parasti priekšmetus pārvērst savas fantāzijas tēlos un tādēļ šie rotaļu priekšmeti nevar būt īstie pasaku fantāzijas tēli (Wundts). Ar to var izskaidrot, ka bērni Andersena pasakās noklausās vairāk ar izbrīnēšanos, nekā ar interesi. Hölers prasa, lai bērniem priekš desmit gadu vecuma sasniegšanas nemaz nedotu rokās Andersena pasakas.

No visa sacītā jāslēdz, ka agrā bērnībā visvairāk piemērotas īstās bērnu pasakas. Ir divi labākie pasaku krājumi: brāļu Grimmu un Ludvīga Bechsteina. Tomēr tie nav līdzvērtīgi, sevišķi stila ziņā. Grimmu pasakās teikumi īsi un skaidri. Bechsteina pasakās teikumi smagi un izplūduši. Šis trūkums mazāk manāms pasaku lasot, bet vairāk stāstot. Ievērojot to, ka pasakas tiek pa lielākaī daļai stāstītas, jo tikai tad var izcelt viņu skaistumu un daiļumu, ieteicamas labāk Grimma pasakas. Bet arī no Grimma pasakām nebūtu visas ņemamas, gan tikai tās, ko Schröcke savos pētījumos atzinis par piemērotām bērniem. Šīs pasakas sekošas: Sarkangalvīte, Sniegbaltīte, Ērkšķu rozīte, Pelnušķīte, Ansītis un Grietiņa, Galdiņ klājies, Septiņi kraukļi, Brālītis un Māsiņa u. c.

Beidzot šo nodaļu, jāsaka vēl īsumā par bērna vecumu, kam visvairāk piemērotas pasakas. Individuālā ziņā šis vecums var būt dažāds, bet vispārīgi atzīts, ka trešais un ceturtais bērnu dzīves gadi piemēroti pasaku stāstīšanai. Tas ir vecums, kad bērnu tieksme iepazīties ar pasauli vislielāka. Tas, kas viņiem šo pasauli attēlo un apmierina bērna fantāzijas tieksmi, izpelnās viņu pateicību. Bet pamazām bērna dvēselē iezogas iespaidi no dzīves īstenības. Pamazām attīstās bērna domāšanas spēja un vajadzība pēc cēloņa un darbības saprašanas. Šis vecums vairs nav piemērots pasakām. Ja bērns uzstāda jautājumu, vai patiesi tas var būt, kā stāsta pasaka, tad tā zīme, ka bērns jau pārdzīvojis pasaku vecumu. Šajā vecumā bērns sāk interesēties par reā-

lās dzīves parādībām. Bērnam nevajaga liegt patiesību, jo tā viņa pirmie domāšanas mēģinājumi tiks aizkavēti. Ieteicami jau pie pirmām bērna šaubām par pasaku patiesību, pasakas vairs nestāstīt, bet viņu vietā lietot stāstus un atgadījumus no reālās dzīves. Pēc pārejas gadiem, astotā vai devītā dzīves gados var atkal atgriezties pie pasakām, jo tad bērns jau ieguvis jēdzienu un zināšanas par īsto pasauli un var jau atšķirt patiesību no fantazijas. Tad pasakas vērtība atrodama viņu dzejiskā skaistumā.

m) Daiļstāstīšana un tās nozīme.

Pēdējos gados daiļstāstīšana kā sevišķs līdzeklis, ar kuŗu palīdzību bērnu vecāki un audzinātāji vislabāk var tuvoties bērniem un ieskatīties viņu dvēseles dziļumos, arvien vairāk un vairāk saista visas pasaules paidagōgus. Daiļstāstīšanai pievērš vērību skolas, bērnu dārzi, bērnu vecāki u. t. t.

Šī jaukā pasākuma iniciātori ir amerikāņi, kuŗi pirmie nākuši uz domām atdzīvināt šo skaisto mākslas nozari, kas jau sirmā senatnē spēlēja jo ievērojamu lomu. Tas bija tad, kad tautu garīgā un laicīgā dzīve atspoguļojās dažādās teikās, mītos, pasakās, dziesmās; kad ceļojoši stāstītāji un koklētāji ieguva vispārēju cienību un mīlestību, kad pati daiļstāstīšanas māksla bija jo augsti nostādīta kā aistētiskas baudas avots. Attīstoties rakstniecībai un daiļliterātūrai, grāmatas pamazām apslāpē daiļstāstīšanu; brīvi stāstīto teiku, mītu un pasaku vietu ieņēma daiļliterātūra, bet daiļstāstīšana kā tāda zaudē savu agrāko vērtību un cieņu.

Pēdējā laikā pie mums tikai reta aukle vai vecmāmiņa stāsta mazajiem mīluļiem pasakas, teikas, mītus un dzied jaukas, mūžam jaunās tautas dziesmas. No skolām dzīvā, radošā daiļstāstīšana, kā audzināšanas paņēmiens un līdzeklis, pavisam izzudusi. Daiļstāstīšanas vietā stājušās bezgalīgās sarunas, vārdu izskaidrojumi u. t. t.

n) Daiļstāstīšana ģimenē un bērnu dārzos.

Mūsu ģimenēs, bērnu dārzos un skolās daiļstāstīšanas nav bijis un nav arī tagad tādēļ, ka tai nepiešķir to paidagōgisko vērtību, kādu izdevies pierādīt ar eksperimentālās paidagōģijas palīdzību. Ja arī kādreiz kāds ko stāstījis, tad tāda stāstīšana bijusi bez kaut kādas sistēmas. Stāstāmā

viela nebija ne iepriekš sagrupēta zināmā kārtībā, ne arī piemērota zināmam vecumam un bērnu vairuma individuālām īpašībām. Man gribas domāt, ka audzināšanā un mācīšanās agrā bērnībā ģimenēs un bērnu dārzos taisni daiļstāstīšana ir vairāk audzinoša un pamācoša nekā grāmatu lasīšana, jo grāmatu lasīt un arī izlasīto bērni vēl nesaprot. Daiļstāstīšana vispirms sagādā bērniem aistētisku baudu un tā iespaido bērnu psihi, piespiež pārdzīvot dažādas jūtas.

Ģimenē līdz šim daiļstāstīšanu lietoja neapzinīgi. Mājā bērniem šo to stāsta māte, tēvs, aukle, jo stāstīšana ir labs laika kavēklis un bērna apmierināšanas līdzeklis. Visi esam novērojuši, ka ja bērns raud, vajag tikai kaut ko stāstīt vai dziedāt, un mazais tūdaļ apmierinās un klausās, lai gan bieži vien nesaprot, ko viņam stāsta vai dzied. Mazajiem bieži vien rāda bildes, lielākiem stāsta pasakas, vai arī kaut ko par zvēriem; pie kam stāstīšana notiek bez sistēmas, plāna un kārtības. Stāstītājs, kas nepazīst bērna psiholoģiju, nekad nezina un pat nedomā par to, kādu iespaidu stāstāmais atstāj bērna dvēselē, kamdēļ bieži vien bērna prātu un sirdi piepilda ar pavisam nesaprotamām lietām un jēdzieniem, kas bieži kaitīgi.

Ikviens būs novērojis, ar kādu ziņkāribu un aizrautību bērni interesējas par apkārtni. Bērni vēl zina ļoti maz, bet visu vēlas zināt; neko nesaprot, bet visu grib un cenšas saprast. Še nu — reizē ar sarunām un citiem audzināšanas paņēmieniem — pieaugušo daiļstāstīšana ved mazo plašā, nesaprotamā svešā pasaulē un pamazām, soli pa solim, iepazīstina viņu ar šo pasauli, ar to, kas še ievērojams, skaists un cēls. Pieaugušo daiļstāstīšana atstāj lielu iespaidu uz bērna psihisko pasauli, modinādama un dodama viņam saprotamu darbu, attīsta uzmanību, ierosina fantaziju, kaut gan viss tas varbūt ne ik reizes pārveidojas pilnīgā saprašanā, bet vienmēr veicina bērna iekšējās pasaules attīstību, kā arī attīsta viņa individuālās īpašības. Bez tam daiļstāstīšana attīsta aistētiskās jūtas un rada bērnos prieku. «Bērni,» domā Erebels, «uzplaukst no prieka, kā puķes no saules stariem.» Daiļstāstīšana pakalpo bērnu vecākiem un skolotājiem, jo ar to tie tuvinās bērniem un pēdējie vecākiem un skolotājiem. Ja daiļstāstītājs un bērni — klausītāji kopā pārdzīvo kādu notikumu, kopā izjūt iemīlēta varoņa priekus un bēdas, tos nemanot vieno intīma dvēseles saite. Lai daiļstāstīšana tiešām sasniegtu minētos labumus, tad katram daiļstāstītājam pamatīgi un vispusīgi jāzina, ko stāstīt un kā stāstīt.

o) Ko stāstīt.

Daiļstāstīšanai vislabāk noder tautas gara mantas, kuŗas ļoti dažādas; pasakas, mīti; sakāmi vārdi, paruŗas, fabulas, stāsti par dažādiem piedzīvojumiem u. t. t. Tautas gara mantās atspoguļojas tautas dvēsele: visu, ko tauta pārdzīvojuši savos tēlos un dzejdarbos. Tautas teiku varoņi bieŗi vien pārvar to, kas reālā dzīvē nav pārvarams, kādēļ tautas teikas uztura bērnos gara modribu izmisumā un pat nāves briesmās. Piemēram, mūsu tagadējos neuzvaramos kareivjus, bez šaubām, vadījuŗas pa daļai teikas par Latvijas seniem varoņiem.

Stāstāmai vielai jābūti pietamamam un saprotamam zināmam vecumam bērniem, kā valodas, tā arī saturā ziņā. Visam tam, ko bērns dzird, jābūti populāram, vienkārŗam, skaidram, ko bērns bez noguruma, bez lielām grūtībām spēj piesavināties, pārveidot, jo tikai tad daiļstāstīšana rada prieku un bērni sajūti savādu baudu, kas pārspēj apkārtējo ikdienišķību, un tas jau ir viens no daiļstāstīšanas galveniem mērķiem. Ja stāstā sastopam kādus jaunus jēdzienus, tad tiem jābūti cieŗā sakarā ar iepriekŗējo, ar tām zināšanām, kuŗas bērns jau agrāk piesavinājis. Nedrīkstam, piem., stāstīt par plēŗīgiem zvēriem, par putniem, puķēm u. t. t., ja bērniem nav ne mazākā jēdziena par minētiem dzīvniekiem, putniem un stādiem; nedrīkstam stāstīt par tādām lietām un vietām, kas nesakrīt ar zināmu vecumu, kad bērnam zināmie jēdzieni vēl nav attīstījuŗies, piem., 5 gadus vecam bērnam nevaram stāstīt par sirdsapziņas mokām un pašuzpurēŗanos.

Stāsta saturam jābūti interesantam, t. i. tam jāmodina bērnam domu, jūtu, kā arī fantazijas darbība, jo pretējā gadījumā daiļstāstīšana neradīs bērnam prieku un nesniegs aistētisku baudu. Visvairāk bērnu aizrauj stāsti ar noteiktu fābulu, kur domu gājiens pakāpeniski risinājas. Bērnos jārada ilgās, lai tie varētu pareŗot, minēt, vēlēties un baidīties par vienu vai otru gala iznākumu. Vārdu sakot — dzīvot līdz stāsta varonim. Tikai tādēŗjādi bērni «dzīvo» daiļstāstīšanas laikā, tikai tā darbojas viņu domas, jūtas, griba. Pasakas arvienu bērnu interesē, viņās ļoti daudz notikumu, viņās dod bagātu barību fantāzijai, aizrauj klausītāju sevišķā burvju pasaulē, kur viss iespējams. Bērni, kopā ar varoņi, pārdzīvo ļoti daudz, atrodas dažādos apstākļos, un viss tas rada dvēseles piedzīvojumus, kas vilina un dod neizsakāmu baudījumu. Pasakās bieŗi vien labs, daiļŗ un patiesais pārvar ļaunu, nejauku, nepatiesu; vīriŗķība,

drosme un godprātība nemanot atstāj vēlamu iespaidu mazo klausītāju dvēselēs, modina viņos pirmos tikumības asniņus. Pasaka rada jaunu cenšanos, jaunas tieksmes, modina jaunas jūtas un tā paplašina bērnu dvēseles pārdzīvojumus. Pats par sevi saprotams, ka ne visas pasakas noderīgas daiļstāstīšanai, sevišķi maziem bērniem. Še nepieciešama sīka un uzmanīga šķirošana un izlase.

p) Kā stāstīt.

Daiļstāstīšana ir māksla un tā prasa no stāstītāja ja ne talantu, tad vismaz zināmas dāvanas.

1. Lai daiļstāstīšana sasniegtu sprausto mērķi, jāstāsta tikai tas, kas pašam patīk, ko var atkal un atkal no jauna kopā ar visiem klausītājiem pārdzīvot visos sīkumos un tā iegūt klausītāju uzmanību.

2. Stāstāmā viela daiļstāstītājam pašam labi jāpārzin, lai nebūtu stāstot jātaisa lielas pauzes un lieka stomīšanās, lai nevajadzētu vienu un to pašu vairākas reizes atkārtot. Jāstāsta lēnām, mierīgi, bez liekas steigas. Lēnums nenozīmē, ka būtu jāstāsta bezspēcīgi, vienmuļīgi. Daiļstāstīšanai, turpretim, jābūt dzīvai, skaidrai, bet katra steigšanās lieka.

3. Nekad nedrīkst daiļstāstīšanu pārtraukt ar atsevišķām piezīmēm vai paskaidrojumiem.

4. Jāstāsta ne paceltā balsī, bet tā, kā runā.

Stāstīto bērni iļļustrē vai drāmatizē.

Ja daiļstāstīšana pie mums, brīvajā Latvijā, iekaroš pieņācīgu vietu, tad būs jāizstrādā stāstāmās vielas saraksts. Daiļstāstītājam jāizmeklē un jāizvēlas tādi stāsti, par kuriem, pēc viņa domām, visvairāk interesējas viņa klausītāji.

Daiļstāstītājam pašam vispusīgi jāsaprotavojas. Viņam jāiepazīstas ar dažādu stāstāmo vielu, tam jābūt pazīstamam ar agrās bērības teorētisko un praktisko psiholoģiju un aistētiku. Sagatavoties daiļstāstīšanai var dažādi: vai nu iemācoties stāstāmo no galvas, vai to pārveidojot. Pa lielākai daļai daiļstāstītājs izvēlas tādu vielu, par kuras saturu tas pats ieinteresēts un kuŗu tas mīl. Neviens nevar vienādi stāstīt dažādus literatūras ražojumus. Vienam labāki izdodas drāmatiski gabali, otram hūmoristiski, trešam sentimentāli; daži atkal it labi veic fantastiska vai reāla satura stāstus. Katram daiļstāstītājam vispirms jāizstrādā daiļstāstīšanas forma. Ja daiļstāstītājs ņem tikai daļu no garāka literatūras ražojuma, tad pašam viņam tomēr jāizlasa viss šis gabals. Piem., ja grib stāstīt kādu indiešu leģendu, tad iepriekšējo

sagatavošanu varēs nosaukt par pilnīgu tikai tad, ja stāstītāja gara acu priekšā rādīsies ne tikai atsevišķi leģendas skati, bet visas leģendā minētās vietas un gleznas. Lai to panāktu, tad daiļstāstītājam vispirms jāizlasa par to cilvēku dzīvi, apgērību, dzīvokļi, jāzin viņu valodas savādības, par kuņiem zināmā leģendā grib stāstīt, jo tikai tad daiļstāstītājs būs spējīgs citiem atstāstīt savus pārdzīvojumus un piedzīvojumus, ja pats tos skaidri pārzinās un izjutis.

Tālāk nepieciešama stāsta detalā apstrādāšana. Mazvērtīgais jāizmet. Darbībām jābūt vienkāršām un dzīvām. Klausītāju uzmanībai jāseko daiļstāstītājam, kamdēļ pēdējais nekad nedrīkst atgriezties pie izlaistā. Daiļstāstītājam jāstāda sev acu priekšā katrs stāsta notikums, jāšargās no tā, kas novada klausītāju uzmanību uz citu ko. Pēc iespējas katrs apraksts jāpārveido darbībā. Ja tas padarīts, tad jāuzraksta stāstāmā viela tās jaunā formā. Stāstā minētie vārdi un izteicieni pēc iespējas jāpatur, dažreiz var tos arī pavisam pārveidot.

Pēc tam daiļstāstītājam pašam ilgi jāvingrinājas. Ja viņam laba atmiņa un runas dāvanas, tad, pārstrādājot stāstu, tam nav jāmeklē izteicieni, bet viņš var vēribu pievērst stāsta darbībai. Tad viņa daiļstāstīšana pastāvēs iekš tam, ka viņš attēlos visus tos skatus ar tiem vārdiem, kuņi tam radīsies daiļstāstīšanas brīdī. Pēdējā gadījumā daiļstāstītāja vārdi būs dzīvi un atstās dziļāku iespaidu, nekā, kad viņš stāstāmo iemācījies no galvas. Pēc tam nāk pati daiļstāstīšana. Daiļstāstītājam klausītājiem nemanot jārada pēdējos gara stāvoklis, bet pēc tam pašam jānostājas otrā vietā, jānodzēš ugunis, kuņas apgaismo tagadni un jāsauc palīgā visa sava izveicība un māksla, lai pārceļtu savus klausītājus uz to tālo skatu, kuņš viņam šinī brīdī jāpadara reālāks par apkārtējo skatu. Daiļstāstītājam jāšargās no morāles uzsvēršanas. Ja viņš to darīs, tad tā būs slikta paidagōģija un māksla. Ja klausītājs pamanīs, ka daiļstāstītājs cenšas viņu tendenciozi iespaidot, tad klausītāja uzmanība paliks pasīvāka.

Daiļstāstītājam ar savu mākslinieka izveicību jāpārnes klausītāji uz darbības vietu, lai pēdējie šo darbību skatītu paši savām acīm; tam jābūt harmoniskā saskaņā ar aprakstāmo skatu, bet viņš nedrīkst diktēt saviem klausītājiem emocijas, nedrīkst stāstīšanā apstāties un uzkavēties pie morāles izvešanas un nesaprotamu vārdu noskaidrošanas.

Pēc sacītā vairs nevar būt divējādu domu par daiļstāstīšanas ievēšanu ģimenēs, skolās, bibliotēkās u. t. t.

r) Kā bērni mācāmi lasīt un rēķināt.

Vairākus gadu simteņus ievērojami paidagōgi ir ziedojuši daudz laika, meklējot visvienkāršāko, vieglāko, dabiskāko lasīt mācīšanas metodi, bet līdz pat pēdējam laikam, tādās vēl nav atraduši. Tomēr novērojams, ka ar pēdējo laiku sasniegumiem eksperimentālā psiholoģijā, mēs lēnām, bet noteikti tuvojamies pilnīgākām lasīt mācīšanas metodēm. Visizplatītākā lasīt mācīšanas metode ir skaņošanas metode. Skaņošanas metode ir lasīt mācīšanas veids, pēc kuņa, vārdus sastādot, nosauc skaņas vien, bez kaut kādām viņu palīgskañām. Par skaņošanas metodi pirmais sāka runāt ap 1533. g. Mārtiņa Lutera laika biedrs Valentins Ikelsamers. Viņš sarakstīja grāmatu: «Tautschen Grammatika, daraus eines von ihm selbst mag lesen lernen».

Minētā grāmatā Ikelsamers izsaka domas, ka bērniem pašiem jāizloba skaņas no vārdiem un pēc tām tās skaidri jāizrunā, pie kam bērns nosauc pašas skaņas, bet ne burtu nosaukumus. V. Ikelsamera domas par jauno lasīt mācīšanu toreiz vēl neizprata un viņa metodi drīz vien aizmirsā. Tikai divus gadu simteņus vēlāk, t. i. 18. g. s., ievērojami metodiķi, filantropisti Olivjers un Bavārijas skolu padomnieks Stefanijs pilnīgāki izveidoja Ikelsamera pamata domu par skaņošanas metodi.

Olivjers sāka ar valodas vingrinājumiem, prasot no skolēniem, lai tie katru skaņu izrunā tīri un skaidri. Pēc tam bērniem vārdi jāsadala balsienos un pēdējie — pat- un līdzskaņos; skolēniem jāievēro, kādas valodas organu daļas piedalās skaņu izveidošanā.

Stefanijs uzlūkojams par tīrās sintētiskās skaņošanas metodes nodibinātāju. Viņš izšķīr skaņas, skaņu zīmes un vārdus. Bērniem jāiegaumē skaņu zīmes, bet jālietā tikai skaņas; nekad nedrīkst nosaukt burtu vārdus.

Stefanijs pats ļoti sajūsminājās par savu metodi. Viņš sajūsmas brīžos lielījās un izsacījās, ka tā esot pilnīgākā un labākā.

Skolu direktors Adolss Krugs (miris 1843. g.) mēģināja Olivjera un Stefanija skaņošanas paņēmienus apvienot. Viņš dibinādamijs uz valodas fizioloģiju, lasīšanas vietā sniedza skaņošanu. Bērniem vispirms bija jānovēro mutes stāvoklis, kādā tā atrodas, kad izrunā patskaņus un līdzskaņus, un līdz ar to jāiegaumē, ka pie skaņu izrunas darbojas

lūpas, deguns, zobi un augšlejas. Lasīt mācīšanu viņš iesāka ar skaņu veidošanu. A. Krugs atzina, ka pie patskaņu veidošanas lūpas ieņem četrējādu stāvokli: o — apaļu, a — atvērtu, u — stieptu, e — platu. Pēc izrunas orgāniem Krugs dod burtiem attiecīgus nosaukumus; piem., b, p—lūpu slēdzējs, k, ch, g — augšleju slēdzējs; t, d — zobu slēdzējs u, t, t. Kaut gan Kruga pretinieki nosauca viņa skaņošanas veidu par nepsiholoģisku, tomēr tas veicina rūpīgu valodas izkopsānu un pareizu skaņu izpratni.

Parastā metode, ar kuņas palīdzību bērnu māca lasīt, ir sintētiskā metode. Ar pirmām skaņām bērns iepazīstas jau no savas apkārtnes un piedzīvojumiem, tās ir tā saucamās dabīgās skaņas. Skaņu un burtu ātra saistīšana notiek sevišķi tad, ja bērnu vispirms māca lasīt tā saucamo l a t i ņ u a n t i k v a j e b p l a k ā t u rakstu. Šī raksta parocība ir tā, ka viņa burti pa lielākai daļai sastāv gandrīz vai tikai no vertikālām un horizontālām tasnēm (I, L, T, E, F, H) vai no viņu kombinējumiem ar garākām vai īsākām taisnēm slīpā stāvoklī (A, K, M, N, V), vai no apaļu vai pusapaļu līniju kombinējumiem ar vertikālām vai slīpām taisnēm (O, C, B, D, P, R, S). Lindnera fizioloģiskais redzes likums saka, ka cilvēka redzei visvieglāki ir uztvert vertikālās un horizontālās taisnes. Antikvā rakstā šādu elementu, kas visvairāk piemēroti cilvēka redzei, ir ap 25%, vispāri vairāk nekā kādā citā rakstā.

Šā sastādīta arī mana ābece «Priecīgs sākums». Pateicoties vienkāršam veidam, raksta burtus var vienkārši ievērot un tos atdarināt, kas lielā mērā atviegloja viņu atminēšanu. Sakarā ar to paceļas jautājums: vai antikvā raksta samērā vieglākā piesavināšanās ar vienkāršu burtu «atdarināšanu» nav izskaidrojama ar cilvēka rokas normālām anatomiskām īpašībām? Šinī jautājumā izteiktas dažādas domas. Bez tam jāatzīst, ka atdarinot rakstā burtus, bērns ir spiests turēt pirkstus rakstīšanas pozīcijā. Bērna roku un pirkstu kaulu Rentgena uzņēmumi rāda, ka bērna roka fizioloģiskā ziņā nav piemērota rakstīšanai. Tamdēļ nepieciešami, ka pirms rakstīt mācīšanas, pirmā mācības gada pēdējā ceturksnī, bērni vingrinātos rokas un pirkstu muskuļu kustībās, kas nepieciešamas rakstīšanas darbībai. Par nožēlošanu jākonstatē, ka tagadējā skolu organizācija stipri apgrūtina minēto zinātnisko atziņu konsekventu realizēšanu attiecībā uz fizioloģiskām prasībām pie rakstīt mācīšanas. Pret antikvā raksta lietāšanu vēl ceļ iebildumus, ka antikvā raksta burti vienāda augstuma un lieluma dēļ ir grūtāki salasāmi nekā

cita raksta burti. Šis iebildums pamatots, bet tas attiecas tikai uz pieaugušiem lasītājiem. Pieaugušais lasītājs patiesi ir spiests burtu vienkāršības dēļ vārdus «boksterēt», jo tam nav nekādu priekšnoteikumu, kas radītu tik ļoti nepieciešamo kopinnervāciju. Bet bērnam, kas lasot lietā sintētisko metodi, tas nekādas grūtības nerada; gluži otrādi, burtu vienkāršības lieluma un augstuma dēļ viņš izjūtniecīgāku nepatīkamo kairinājumu fiksācijas paužu laikā, kas lielā mērā tam atvieglo antikva raksta lasīšanu. Pie tam vēl jāpiezīmē, ka minētās antikva raksta īpašības palēnina lasīšanas tempu, kamdēļ šo rakstu lietā tirdzniecībā un rūpniecībā reklāmas nolūkos. Antikva rakstam ir šādas priekšrocības:

1. Raksta burti savas vienkāršības dēļ visvairāk piemēroti cilvēka redzes fizioloģiskam likumam.

2. Savas vienkāršības dēļ tie ātrāk iespiežas atmiņā un tajā ilgāk uzglabājas.

3. Burtu vienkāršais augstums lielā mērā atvieglo skaņu zīmju uzturēšanu un to sakausēšanu lasīšanas laikā.

Lasīt mācīšanas turpmākais uzdevums ir iemācīt bērnu lasot uztvert vārdu ainas un grupas. Vārdu ainu uztveršana pieder pie tiem uzdevumiem, kas veicami pirm skolā. Šā nolūka sasniegšanai lietā dažādus līdzekļus. Pēc tam, kad bērns jau prot lasīt lielo antikva rakstu, var pāriet uz mazo (mūsu) rakstu. Pāreja ir diezgan viegla mazo vienkāršības dēļ ar lieliem, kas dod bērniem iespēju pierast pie cita augstuma un lieluma raksta zīmēm. Vārdu lasīšana bērnam sākumā notiek jo vieglāki, jo necīgākas vārdu dominējošās sastāvdaļas. Šī iemesla dēļ nav ieteicams likt bērniem agri lasīt gotu rakstu, jo vārdos ar gotu burtiem ir ļoti daudz diminējošo sastāvdaļu, kas lielā mērā bērnam apgrūtina vārdu uztveršanu. Mazais (mūsu) antikva raksts ieteicams tamdēļ, ka tajā vārdu dominējošās sastāvdaļas ir necīgas. Ja pēc lielo antikva rakstu lasīšanas tūdaļ pārietu uz gotu rakstu, tad bērnam rastos lielas grūtības, jo tam nāktos iepazīties ar katru burtu atsevišķi, kas aizņem daudz pūļu un laika. Mazo antikva (mūsu) rakstu bērns var iemācīties ļoti ātri, vienas dienas laikā.

Iemācot lasīt papriekšu gotu rakstu, bērnam nebūs nekāda lietišķa materiāla, kurā tas varētu turpmāk vingrināties lasīšanā. Bet ja bērns prot lasīt antikva rakstu, tad viņam pie rokas vienmēr bagāts lasāmais materiāls dažādu uzrakstu un vārdu veidā, gan uz veikalu izkārtņēm, ielu nosau-

kumiem, preču iesaiņojumu uzrakstiem, gan arī citur. Te bērns var pastāvīgi vingrināties lasīšanā. Gotu burti ļoti neērti un neglīti, to lasīšana spiež bērnu koncentrēt visu uzmanību uz atsevišķām raksta ainām, bet ne veselu vārdu un vārdu grupu uztveršanu; lietājot mazo antikva rakstu — šis grūtības ir novērstas.

Vēl jāaizrāda, ka antikva burti sastopami bieži dažādos mācību priekšmetos, piem., geografijā, dabas zinībās, kā arī grāmatu, burtnīcu uzrakstos u. c. Pēc tam, kad bērns beidzis otro lasīšanas mācības posmu, t. i., kad tas prot uztvert vārdus visumā, tam jādod zināms laiks atpūtai un iegūtā nostiprināšanai. Gotu rakstu var bērnam dot lasīt tikai tad, kad tas jau pilnīgi labi prot lasīt arī gotu rakstu.

Pēdīgi jāaizrāda uz sekošu triju lasīšanas veidu defektiem, kas novērojami pie lasīt nepratējiem bērniem. Defektu tuvāka aplūkošana dod iespēju ieskatīties bērnu dvēseles uzbūvē un uzstādīt lasīšanas trūkumu diagnozi, kas savukārt dara tūdaļ iespējamu dziednieciskas paidagōģijas līdzekļu lietāšanu tajā gadījumā, ja profilakses terapija nav spējusi aizkavēt defektu rašanos. Tas ir no svara vēl tādēļ, ka lasīšanas defektu cēloņus dažreiz meklē skolotāju un vecāku nezināšanā. Vispirms aizrādīšu uz tiem lasīšanas defektiem, kas sastopami pie bērniem ne tikai pirmā, bet arī turpmākās klasēs. Tie attiecas galvenā kārtā uz lasāmā teksta izlaiduma un sagrozījuma gadījumiem, kas saistīti ar sarunas trūkumiem. Ja izdodas uzzināt nepareizi izrunātos vārdus, kas vienmēr apzīmē bērna spontānos izplūdumus, ja bērns neprot tos lietāt, tad trūkumu cēlonis ir jau pietiekoši konstatēts: *nepareiza, kļūdaina izruna*. Novērst to var dziednieciskās paidagōģijas līdzekļiem: izrunas izkopšana ar grūti izrunājamo skaņu vingrinājumiem vienkāršās un komplicētās kombinācijās. Ja bērna izruna uzlabojas un trūkumi tik bieži neatkārtojas, tad tas apstiprina, ka lasīšanas defekts bija radies no *nepareizas izrunas*. Ja bērna lasīšanā joprojām atkārtojas tie paši trūkumi, tad nav šaubu, ka lasīšanas defekta cēlonis ir *kāds viņa valodas trūkums*. Tādā gadījumā atliek tikai divi līdzekļi: paidagōģiskais takts un speciālista ārsta palīdzība. Nedeterminētie lasīšanas defekti sastopami galvenā kārtā pirmskolas pirmā klasē. Tos var pazīt no pārāk ātras lasīšanas un vārdu samaitāšanas. Nedeterminēto lasīšanas defektu psiholoģiskā novērošana rāda, ka cēloņi ir bērna izklaidība, kas savienota ar pastiprinātu fantāzijas darbību un neuzmanību un var celties no niecīga ārējā kairinājuma, kas tādā kārtā novirza

bērnu no noteikta mērķa. Šis apstāklis sevišķi no svara pie bērniem — lasīt iesācējiem; bērnu neuzmanība tādā mērā apgrūtina burtu ainas uzglabāšanu atmiņā, ka bērns spēj izšķirt vienu rakstiņu no otra. Bieži vien burtu tas apzīmē ar kādu zīmīgu vārdu. No tā redzams, ka pašā lasīšanas procesā nav meklējams trūkums, bet tas meklējams apstākļi, ka bērna nedeterminētā (bezmērķīgā) izturēšanās pārtrauc kopainas apersepciju un skaņainas reprodukcijas laikā notiekošo skaņu motorisko aktu, un viņa domu un priekšstatu nenoteiktība aizkavē nepieciešamo kopinnervāciju. Ja bērnu pie tam uzmodina lasīšanu turpināt, tad tas, gribēdams aizdzīt savas domas, bieži vien izrunā vārdus, kas tam vienkārši iekrīt prātā. Šis trūkums ir novēršams ar sekošu dziednieciskās pātagogijas līdzekļi: ar ilgstošu piespiedu vārdu rindas ievērošanu un bērna darbības kontroli; ieteicami bērnam likt sastādīt ar paša pagatavoto burtu palīdzību vairākus vārdus līdzīgās variācijās, piem., daba, daļa, daiņa, daile, u. t. t. Šādi vingrinājumi jāizdara visai ātri, jo to prasa nedeterminētā pātagogijā maiņas nepieciešamība.

Pie trešās defektu grupas pieskaitāmi tā sauktie iekšējā veida lasīšanas defekti. To pazīmes ir gluži pretējas ārējās nedeterminētās lasīšanas defektiem, jo tie ir iekšējās dabas. Lasīšanas temps pie bērniem ar minēto defektu ir neveikls un grūts. Tas ceļas no tam, ka bērns neprot pareizi uztvert burtu ārējo veidu un izskatu. Šo defektu var novērst ar zināmiem pātagogiskiem un didaktiskiem līdzekļiem palīgskolās. Bērni, kuŗu redze nespēj uztvert un atšķirt burtu, skaņu un vārdu ārējo veidu, ir katrā ziņā ievietojami palīgskolās.

Katram vecākam un skolotājam jāprot konstatēt un izšķirt minēto triju veidu lasīšanas defektus; tikai tad viņš varēs noteikt, vai bērns var sasniegt klases uzstādīto mērķi, vai nē.

Savelkot kopā sacīto, nākam pie šādām atziņām: Pirms ķeramiem pie lasīt mācīšanas, bērnu vecākiem jālietā visi tie paņēmieni un līdzekļi, kas attīsta un veicina mazbērnu valodu. Pie lasīt mācīšanas nedrīkst ķerties pirms bērni nav iemācīti pareizi, īsos teikumos izteikt savas domas.

Mazo bērnu valodas attīstīšana panākama, stāstot tiem teikas, pasakas, ļaujot tiem stāstīt pašiem par sevi, saviem mīļiem dzīvniekiem, rotaļām, spēļu lietiņām u. t. t. Spēja saprotami izsacīties ir zelta pamats sekmīgai lasīt un rakstīt mācīšanai.

Bērni jānostāda kontaktā ar tiem faktiem un priekšmetiem, kuri var viņus ieinteresēt, tad viņi paši sāks runāt un stāstīt par saviem iespaidiem. Sākumā tikai nedrīkstam labot bērnu kļūdas, ja to darītu, tad bērni bītos brīvi izteikties.

Kā krītot un ceļoties bērni paši no sevis iemācās staigāt, tāpat tas ir ar valodas iemācīšanos. Bērņus var ierosināt uz runāšanu, rādot tiem bildes un ļaujot pašiem atrast attiecīgu paskaidrojumu, līdz ar to nemanot attīstām viņu valodu. Arī ar rotaļām var ierosināt bērņus runāt. Bez tam bērnam jādos iespēja papildināt vārdu un priekšstatu krājumu vienmēr ar jauniem priekšmetiem un to īpašībām. Šīnī nolūkā jālietā tautas dzeja, pasakas, miklas un dažādas teikas. Te nu mūsu tautas daiņas — visskaistākā dzeja, viņās visskaidrākā un pareizākā latvju valoda, mātei tās jādzied un jāstāsta saviem lolojumiem, jo mātes valodas piemīlīgās skaņas glāsta bērna dvēseli un modina bērņā neapzinīgus viņā esošus tautas fantāzijas tēlus. Bērni ar lielu aizraušanos un interesi klausās pasaku un teiku stāstīšanā un tik pilnīgi uzglabā stāstā lietātos vārdus un izteicienus, ka pie otrreizējas stāstīšanas izlabo katru vārdu vai pat veselu teikumu, ja tas nesakrīt ar agrāk stāstīto.

Stāstīšanas laikā bērna prāts it nebūt nav pasīvs, kā to daži domā. Viss tas, ko stāstāmā viela ierosina bērņos, kā jūtas, prātu u. t. t. padara viņu iekšējo dzīvi ļoti interesantu. Veikla stāstītāja priekšā bērņo dvēseles atveņas gluži tāpat kā puķes saules gaismai. Bērņos rodas jaunas jūtas, un viņi dedzīgi tiecas pēc jauniem tēliem un skaistumiem.

Daļa laika pie stāstīšanas un sarunām jāziedo skaņu noteikšanai izrunājamos vārdos; sākumā neatkarīgi no šo skaņu grafiskām zīmēm — burtiem.

Daudz bērņo vecāku bieži vien pārmet skolotājiem, ka pēdējie ļoti daudz laika ziedojo īepriekšējiem valodas vingrinājumiem. Mums še bērņo vecākiem jāaizrāda, ka pie ilgākas sagatavošanās pirmā mācības gada beigās un otrā mācības gada sākumā bērņi uzrāda pie šīs metodes ievērojamas sekmes un mācās labāk nekā tie, kas sagatavoti pēc vecās metodes.

Sakarā ar to jāaizrāda, ka pēdējā laikā izdarītie zinātniskie pētījumi liecina, ka bērņs ir nogatavojies istam skolas mācības darbam tikai apseptīto dzīves gadu. Tikai tie bērņo vecāki, kas savā bērņībā tā nav mācīti kā mūsu

dienu bērni, nezina, ar kādu nopietnību bērni nododas rotaļām, cik centīgi viņi izpilda katru rotaļas kustību, — var runāt par rotaļām un iepriekšējiem vingrinājumiem nicinoši. Mums jāatmet šis pieaugušo viedoklis un jānostājas uz bērnu viedokļa, jānodziļinās viņu būtībā, kā to prasa mūsu modernā ārstniecība, psiholoģija un paidagōģija. Ja novērojam, ka bērni pareizi lietā savu runas organu un prot atdarināt skaņas pēc dzirdes, bērnos attīstās asa redze, un ilgstošā pašdarbībā viņi pieradināti pie stingrām, noteiktām roku kustībām, tikai tad varam pāriet pie pirmiem lasīšanas mēģinājumiem, t. i. pie skaņu grafisko zīmju — burtu piesavināšanās.

Lasīt un rakstīt mācīšanu nedrīkst iesākt vienā laikā, ja to darītu, tad bērnam būtu jāpārvar daudz grūtību vienā laikā, kas rada viņā izklaidību, apātiju, bet ne prieku. Tamdēļ lasāmā viela tā sakārtojama, ka šīs grūtības bērni pārvar pakāpeniski, soli pa solim, pašiem nemanot.

Jāiziet no vienkāršākā, vieglākā un bērniem saprotamākā un jāiesāk bērnus iepazīstināt ar viselementārākām skaņu grafiskām zīmēm — latīņu antikva burtiem. Šie latīņu antikva burti viegli paturami atmiņā un piesavināmi viņu taisno līniju dēļ. Ar šiem burtiem bērni visbiežāk sastopas savā apkārtnē, piem., ielu nosaukumos, izkārtņu uzrakstos, gaismas reklāmās u. t. t. Bet galvenais tas, ka latīņu antikva burti viegli atdarināmi ar dažādu uzskates līdzekļu palīdzību. Piem., latīņu antikva burti ļoti viegli un parocīgi saliekami no irbulīšiem, zirņiem, papīra sloksnītēm, izgriezami no krāsaina papīra, veidojami no māliem un plastelīna u. t. t. Viss tas lielā mērā veicina bērnu pašdarbību, un pašdarbības ātras redzamas sekas modina bērnos interesi un prieku turpmākiem darbiem.

Iepazīstinot ar skaņām, jārikojas šādi: Attēlojot kādu pārdzīvojumu, stāstot viegli saprotamu stāstiņu vai radot bērnos izbrīnēšanos, vai radot attiecīgas glezniņas ar skaļiem izsaučieniem, piem., i, u, e, u. t. t., liek bērniem ieklausīties šīs skaņas, uztverot un izceļot vēlamo. No tā bērniem nemanot rodas prieks, vēlēšanās uztvert katru skaņu un to atdarināt. Pie tam jāizmanto katrs gadījums, katrs troksnis, piem. vēja gaudošana, duņduņa dūksana, svilpieni, dzīvnieku skaņas u. t. t. Izdalīto skaņu bērnu vecāki vai skolotāji parāda

skolēniem, nosauc to, pēc tam skolēni atkārtο korī un atsevišķi; tālāk bērnu vecāki vai skolotāji to zīmē uz klases tāfeles vai papīra, bet bērni to atdarina ar irbulišiem, zirņiem, aukliņu, plastelīna vai māla palīdzību, nosauc visi kopā, vēlāk katrs atsevišķi. Mājās bērniem uzdod drukātu burtu uz zīmēt 3—6 eksemplāros uz vienāda lieluma baltiem vai citā krāsā papes gabaliņiem vai kāda cita biežāka papīra. Uz zīmētos burtus bērni izkrāso krāsainiem zīmuliem.

Tā, pašdarbības ceļā pagatavotos burtus bērni sakrāj kastītēs, katru burtu savā nodalījumā. No šiem pašpagatavotiem burtiem, bērni rada vārdus, teikumus un sagatavoja sareizrakstībai.

Pieņemsim, ka vecākiem jāiepazīstina bērni ar patskani «u». Lai to veiktu saskaņā ar tikko minētiem aizrādījumiem, tad vecākiem jāparāda bērniem «Priecīgā sākumā» 13. lapas pusē ievietotā glezniņa. Pēc glezniņas aplūkošanas vecāki stāsta bērniem apmēram šādu stāstiņu: «Bija jauka pavasara diena. Koki izplauka, pļavā un ganībās zaļoja zālīte. Lopīņi kūti māva: mu, mu, mūūū. Māmiņa pasauca ganiņus un izlaida lopīņus ganībās, zaļā pļavā. Govis un telītes lēkāja no prieka. Mazais Jānītis noklausījās, kā viņa mīļā mūmāļa māva m-ū-ū-ū. Viena telīte ieskrēja mežā un nomaldījās no ganāmā pulka. Mežā skaļi atskanēja viņas mausana. Viņa māva mu, mū-u-ū-ū-ū. Jānītis gribēja telītī sasaukt, viņš kļiedza: mu-ū-ū. Jānīša saucieni atbalsojās mežā ū-ū-u-u.

Var arī bērniem iemācīt kādu dzejolīti vai tautas dainu, kurā būtu sadzirdama mācāmā skaņa. Piem., pie iepazīstināšanas ar skaņu «u» bērni var iemācīties A. Saulieša dzejoli: «Balodītis».

«U-ū, u-ū! dūc balodītis.
Ak mīlais, tev prātā ir niķi.
Tu sievai un bērniem āzstāstīsi,
Kur meža druvā ir griķi.
U-ū, u-ū! tu priecājies,
Ka metas nu tie jau sārti.

Ar sievu un bērniem atvērsies
Uz bagātu dzīvi tev vārti.
U-ū, u-ū! ak balodīt!
Lai paliek vien mierā griķi:
Jau šodien plinti viens cilāja,
Un tam ar prātā ir niķi.»

Pēc tam bērnu vecāki izdala skaņu «u» no vārdiem, izrunā to vēl skaidri un skaļi. Bērni atkārt. Tālāk jāparāda vai jāzīmē skaņas «u» grafiskais apzīmējums. Skolēni to atdarina ar irbulišiem, aukliņu, veido no plastelīna vai māla, izgriež no papes, nosauc to visi kopā; tad katrs atsevišķi. Vēlāk no iemācīto skaņu grafiskiem apzīmējumiem — burtiem rada vārdus.

Nākošā stundā, pirms iepazīstina bērnus ar jaunu skaņu, jāpārlicinās vai bērni pareizi uztvēruši un piesavinājušies agrāk aplūkoto skaņu un viņas grafisko apzīmējumu. To dara tā, ka bērniem liek nosaukt vārdus, kuņos sastopama tā skaņa, ar kuņu bērni agrāk iepazīstināti.

Kad pirmās grūtības skaņu piesavināšanā pārvarētas, tad jāņem arvien jaunas skaņas klāt. Ļoti vēlami skaitīt vai dziedāt dažādas dziesmiņas, kuņās dominē mācāmās skaņas. Bieži vien bērni paši rada un dzied pazīstamas meldiņas. Šādi ievadīti bērni drīz vien uztver un atdarina katru skaņu un patstāvīgi meklē skaņas pastaigājoties, rotaļājoties, sarunājoties u. t. t.

Tikai pēc tam, kad bērni pamatīgi piesavinājušies un iepazīnušies ar latīņu antikva burtiem, iemācījušies tos zīmēt, no tiem radīt vārdus un teikumus, var pāriet pie mūsu burtu piesavināšanās un līdz ar to arī viņu rakstīšanas. Sākumā bērni jāiepazīstina ar maziem burtiem un beidzot ar lieliem.

Pāreja no latīņu antikva burtiem uz mūsu parastiem maziem drukas burtiem viegla, tā notiek nemanot, jo gandrīz visi latīņu antikva burti pēc izskata līdzīgi mūsu drukas burtiem. Ja arī atgadas kāds nevienāds burts, tad bērni jau tik tālu savā attīstībā, ka šos burtus piesavinās bez sevišķām grūtībām. Vienmēr un uz katra soļa jāpierādina bērni pie vārdu analīzes un sintezes.

Lasīt un rakstīt mācīšana jānostāda tā, lai bērni negarļaikotos un neskumtu, bet rastu savā darbā prieku, un pati lasīšanas piesavināšanās notiktu nemanot. Lasīt un rakstīt mācīšana jānostāda tā, lai ne pati lasīt un rakstīt mācīšana būtu centrālais punkts, bet gan «dzīvā dzīve», kuņa ir bērna radošās darbības neiztukšojamais avots.

s) Rēķināšanas mācība.

Vispirms jānoskaidro jēdziens par «viens» un «daudz». To izdara šādi: A. Aplūkošana. Bērni ar redzi aplūko tiem pazīstamus priekšmetus un parādības.

a) Redzami priekšmeti: paši priekšmeti, gleznas; b) «viens»

un «daudz» bērni novēro ar redzi un dzirdi, vai tik ar dzirdi vien: lietus pilieni, pārkoņa dārdieni, lielgabalu šāvieni, stundeņa sitieni u. t. t. Vingrinājumi.

B. Lieluma «viens»: a) zīmēšana uz tāfeles ar aizsietām acīm; b) zīmēšana gaisā.

C. «Viens» un «daudz» apzīmēšana: a) ar dažādu ķērmeņu, bumbiņu, irbuliņu, oliņu u. t. t. palīdzību; b) ar mimikas palīdzību: plaukstās sišana, roku pacelšana un nolaišana, galvas noliekšana; c) zīmēšana: rūķīši, āboli, bumbieņi, ogas u. t. t.

D. Piesavināto zināšanu pielaikošana, «viens» un «daudz» meklēšana pie apkārtējiem priekšmetiem: 1) cilvēka un dzīvnieku locekļi; 2) klases istaba; 3) māja un pagalms; 4) sakņu un augļu dārzeņi; 5) baznīca, skola, zemnieku ēkas, nami; 6) tīrumi, pļavas un mežs, labība, puķes un koki. Upes, grava, tilts u. t. t.; 7) debess, saule, mēness, zvaigznes, mākoņi. Sarunas ar bērniem dabā vakarā pastaigājoties. Sarunas pēc gleznas.

Iepazīšanās ar skaitli 2.

A. Skaitļa 2 aplūkošana: a) īsti pārū priekšmeti: kājas, rokas, acis, ragi, spārni, zirņi, pupas u. t. t.; b) gleznas: divi putni, divas siena gubas, divi pusiņķi, divriteņi u. t. t.; c) skaitļa 2 figūras iegūmēšana ar redzi, dzirdi un tausti; d) skaitļa 2 nolikšana uz Laja rokas aparāta.

B. Skaitļa 2 priekšā stādīšana: a) gaisā zīmējot divus riņķiņus u. c.; b) grafiska apzīmēšana, piem., riņķīši, uzzīmēti ar aizsietām acīm; c) skaitļa 2 priekšā stādīšana ar priekšmetiem, kuņu nav klasē, piem., dakšiņas u. t. t.

C. Skaitļa 2 apzīmēšana: a) ar ķērmeņu palīdzību, irbuliņiem, bumbiņām u. t. t.; b) ar mimikas palīdzību; c) zīmēšanu — divi riņķi, divi āboli, divi koki u. t. t.

D. Piesavinātā atkārtošana.

E. Aritmētiskas darbības skaitļa 2 apmērā: saskaitīšana, atņemšana, reizināšana un dalīšana.

Uzdevumi: I grupa uzskates uzdevumi; II — konkrēti uzdevumi; III — uzdevumi ar abstraktiem skaitļiem. Uzdevumus sākumā rada tēvs, māte, skolotāji, bet pēc tam bērni.

Iepazīstināšana ar skaitli 3.

A. Lieluma 3 aplūkošana un novērošana: a) īsti priekšmeti: trijkājis, dakšiņas, āboliņa lapa,

zemes lapa; b) gleznas; c) skaitļa 3 konstruēšana; d) skaitļa 3 iegaušanās ar redzi, dzirdi un tausti.

B. Skaitļa 3 figūras priekšā stādīšana gaisā un uz tāfeles.

C. Skaitļa 3 zīmēšana: a) ar ķermeņu palīdzību; b) ar mīmikas palīdzību.

D. Priekšmetu aplūkošana un meklēšana: galdiņš ar trim kājām, trijstūris u. t. t.

E. Darbības ar skaitli 3. Iepazīšanās ar pusi (ne rakstiski). Sarunas pēc gleznas. Tādā pat kārtībā jāiepazīstina bērni ar pārējiem skaitļiem līdz 10. Pie kam pēc iepazīšanās ar skaitli 4, jāiepazīstina ar vienu trešdaļu; pēc iepazīšanās ar skaitli 5, jāiepazīstina ar vienu ceturtdaļu u. t. t.

Kā uzskates līdzekļi lietojami: 1) Montessorijas didaktiskais materiāls; 2) veidošana; 3) aplikācija; 4) zīmēšana; 5) rotaļas; 6) pasakas un teikas; 7) novērojumi un atradumi ekskursijās, kā arī ekskursijās sakrātais materiāls.

t) Kā senie latvieši audzināja savus bērnus.

Kā norisinājās audzināšana senlatvju sētā, par to visskaidrākās un pareizākās ziņas sniedz mums mūsu tautas gara mantas: tautas dainas, teikas, pasakas, mīklas u. t. t. Tās, kā mantojums no sirmās senatnes, pārgājušas no paaudzes uz paaudzi, un līdz ar to viņās jo spilgti attēloti visi mūsu senču tikumi un parašas. Tautas dziesmas visdārgākās gara mantas, jo viņas senlatviešus sargājušas visās lietās, laikos un vietās. Viņas pavada senlatvieti no mīlās māmuļas klēpja un dzimtās sētas līdz kapa malai. Tās māca, glāsta, stiprina tikumus, rāj un nosoda netikumus un labo pielaistās kļūdas. Tautas dziesmas cenšas pamācīt un labot nerātņi un stūrgalvi, želo grūtiediņi un bāri, drošina un stiprina mazdūšīgos. Šais dziesmās, kā to redzēsim, izpaužas jo skaidri un noteikti tie paņēmieni, ko mūsu senči pielietojuši savu bērnu audzināšanā. Ne par velti nākamais pilsonis lūdz savu mīlo, labo māmiņu, lai tā viņam dzied dziesmiņu:

Dziedi, dziedi, māmuliņe,
Tev dziesmiņu kamoliņš,
Ik vakaru ritināji,
Pa vienam celiņam.

Un māmiņas ritinātās dziesmiņās tad arī saskatāmi tie zelta graudi, kas pielaiķojami audzināšanā vēl mūsu laikos.

Audzināšanu pie senlatvjiem mēs nevaram cieši nodalīt no senlatvju pārējās dzīves, jo viņa vītin vijās ar to. Tā kā senlatvjiem nav atsevišķu skolu un mācītu speciāli sagatavotu skolotāju, kā tas tagad, tad ar audzināšanu nodarbojas visa tauta, vienu otru reizi izceldama arī atsevišķas personas, kas bērnu audzināšanai piegriež izcilus vērību.

Šīs personas, iedamas ikdienišķās dienas gaitās un veicdamas savus ikdienas parastos darbus, centās visu savu dzīvi tā iegrozīt un vadīt, ka tā būtu par paraugu bērnu audzināšanā. Šīs personas ar savu priekšzīmīgo dzīvi radīja savā ziņā Kanta katēgorisko imperatīvu. Šie skaistie, pareizie un pārbaudītie audzināšanas paņēmieni pārgāja no paaudzes uz paaudzi. Tā pamazām, soli pa solim, nemanot audzināšanā nodibinājās zināmas cildenas tautas tradīcijas. Jāsaka, ka mūdienu ievērojamākie pādidagōgi ar saviem jaunajiem audzināšanas paņēmieniem nekā nepanāks, ja skaidrajā audzināšanas darbā nepiedalīsies apkārtne, sabiedrība, tauta; ja tautas tikumi, gudrības un atzinumi, kā svētas tradīcijas, nepāries no paaudzes uz paaudzi. Ja man jautātu, kas latvju tautu izglāba no sakušanas ar citām lielām tautām un kas to vairākus gadu simteņus uzturēja spīgtu un veselu, kas to norūdīja, tad es atbildētu, ka to visu lielā mērā veicināja senlatvju rūpīgā un pareizi uztvertā audzināšana.

Bērnu vecākiem un pādidagōgiem zināms, ka bērnus audzina vārdi, audzina darbi, audzina apkārtne un visa sabiedrība, ja visam tam pamatā patiesa audzināšanas izjūta, ja mēs tiešām sajūtam cieņu un mīlestību uz mūsu audzināmo — cilvēka bērnu. Ka tas tiešām tā, to mēs redzam pie mātes, kas savu lolojumu tura augstāk par visu ko mīlē. Viņa savā bērņā meklē visu cēlāko, skaistāko; viņa cenšas saskatīt savā bērņā tiro dievišķīgo. Viņa bieži vien it nekā nezina no pādidagōģijas un audzināšanas, bet savā audzināšanas darbā sasniedz daudz labākus panākumus, nekā mācīti un piedzīvojuši pādidagōgi-amatnieki.

Laī pareizi izprastu senlatvju audzināšanas tradīcijas, aplūkosim, kā tie skatījās uz cilvēku, uz viņa dzimšanu, uz viņa dzīvības devēju, izauklētāju un dzīves pienākumiem un uzdevumiem.

Rakstnieks T. Zeiferts savā apcerējumā: «Audzināšana pie seniem latviešiem» starp citu raksta:

«Bērņa audzināšanā vislielākā loma mātei. Viņa nav vienkārša audzinātāja, tā ziedo sevi savam bērņam. Ar to

māte dabū tādu apskaidrojumu, ka tā paceļas dievības tuvumā. Šai ziņā mūsu tautas dzeja apveltī māti ar tikpat dievišķu daiļumu, kā viduslaiku lielie gleznotāji (piem. Rafaēls) Dievmāti. Bērniem māte vairāk nekā saule: gaŗa tā diena, kad neredz sauli, vēl gaŗaka tā, kad neredz māmiņa. Meita deg skalu, deg sveci, istaba tumša; ienāk māmiņa, istaba tūdaļ gaiša. Kad māte nomirst, bārenīte viņu meklē: aptek ezeru, šķiet par māmuliņu baltu puķi; uziet divi zaļas velēnas, ceļ vienu, ceļ otru; izlasa smilšu kalnu pa vienam graudiņam, meklēdama to vietu, kur guļ māte. Galā bārenīte ierauga māti debesis un lūdz Dievu, lai taisa zelta trepes, kā var māti apraudzīt. Kad gaisma nāk līgodama kā bitīte ābolā, bārenīte vēlas, kaut redzētu atnākam savu māmuliņu. Viņa klāj ceļu liepu lapām, gaidīdama māmiņu; vējš aizpūš liepu lapas, māmiņa nenāk. Bārenīte tad sūta ar sauli māmiņai labas dienas. Un beidzot saule pati ir māmuliņa. Saule kavējas aiz kalniem, sildīdama bāŗu bērņus; viņa tek kalnam apkārt, kur noguluši sērdienīši; viņa vakarā noiedama atskatās atpakaļ, kur paliek tie bērņi, kam nav tēva, mātes; viņa lec rītā agri, lec pa logu istabā, kur tumšajā kaktiņā sasēduši bārenīši. Kad bārenīte jautā saulītei, ko māmiņa dara, saulīte atbild: Zelta slotu ceļu slauka, gaida tevi aizējot. Mātes dievināšana, mātes kults šē savienots ar saules kultu. Tas saplūst kopā arī ar Māŗas kultu, tādā kārtā iegūdams tiešas attiecības ar Dievmātes tēlu. Bārenītei Māŗa dziesmu teicēja. Māŗa tek, pacēlusī zīda svāŗkus: aiz kalna nosaluši simtiem sērdienīšu. Vēju skubina, lai pūš rāmi: Māŗa nāk pār Daugavu, pilna laiva sērdienīšu, pilna sauŗa asariņu. Māŗas tēls tāļāk mainās ar Laimas tēlu. Laima ceļ bārenītei krēslu. Bārenītei Laima nāk bez saules vakarā kā balta viešņa. Laimas istabā spīd gaiša uguntiņa: Laima liek mītoloģijā daudz lielāku lomu. — Mātes spēlē vispār latviešu mītoloģijā daudz lielāku lomu, nekā radu tautās. Mātes kā dievietes pieder pie latviešu mītoloģijas īpašības. Kur latviešiem māte, tur leišiem daudzkārt «patis» jeb tēvs: Žeme-patis (Zemes māte), Laukopatis (Lauku māte). Latviešu ticējumos tādu māšu vairāk par četrdesmit (Sk. Šmidta Latv. mīt. 85. lp.). Latviešu vidū māte pacēlusies lielākā cieņā, nekā citās tautās.

Kur māti tā godina, tur audzināšanai drošs pamats. Tādā godā jau viņa nāk ar to, kas viņa saviem bērņiem. Šos tad nu apņēm dievišķa dvesma, kas viņu attīstībai tas pats, kas saules gaisms stādiem.

Mātes rūpes par bērņiem sākas pirms tā dzimšanas, tiklīdz

māte jūtas uz grūtām kājām. Viņa ievēro veselu rindu priekšmetu, lai dzemdināmam bērnam būtu labas īpašības un laimīgs mūžs. Miļā Māra dusmojas uz jaunām sievietēm, ka tās iet pliku galvu, basām kājām. Bērns saka mātei paladies par vieglu dvēselīti: māte nav grūtājās dienās sēdējusi uz akmens. Kad māte tādu ļaužu, viņa nedrīkst uzskatīt cilvēku, kam kādi miesas trūkumi, nedrīkst brīnīties, redzot ko sliktu, ļaunu, nedrīkst sēdēt uz sliekšņa, lai bērns nebūtu neieredzēts, zems, stāvēt apakš ziedoša koka, lai bērns vīrā nemestos ātri sirms, kāpt pāri žagariem, lai bērns nepiedzimtu likām kājām, kāpt pāri nestavām, slotai, malkas pagalei, lai bērns staigādams nekristu, staigāt pa kapiem, lai bērnam nepiemestos kādas ligas. Mātei jāargās otram ko aiztikt, lai bērns neaugtu zaglis, nav jāblaustās, lai bērns būtu klusīgs, nav otram nekas jāprasa, lai bērns turpmākā dzīvē iztiek pats ar savu, jāargās melot, būt niķīgai, turēt dusmas, izsmiet. Un vēl daudz tādu noteikumu, ko sieva uz grūtām kājām centās ievērot sava bērna labā. (Sk. Pētersona «Latviešu māte ar bērnu», Jelg. 1901.).

Radībām tuvojoties, poš ceļu uz pirti. Šī dzemdējamā vieta. To turējuši vecie latvieši augstā godā. Vecās sievas, nopērušās, nometās ceļos uz lāvas sola, noskaitīja tēvs-mūs un nobučoja lāvu un slotu. No pirts iznākot, pārmeta krustu, noskaitīja tēvs-mūs un sacīja: Peries nu, miļā Māriņ, mūsu pērtā garīnā. (Pētersona «Māte un bērns» 17. lp.) Sakarā ar radībām, pirti dēvē par Laimas jeb Māras pirti. Tekas uz pirti slaukāmas, ravējamas, lai Laima, Dēkla, Māra, pa to ejot, nepakrīt, neaizķer stērbeles, neapskaišas, netura dusmas. Māra pati ravē pirts tek. To redzēdama, meita vai sieva atstāj visu darbu un tek, lai līdzētu noravēt. Pirms sieva ieiet pirtī, to izkurina. Ieiedama, sieva aicina līdz Laimu jeb Māru, vai nu tautu dēlu raidot projām, jo «kad želoja tautu dēls, tad Māriņa neželoja», jeb vai arī tautieti līdz aicinot, jo viņam Laimiņa nāk līdz cepurītes ēniņā. Tas ir nopietns brīdis. Pirtī iedama, sieva izpin garus matus, aizver pirts durvis: Dievs zin, vai viņa iznāks saulītē. Viņa lūdz Laimu, lai nāk basām kājām; ja aus kājas, kavēsies, būs grūti gaidītājas mūžiņam. Māra tad arī attek, liepu slotu padusē pa ābeļu lidumiņu, zīda svārkus pacēlusi; viņa paklāj sievai grūtajā dienīnā savu zīda paladziņu.

Tik rūpīga sagatavošanās, godbijīgi piesaucot lēmējas varas, liecina par brīža nopietnību un par lielo cienību pret bērnu. Skaisti tad arī apzīmēta viņa ierašanās: spoža zvaigzne notek pie līgavas namdurvīm; tā nav spoža zvaigzne,

tā bērna dvēselīte. Šo māte tad nu tin baltā vilnainē. Tēvam prieks par to, ka pārļaists nopietnais brīdis. Līgava, kaut gan izbālējusi, ienāk pati istabā un atnes jaunu arājiņu vai malējiņu. Gaiša deg uguns tumšajā kaktā: Laima raksta mūžu mazajam bērnam. Ar bērna muti izsacīta vēlēšanās, lai Laima un māte domā vienas domas: liek viņam vieglu mūžu. Pie tam par mātes labvēlību nav ko šaubīties: kaut būtu Laima tāda kā māte; bērns izprasītu mūžu, kādu pats gribēdams, tad nenoritētu mūžā neviena gauža asara. Bērns vēlās mūžu apenišu vieglumā, bērzu slotas kuplumā; ja Laima neliek labu mūžu, lai neliek ilgi dzīvot. Mazā meitiņa lūdz, lai nedod viņas augumu nevēklam maldināt, lai neliek viņai mūžā virināt treju durvju. Laima viņai jož jostu, kam trīskārtējs lēmums: augt lielai, stāvēt godā, valkāt ziļu vaiņagu. Bērns piedzimst bez naudas, bez gudra padoma; Dievs dos naudu. Laima gudru padomu. Še redzam pamirdzam tās vadošās zvaigznes, uz ko virzās latvieša mūžs un audzinātāja uzdevums.

Tikpat gaiši ieraugāmi vecāku un audzinātāju ideāli kristībās. Kūmās lūdza tādus, kas var izstaigāt; kūmu teki svēti, pādes (kristāmā bērna) dvēselīte dārga. Kūmām aicina lasītus ļaudis, «kas var uguni sauļā nest», kas neņem no cita maizes, ne pavasari zirgu, kam neklūp kumelš, ne jūk valoda. Kūma iepriekšējo nakti negul: pušķo vilnaines, baņo kumeļu. Gatavojas uz kūmiem, mēro kviešus, kapīna izkaptis, lai pāde aug knašs puisis, labs maizes arājs; mazgājoties ņem vairāk ledus, ne ūdens, lai pādēnam vairāk zelta, ne sudraba; sedz lielu rakstu villaini, lai krustmeita aug lielu rakstu rakstītāja; izcilā visas savas villaines, lai krustmeitai aug kūti baltas aitas; ģērbjas kupli, lai pāde kupli aug; velk kažoku, lai pādei sprogainas aitas; apaunas kājās kurpes, lai krustmeita aug dzelteniem matiem; mij dālderus, lai Dievs dod pādēm mīt dukātus; stāda rozi, lai pāde kā roze zied. Tāpat pādi ģērbjot, ceļā gatavojot, patura acis mūža labklājību un ideālus. Pādei acis mazgāt Dievs ienes skaidru ūdeni. Māra zeltītu dvieli. Māte šuj kreklu deviņām vilēm, devītā vilē liek gudru padomu. Vedot krustmāte aptura zirgu pie ievas un appušķo pādi ievas ziediem, lūdz Vēja māti, lai valda savas kalpones: baznīcā jānes maza dvēselīte. Krustmāte, pādi turēdama, apcer visu labu, lai tā aug skaidra meita, visa darba darītāja. Kad kristībnieki pārbrauc no baznīcas un nes bērnu iekšā, Dievs iet kūmam namā papriekšu, Māra rotā no pakaļas. Vedēja, namā iedama, tūlīn sāk runāt, lai pāde pusgadā staigā, pa

gadu runā. Kūmu mielastā uzdzer krustbērnam laimes: lai Dievs dod kāpt kalnā, ne no kalna lejā, katram dot, ne no otra lūgt, lai viņam būtu miežu klēts, rudzu klēts, treju klēšu atslēgas, pilna kūts govju, vēršu, pilns stallis kumeļu, lai tura zeltu vien un niecina sudrabu, lai aug kā viņa bāliņi: ne baņas, ne kaujas, nav kroga dzērāji. Pēc mielasta sākas kūma deļa, kad dīda pādi, zilējot un iespaidojot viņas mūžu. Pādi laiž no rokas rokā, lai tā drīz aug, drīz runā; iesāk vadāt paviegli, lai tai paviegls mūžs; ceļ didot augstu rokas, lai pāde aug cildināta, skaidra darba darītāja, lai smuidra augumā, kā liepa vasarā. Pādi dīdot bāž puķi azotē, lai pāde kā puķe aug; mauc zelta gredzenu, lai pāde aug zelta naudas skaitītāja; sien priekšā priekšautu, lai pāde dzīvodama visu mūžu priekšniece; tura rokā kapli, lai pāde liels dravnieks; tura rokā šautuvi, lai pāde raibu audēja. Tāpat pareģo likstī cērtot. To cērt augstā kalnā, lai ārdava valoda; cērt ceļa malā, lai ved jaunu tautās, cērt krustdēlam ozola kārti, lai tas aug smuidrs, gaŗš kā āra ozols. Bērnū šūpulī likdama, māte liek tam līdz trīs mūžā nepieciešamas lietas, maizi, naudu, gudru padomu.

Gaiši nojaužamas tās domas un jūtas, ar ko vecāki un visi piederīgie bērnu ievada dzīvē. Visur manāma audzinātāju lielā rūpība par saviem bērniem. Tā neaprobežojas ar to, ka bērns ārēji apgādāts; tad jābūt gudram, krietnam, ar labu padomu. Gādību par praktiskām lietām pavada tikumības un daiļuma prasības. Jauki tas izsakās dziesmā:

Mana balta māmuliņa mani baltu audzināja:
Apvilkusi baltu kreklu, ieliek zelta šūpulī.

Latviešu mātes mīlestība uz bērnu neizmērojami liela; tā var nest viņam par labu katru upuri. Bet tā nav akla, un tikumības prasījumiem māte var ziedot arī savu bērnu. Starp tautas dziesmām par meitas godu ir šādas:

Balta nāca tautu meita,
Kā ar sniegu apsnigusi,
Nav ar sniegu apsnigusi,
Nāk ar savu tikumiņu.

No Laimiņas labu mūžu.
No Dieviņa veselību,
Abus divus mīļi lūdzu,
Lūdzu Dievu, lūdzu Laimi.

Steidzu, beidzu rožu dārzu,
Bez rasiņas izravēt,

Lai varētu sav' mūžiņu,
Bez asaru nodzīvot.
Kā varētu vaiņadziņu,
Bez valodas iznēsāt.

Būt māmiņa to zinājusi, ka izaugu netiklībā,
Būt māmiņa mani mazu ūdenī iemetusi.

Paturot acīs tikumības prasījumus, audzinātāji bērnus nebūt neaprobežoja uzbāzīgiem priekšrakstiem. Bērni auga svabadībā, dzīvodami savu īpatnīgo bērna dzīvi, nejuzdami apspiesti savā bērna dabā. Notika otrādi: lielie nolaidās viņu dzīvē. Vienmēr ģimenē bija kādi locekļi, kas nodevās bērniem. Pa lielu lielai daļai tā bija vecmāmiņa, tad vectēvs, māte, tēvs, dažreiz arī citi mājnieki. Tie viņus šūpoja un auklēja, gāja ar viņiem rotaļās un jokoja, dziedāja viņiem dziesmas un stāstīja pasakas. Visos šinīs nodarbošanās veidos bija arī savas pamācības, tomēr pasniegtas tik neuzbāzīgi, ka bērns tās piesavinājās neviļus.

Nodarbošanās ar bērniem norisinās, piemērojoties viņu attīstības pakāpei. Šī pakāpenība atzīmējas tautas dziesmās. Pirmās — šūpuļa dziesmas. Visgarākās no tām pastāv vienīgi no izsaukamām, aijājamām skaņām, tā saskaņēdamas ar dziesmu sākumiem vispār. Šūpuli kustinot, aukle dzied iemidzinošā vienmuļīgā balsī: Aijā-aijā, žūžu-žūžu. Turpmāk žūžošanā iepinas kādi sakarīgi vārdi, tā dziesmā: Aijā, žūžu, lača bērni. Vēlāk šūplu dziesmu teksts stiepjas garumā, tomēr parasti paturēdams kādu atkārtojumu, piedziedājumu, refrenu. — Šūpošanai seko auklēšana, lecīnāšana. Arī to pavada attiecīgas dziesmas, kas pieslēdzas kustībām, tā kā iznāk zināms rotaļu veids. Bērnu nosēdina uz ceļiem, lecina un taktā saka: «Jājām, jājam rāceņu zagt...» Lecīnāšana top auļošanai līdzīga, nonākot pie pēdējiem vārdiem: «Lipata, lipata — atpakaļ!» Ar rokām izdara attiecīgas kustības, sakot: «Cepu, cepu kukuli, ko braukt ciemā», un pēdīgi attēlo ēšanu pie vārdiem: «ņem,ņem,ņem.» Tādā kārtā bērnu uzjautrina, pasmīdina. Citā reizē bērnu apmierina, aptura raudāšanu. — Kad bērns sāk kaut ko sakarīgu nojēgt, viņam teic stāstu dziesmas, pievirknējot priekšmetu pie priekšmeta, gadījumu pie gadījuma. Tāda dziesma «Es gribu vienu micīt šūt». Vista liek klāt snīpi, gailis grezni, pile pleznu u. t. t. — Šīm pievienojas visādas joku dziesmas. Še ir skaitļu panti (Vieniņ, otiņ...), nedēļu dienu skaitījumi (Pirmo dienu rudzus kūlu), blēņu baušļi (Pirmais bauslis: kaltiņš kulē), mīklas u. t. t. Bērna īpatnīgā uztvērē atspo-

guļojas visa pasaule un sniedz viņam pirmās nojausmas par lietām ārpus viņa.

Pamazām no raibās apkārtnes nošķiras radījumi, kas sevišķi saista bērna uzmanību. Tie kustoņi. Bērnam tās nav būtes, kas no viņa pilnīgi atšķiramas. Kustoņi viņa biedri, draugi, kam tādas pat īpašības un tādi pat piedzīvojumi kā viņam. Pele velk viņam miegu, kaķis brauc Rīgā ar peļu vezumu, āzis maļ sudmalās, briedis pūš tauri meža malā. Kustoņi savā starpā ķildojas, sacenšas, taisa dzīras. Sīki putni dzer kāzas; pie tām kustoņi ņem dalību katrs pēc savām īpašībām un spējām: likkājis zaķis — ceļa taisītājs, lūsisis asiem nagiem — kamanu turētājs, žiglā cielava — viesu saņēmēja, garaste žagata — istabas slaucītāja, vārns bērni — galas kapātāji. Līdz ar bērnu dzīves paplašināšanos satiksmē ar kustoņiem, asinās viņu novērošanas spējas un aug viņu atziņas. Jau šūpuļa dziesmās par viņiem ziņas dabūjamās, tie vēlākās dziesmās raibā virknē stājas viņu acu priekšā līdz ar tiešiem novērojumiem. Pasakās par tiem dabū dzirdēt episkā plašumā, tos iesaistot raibos sarežģījumos, kur atspoguļojas cilvēku dzīve.

Kustoņu rīcībā saņemamas arī tikumības pamācības. Bērns ierauga sevi tanī kā spogulī. Viņš pats sevi novēro, vērtē savu uzvešanos un taisa attiecīgos lēmumus. Audzinātāja loma norobežojas ar to, ka viņš šādu spoguļi no kustoņu pasaules pavirza bērnam priekšā; priekšraksti viņam nav jādod. Ja bērnam nomana skopumu, viņam saka dziesmiņu:

Skopa, skopa vāverīte, otras māsas nemīlēja:
Pūriņā sapeļēja kodoliņa gabaliņš.

Līdzīgi apkaņo citus netikumus: stūrgalvību, nepaklausību, slinkumu, mēlnesību, nesaticību u. c.

Ieaudzina bērnā labus tikumus, taš galvenais mērķis, ko centās panākt audzinātāji veclatvju ģimenē. Šim nolūkam derēja nevien kustoņu pasakas, bet arī daudz citi materiāli un īpaši metodiiski paņēmieni. Kad kristīgā ticība izplatījās latviešu vidū, ņēma piemērus un pamācības arī no tās, pie kam stingrie baušļu prasījumi gan nekad nederēja par derīgu līdzekli īsto audzinātāju rokās. Pirmajā vietā šē stāv tikumisko cīnītāju tēli: Jāzeps, Dāvids u. c. Senču bībeles gara mantas deva latviešu tikumiskai audzināšanai ciešu pamatu.

Noteikti audzināšanas principi nodibinājās latviešu vidū pa gadu simteņiem. Tie izaudzinājuši arī to paaudzi, kas

jaunākajā laikā radījusi latviešu kultūras darbus un ir Latvijas valsts īstais pamats. Mūsu kultūras darbiniekiem mēdz būt krietni vecāki, kas pratuši savos bērnos ieaudzināt istus tikumus. Neikena māte sniedz bērniem pamācības līdzības, zīmīgos teicienus. Ja pamet nazi uz galda augšpēdu, viņa saka, ka eņģeļi var sagriezt kājas. Darīdama bērnu uzmanīgu, ka viņam netīrs deguns, viņa saka: «Āziš pie siena kaudzes». Bērniem ķīvējoties, viņa paceļ rādāmo pirkstu uz augšu un skaita: «Tā dzīvot bērniņiem, kā baltām aitiņām.» — Mūsu tautas dziesmu sakopotājs Krišjānis Barons stāsta savās atmiņās, kā māte viņu mācījusi kārtīgi saimniekot. «Kad bērni bijuši paaugušies, viņi dabūjuši sviestu katrs savā bundulā uz veselu nedēļu. Dabūdams pirmo nedēļu savu bundulu sviesta, Krišjānis tūlīņ sācis to plaši tērēt: smērējis biezu kārtu uz maizi, devis māsai, pieaicinājis arī kaķi. Māte par to nav likusies ne zinis. Bet te par nelaimi jau ceturtdien bundulam rādījies dibens. Jaunu sviestu bija izredzes dabūt tikai pirmdien. Krišjānim nu jāpietiek ar pliku maizi, kamēr citi var ēst smērētu. Māte gan to redz, bet nesaka ne vārda. Nākamā pirmdienā piepilda Krišjāņa bundulu. Viņš nu dzīvo pavisam rūpīgi. Atnāk turpmākā pirmdiena un viņa bunduls vēl nav tukšs. Citi nu viņu piezobo par skopuli. Pēc dažām nedēļām Krišjānis zin ieturēt īsto mēru.» Tik tālu T. Zeiferts.

Kā jau minēju, skolu senlatvjiem nebija, bet skolu vietu jo teicami izpildīja tautas daiņas. Tautas daiņas bija ievērojams, plaši pazīstams un izlietojams bērnu audzināšanas un mācības līdzeklis. Tautas daiņu audzinošā darbība sākās no pašām pirmām bērna dzīves dienām; viņas bērnu pieradināja pie maigi skanošām, daiļām aijāšanas dziesmām. Tad auklējot, apkopjot, ēdinot, dzirdinot, ģērbjot un mazgājot mīlojošā māte neieciētīgo, ietiepīgo bērnu mīļi un maigi mierināja, klusināja skaistām, tīri skanošām daiņām. Ar tautas daiņām māte sniedza bērnam pirmās mācības rātnībā, tikumos, piemīlībā un paklausībā saviem vecākiem. Šīs bērnu attīstībai, viņu dvēseles izjūtai piemērotās tautas daiņu pamācības līdzību veidā iespiedās jo dziļi bērnos, un viņi tās ļoti atminēja.

Piem., ja bērni savstarpēji ķīvējās, tad tiem atgādināja:

Runci, runci, lādē plinti,
Peles bērni ķīvējas.

Ja bērns bija nepaklausīgs, stūrgalvis, tad dziedāja:

Cilpu, cilpu zakīts lēca,
Negrib cirst lidumiņu;
— Kaut tu manu lipu cērt,
Ne zariņu nepacelšu.

Ši mīļojošās mātes nodziedātā dziesmiņa atstāja lielāku un labāki audzinošu iespaidu, nekā bardzība un morāles sprediķošana.

Tālāk, ja bērns samelojās, tad atkal attiecīga dziesmiņa:

Zaķīt, zaķīt, baltlipīt,
Tādu tavu melošanu;
Tev lūpiņas pārsprāgušas
Melu ziņas nēsājot.

Skaistas un gleznainas ir lolojamās jeb šūpuļa dziesm. Viņās pilnīgi izpaužas tās metodes, ko māte pielietojusi savu mīluļu audzināšanā. Pievedīšu tikai dažas:

Atvele pelīte bērnam miedziņu
Caur lodziņu, caur istabu,
Caur šūpuļa galdiņiem,
Jānīšam actiņās.

Miedziņš bērnu kaitināja
Uz sliexsnīša tupēdams;
Nem, māmiņa, bērza riksti,
Dzen miedziņu šūp'litī.

Čuči, guli, mazbērniņ!
Es tecēšu puķītes;
Es tev puķes salasīšu,
Šūpulīti appušķošu.

Šāda, dziesmās pasniegta pamācība, bērnam bija pieņemīgāka par sauso morāli.

Mātei mazos bērnus šūpojot, auklēt un audzināt palīdzēja vecākie bērni, kas bieži vien pašī vēl bija mācāmi un vadāmi. Māte, nodevusi mazos bērnus vecāko auklēšanā, šūpošanā un uzraudzībā, pati steidzās savās gaitās, jo tā pati bija saimniece un kalpone, visu mājas darbu darītāja. Šī vecāko bērnu piepalīdzība mātei izteicās tautas dziesmās ļoti gleznaini:

Es savai māmiņai
Palīdzēt palīdzēj',
Palīdzēju šūpli kārt,
Bāleliņu audzināt.

Pašūpoju, paligoju
Savu zelta bāleliņu,
Kad tas manim liels izaugs,
Pirks man zelta gredzentiņu.

Savus pienākumus brālīša vai māsiņas auklēšanā un kopšanā vecākie bērni izpildīja ar lielu sirsniību, nopietniību un mīlestību.

Tālāk, māte centās bērņā ieaudzināt labu garu un gudru padomu, kas izpaužas tautas dziesmās:

Lēni, lēni bērziņš auga,
Lēni lapas darināja;
Lēni augu pie māmiņas,
Gudru ņemu padomiņu.
Man māmiņa pasacīja,
Ciemā daudzi nerunāt,
Ciemā daudzi nerunāt,
Valodiņas nebārstīt.

Tad vēl, tautas daiņas darbina un attīsta bērņa prātu, izdaiļo viņa dvēseli, modina viņā ziņkārību un dod viņam pazīstamo pasaciņu veidā izsmelošus paskaidrojumus un aizraujošas pamācības:

Dēli, meitas, jaunavītes,
Klausāt vecu māmuliņi;
Neiet labi tai sētai,
Kur vecākus neklausīja.
To puisīti suņi rēja,
Kas tēviņu neklausīja;
To meitiņu tautas mīl,
Kas klausīja māmuliņi.

Tautas gara mantas modina bērņā pētīšanu, pašdarbību un ceļšanos pašam kaut ko radīt. Kr. Barons saka: «Ardziedamo priekšmetu nebija trūkums, jo bērns labprāt par visu interesējās, ko ierauga, un tautas bagātā dziesmu pūrā arī netrūka dziesmu, kas no katra priekšmeta zināja ko stāstīt.

Turklāt senlatviešu bērnam bija lielāka svabadība, plašāks aploks, nekā istaba vien. No pašas mazotnes tas nereti pavada māti viņas māju un lauku darbos. Te bērnam bija daudz ko prasīt un mātei vajadzēja viņa ziņkārību apmierināt, lai tas apmierinātos un nekavētu darbu. Pa labai daļai šie izlīdzēja mātei tautas dziesmu pūrs. Un lai pati dzie-

dāšana māti darbā netraucētu, tad daudz no bērnu dziesmām bija īpaši tādas, ko nedziedāja, bet tikai ar savādu vienkāršu balss locīšanu «skaitīja».

Bija arī tādas dziesmas, kur izpaudās bērnu patmīlība un pat egoisms.

Nopirku māmiņai klingerus, veģus,
Atrašu gardus, apēžu pats.
Cepu, cepu kukulīti, ko braukt ciemā;
Atradu gardu, apēdu pats.

Mūsu senči necieta slinkus, nerātņus, netiklus un nepaklausīgus bērnus. Sākumā viņi tos mierīgi, laipni pamācīja un ar mīlestību centās panākt labas sekmes audzināšanā. Bet ja tie labprāt neklausīja, tad rāja un kaunināja.

Kaunam bija kaunēties
Māmuliņas bijāties;
Kaunam laista šī saulīte,
Bijāšanai māmuliņa.

Ja bērni neklausīja, tad māte vai tēvs tos pasauca savrup un vienatnē, citiem nedzirdot, pamācīja un bāra.

Bari mani, māmuliņa,
Bari mani maliņā,
Bari mani maliņā,
Kur ļautiņi nedzirdēja.

Ja vecāki novēroja, ka bērni ne labprāt milē darbu, bet slinko, tad tie bērniem nedeva ēst. Pievedam attiecīgu tautas dziesmu:

Ēsti man gribējās,
Māte maizeš man nedeva;
Tā sacīja, nedodama:
Ko, bērniņi, darijāt?
Vai bijāt rijas kult,
Vai mālišu ritināt.

Jāatzīmē, ka senlatvieši bērnu audzināšanā pielietojuši arī miesas sodus ar smalkiem vītola vai bērza zariem.

Šaut, māmiņa, mani mazu
Ar vītola žagariņu,
Lai es augu tik lokana
Kā vītola žagariņš.

Šaut, māmiņa, pirmo dēlu,
Ar ērēžu rikstītēm,
Tad drikstēsi redzināt
Pirmā dēla ligaviņu.

Pielietājot aprādītos paņēmienu savu bērnu audzināšanā, mūsu senči tos gribēja izaudzināt par krietniem un labiem cilvēkiem, kas pastāvētu un uzglabātu svētus savu senču tikumus un svētumus un izglābtu savu tautu no sakušanas ar citām lielajām kaimiņu tautām.

Līdz šim mēs aizrādījām uz mātes lielo lomu bērnu audzināšanā. Nedomāsim, ka senlatvju ģimenē māte bija vienīgā audzinātāja un mācītāja. Nebūt nē! Bez mātes arī tēvs, vecākie brāļi un māsas, kā jau aizrādīju, arī citi pieaugušie mājas ļaudis piedalījās bērnu audzināšanā un mācīšanā. Pēdējie, zināms, piedalījās bērnu un jaunatnes audzināšanā vaļas brīžos, svētdienās un svētkos. Citu mājas ļaužu piedalīšanās mācīšanā un audzināšanā ienesa vispusību un pārmaiņas.

Tēvs — ģimenes galva. Viņš gādnieks un soģis par nešķirtiem ģimenes locekļiem. Tēvs tā persona, kas valda zemi, novadu un ģimenes īpašumus, kā arī vada saimniecību, tik ilgi, kamēr vecākais dēls nāk viņa vietā. Viņš atbild arī kungam par to, ka klausas laikā izpildītu un nodokļus samaksātu. Ģimenes iekšējai dzīvei viņš ziedo ļoti maz laika. Rūpes par ģimenes ārējo un iekšējo drošību un saimniecība tam aizņem visu laiku. Bērnu audzināšanai agrā bērnībā tam atliek ļoti maz laika. Viņš tomēr cenšas tā savu dzīvi ierīkot un vadīt saimniecību, ka visi viņa darbi un vārdi būtu priekšzīmīgi, un kā paraugs dēliem un meitām. Tēvs bērniem nav tik mīļš, tik tuvs, kā māte. Tautas daiņās mēs atrodam pantiņus, kur attēlota tēva un mātes mīlestība pret saviem bērniem.

Smilgā rasa tā nestāv,
Kā stāvēja ābulā:
Tēvam bērni tā nemīl,
Kā mīlēja māmiņai.

Ne vienmēr lielajiem bija laiks ar bērniem nodarboties, rotaļāties, spēlēties. Ja lielajiem bija steidzami darbi mājā, laukā, mežā, upmalā vai ezermalā, tad bērni bieži vien palika savā vaļā. Viņus uzlūkoja auklis, kas pats pāris gadu vecāks. Tādos brīžos iemācītās tautas gara mantas — dziesmas, teikas, pasakas bija īstie audzinātāji, jo mazie tās dziedāja un tiem neatlika laika nodoties nerātnībām un ne-

darbiem. Tādos brīžos mātes mīlojošā skata un glāsta vietā pie viņiem bija tīrais, cēlais, audzinošais tautas dziesmu gars. Saulīte — tai liela nozīmē audzināšanā. Saulīte stājas tad mātes vietā, jo

Saulīt silta, māmiņ jauka,
Abas vienu labumiņu:
No saulītes silti rīti,
No māmiņas mīļi vārdi.

Paiet jaukie agrās bērnības gadi; mazajiem jāķeras pie nopietnāka darba. Meitenes piepalīdz mātei vieglākos darbos. Te viņas nāk ciešākos sakaros ar lielām meitām, noklausās viņu dziesmās; lielās meitas pieradina izturēties pret puikām tā, kā lielās meitas izturas pret puīšiem. Puikas jau no septītā dzīves gada iet ganos. Sākumā gana cūkas, zosis, vēlāk liellopus, kā arī izpilda vieglākos vīrieša darbus. Ganos iedami tie novēroja tās parādības, par ko dziedāja tautas dziesmās, par ko stāstīja pasakas. Dziesmu par zvēriem bija ļoti daudz. Viņas vairs nav maigās agrās bērnības dziesmas; viņas bija vecākam augumam piemērotas, gan allēgoriska, gan satiriska satura.

Par to Kr. Barona tēvs saka: «Šis tālākais pakāpiens no pasaciņu dziesmām nu iespiedās arī bērnu dziesmās.»

Tas viegli varēja notikt. Bērns vispirms vientiesīgi turas pie ārējā naivā tēlojuma, un pieaugušie tādēļ nekautrējās arī nopietnākas līdzību un saturu dziesmas bērniem iemācīt, atstādami viņu īsto izprašanu bērna tālākai attīstībai un tā iepriekš gādādami par tālākiem audzināšanas līdzekļiem.

Bet vienkāršās, bērniem piemērotās allēgoriskās un zobgalīgās dziesmas vingrināja bērnu saprašanu un asprātību. Drīz vien tie mācījās no lieliem noklausītās dziesmas it veikli arī savā starpā un pēc savām vajadzībām izlietāt. Tā, piem., tie ar pazīstamo darbinieku zobgalīgo dziesmu:

Ai, vagari, vagarīti,
Tavu mazu kamanīņu!
Kur tu vari pats sēdēt.
Kur vēl melus vizināt?

nosodiņa to no saviem maziem biedriem, kaš citus mātei apmeloja, un tāda apdziedāšana bija melkulim visasakā rikste.

Ģimenes dvēsele un centrs, ap kuŗu viss grozās — māte. Māte, sevišķi viņas kristalltīrā, baltā dvēsele un visu piedo-

došā mīlestība tautas daiņās sevišķi izcelta. Meitas jūtas sevi par bārenītēm, kad māte mirusi, lai gan tēvs vēl dzīvo:

Labāk man tēvis mira,
Nekā mira māmuliņa:
Tēvs apņēma jaunu sievu
Es mūžam bārenīte.

Starp māti un meitu valda vissirsnīgākās attiecības: sadzīvē viņu starpā valda mīlestība. No mātes meita mācās; māte palīdz meitai pūru pielocīt. Katrs vārds, kas nāk no mātes mutes, meitai mīļš, patīkams. Meita cenšas mātei atlīdzināt visas pūles un grūtumus ar lielu pašai dziedību. Meita aptek, apkopj, saudzē to un sargā, lai no viņas saņemtu padomu un aizrādījumu. Meita gādā mātei atpūtu un vieglas dienas vecumā, jo māte savu spēku bērniem ziedojuši:

Atsēdies, atpūties,
Mana vecā māmuliņ;
Gan tu biji piekususi,
Mani mazu auklējama;
Kalnā kāpi, nastu nesi,
Mani nesi klēpītē.

Dēli, meitas, jaunavītes,
Klausāt vecu māmulīti;
Neiet labi taj sētai,
Kur vecākus neklausīja.

Bērziņ, tavu kuplumiņu.
Līdz pašai zemītei!
Māmiņ, tavu labumiņu
Līdz mūžiņa galiņam!

Bij man gaŗa tā dienīņa,
Kad saulīti neredzēju;
Vēl gaŗāka tā dienīņa,
Kad māmiņas neredzēju.

Par svešu māti mūsu tautas daiņās dzirdam gandrīz tikai sliktu vien. Sveša māte barga, cietsirdīga, taj trūkst īstas mātes mīlestības. Šajos grūtajos brīžos bāris vienmēr atrod pareizu izeju, tūrēdamies pie Dieva.

Kur, bērniņi, mēs iesim,
Bez vecāku palikuši?
Ne mums agri cēlējiņa,

Ne padoma devējiņa —
Gailīts agri cēlējiņš,
Dievs padoma devējiņš.

Sveša māte mani dzina,
No rītiņa rasiņā;
Uz vakaru sav' bērniņu,
Siltajā saulītē.

Sveša māte, svešs bērniņš, —
Kā zaraiņa ābelīte,
Sav' māmiņai savs bērniņš
Kā sirsniņa azotē.
Laimei sūdzu raudādama,
Ka man barga māmuliņa;
Man Laimiņa atbildēja:
Vēl bargāka sveša māte.

Mums tomēr jāaizrāda, ka tautas dziesmās par bāriņiem-
sērdienīšiem, izšķīrjami trīs dažāda tipa uztvērumi.

Pirmkārt, labam neticīga:

Kur es iešu, kur palikšu,
Neviens mani neierauga;
Pie eglītes piestājos,
Ar tā mani nostu dzina.

Otrkārt, spītīgi lepna:

Māte mani maz' atstāja,
Kā ozola zilenīti;
Kad es augu, tad es briedu,
Kā ozola žagariņš.

Zinu, zinu, nesaciņu,
Māku, māku, nedariņu;
Lai mācīja sveša māte
Pa savam prātiņam.

Treškārt, labam ticīga:

Silt man bija saulītē,
Godam sedzu villainīti.
Sveša māte, ne māmiņa,
Godam saucu māmuliņu.
Auklējusi māmuliņa,
Lietā vis netikusi;
Liec lietā svešā māte,
Tev būs daži mīļi vārdi.

Retam tāda sava māte,
Kāda man sveša māte;
Dziedādama palīdzēja,
Noiedama pamācija.

No pēdējām tautas dziesmām redzam, ka arī svešā māte bijusi bērniem laba, un viņi to milējuši un godājuši.

Nevaram paiet garām neminējuši, ka, ja nodziļinājamies tautas dziesmu izpratnē, tad mūsu acu priekšā paceļas arī cita aina bērnu audzināšanā un ģimenes dzīvē. No tautas dziesmām mēs redzam, ka ne katra māte pati tikumīga, krietna, uzvedīga, kas ar saviem piemēriem un labu, saprātīgu dzīvi noderētu saviem bērniem par paraugu. Nereti bērna miesīgā māte pārāk barga pret savu bērnu, viņai trūkst jūtu, sirsniņas un īsta glāsta. Bieži vien bērni redzēja savu vecāku netikumus, nesavaldīšanos un pat slinkumu. Šādi vecāki nebija spējīgi izaudzināt savus bērnus par krietniem cilvēkiem. Tamdēļ tad arī nav nekāds brīnums, ka bērni izauga nerātņi, palaidnīgi un nicināja savus vecākus vecumā.

Dievs lai redz tēvu, māti,
Kas man tādu audzināja:
Ni mācēju kāju aut,
Ni galviņas izsukāt.

Māte meitu audzināja
Kā gosniņu laidarā;
Kurš puisītis tādu ņems,
Lai vij ašu pātadziņu.

Sveša māte paēdusi,
Tad vēl mani atminēja;
Kad es biju nosalusī.
Tad vēl sedza villainīti.

Sveša māte man' sacīja
Daudz ēdot, daudz dzerot;
Manas pašas māmuliņa,
Saujiņā pabaņoja.

Pievestās un vēl daudz citas tautas daiņas rāda skaisto un košo gleznu par attiecībām vecāku un bērnu starpā. Šīs gleznas dod jo pareizu jēdzienu par bērnu audzināšanu pie

senlatviešiem. Bērnus pieradina no mazām dienām godāt savus vecākus, klausīt viņu vārdiem un ikvienu vecāku pavēli bez pretošanās ātri un noteikti izpildīt.

Jau senlatvieši atzina, ka godbijība un paklausība galvenie tālākās audzināšanas pamati. No latvju tautas gara mantām mēs nākam pie slēdziena, ka labam audzinātājam pareizi jāsavieno īsta, neliekuļota mīlestība ar nopietnību un stingrību, brīžiem pat bardzību, rājienu un riksti. Šo lomu, kā jau minēju, vislabāki izpildīja senlatvju māte. Šī senlatvju audzinātāja — mīlojošā māte — savā audzināšanas un mācīšanas darbā guva teicamas sekmes.

Mūsu sirmais Kr. Barona tēvs saka, ka tautas dziesmas neslēpj arī otru, nekošu gleznu. Pēc Kr. Barona tēva domām, «ne katra māte pati tik krietna visos tīkumos, lai darītu labu iespaidu uz bērna sirdi un prātu un derētu tiem par priekšzīmi.

Tālāk, ne katra māte prot un māc bērnus pareizi audzināt un stingrībā vajadzīgo mēru ieturēt, nedz arī bērni visi vienādi sirsniņi jūtīgas dabas un viegli vadāma un valdāma rakstura.»

Senlatvju māte bērnu audzināšanā bieži vien grēko, gan aiz glēvas mīlestības, sevišķi, ja viņai vienīgs bērns, gan arī aiz neapdomīgas dusmošanās un netaisnas, cietsirdīgas bardzības.

Es māmiņai viena meita,
Krējumiņa laizītāja;
Kuņš puisītis mani ņems.
Lai kaņķēni vadzīti.

Es māmiņai viena meita,
Visa laba gribētāja:
Ik rītiņus pien' ar maizi,
Uz palaga kājas āvu.

Kam, māmiņa, ta (d) nerāji,
Kad es biju rāšanā?
Ko, māmiņa, nu darīsi,
Nu rikstīti pušu laužu.

Ļaunas sekas audzināšanā ceļas galvenā kārtā no audzinātāja glēvulības. Ja māte bērnus izlutina, nepietura un nepieradina pie krietna, nopietna darba, tie padodas slinkumam. No slinkuma ceļas viss ļaunums; bērni nicina, neciena savus vecākus vecumā, smejas un zoboņas par tiem:

Ej, tētiņ, baŗo zirģus,
Dēli veci, pieķusuši,
Dēli veci, pieķusuši,
Tēvu mazu baŗodami.

Kulti, malti es negāju,
Tēvu, māti turēdams;
Sūtiš' tēvu piedarbā,
Māmuliņu maltuvā.

Pieķu dēlu māmuliņa
Pirtī ēda launadziņu;
Viendēliņa māmuliņa
Pie galdiņa istabā.

Reti, reti tie kociņi.
Kas aug ceļa maliņā;
Reti, reti tie dēliņi,
Kas mātei maizi deva.

Nepaklausīgi bērni. izaģuši lieli, noķēlo savas nerātņibas un nepaklausību:

Māte mani miļi sauca,
Es likos nedzirdot;
Būt māmiņa nu saukusi,
Es būt miļi atbildējsi.

Arī mūsu tagadējā ģimenes dzīvē un audzināšanā — vecāķu un bērnu savstarpējās attiecībās valda nesaskaņas. Tēva un mātes lomas, labas un sliktas audzināšanas sekas un vecāķu un bērnu savstarpējās attiecības nav daudz mainijušās līdz pat mūsu dienām. Sevišķi pēķaŗa laikmetā šīs nenormālās attiecības vecāķu un bērnu, kā arī laulāto starpā neapturamā tempā gājušas uz slikto pusi. Latvju tautas daiņās labs spogulis arī mūsu tagadējai audzināšanai un ģimenes dzīvei. Viņas daudz nemoralizē, bet pareizi uzķerto lietas kodolu nostāda mūsu acu priekšā un noder par nopietnu pamāķību. Tāpēķ ikvienam Latvijas skolotāķam-audzinātāķam, pirms viņš ķeŗas pie jaunatnes audzināšanas un māķīšanas, pamatīgi un vispusīgi jāiepazīstas ar tiem kristallūriem zelta graudiem, kas slēpjās mūsu tautas daiņās. Tais ļoti daudz dziļu paidagōģisku domu. Viņas tīrā paidagōģiskā doma cieši jo cieši saistīta ar tiro mātes mīlestību, kas visu panes, visu uzvar, visu pacieš un piedod . . .

17. Audzināšanas ideālu maiņa.

a) Audzināšanas ideāls senatnē.

Vairāku gadu tūkstošu maiņā audzināšana palikusi viena un tā pati. Vecākā paaudze audzina jaunāko, pēc kam šo darbu savukārt novēl turpināt jaunākai. Bet audzināšanas ideāli nav pastāvīgi, tie ir mainīgi. Audzināšanas ideāls atkarīgs no tā laika gara, kas raksturo zināmu laikmetu. No laikmeta īpatnējās dzīves un pasaules uztveres izaug arī audzināšanas ideāls. Nelūkojoties uz audzināšanas ideālu maiņu, pati audzināšana ir lielisks un sakarīgs darbs. Šis darbs ir visas cilvēces garīgā un tikumiskā uzbūve un attīstība. Senatnē bija tikai viena audzināšana. Tā bija audzināšana valstij. Audzināšanas mērķis bija nākamais valsts pilsonis. Visstingrākā un konsekventākā valstiskā audzināšana bija spartiešu audzināšana. Spartieši audzināja tikai veselus un spēcīgus bērnus, pārējos nomaitāja. Zēnus jau ar septīto gadu atņēma ģimenei un nodeva valsts pārziņā. Spartiešu audzināšana bija kareivīga audzināšana.

Ne tik vienpusīga bija atēniešu audzināšana. Tā sprauda par mērķi visu cilvēka spēku, kā miesas, tā arī gara attīstību. Atēniešu audzināšana brīvāka un vieglāka nekā spartiešu audzināšana. Seno romiešu audzināšana bija galvenā kārtā mājas audzināšana. Mātes audzināja bērnus tikumībai, tēvi — praktiskam un derīgam darbam, kā arī karām un politiskai dzīvei.

Ar kristīgās ticības rašanos notika pārgrozība arī audzināšanas ideālos. Garīgā un tikumiskā dzīve tika pārveidota pašos pamatos. Audzināšana ievirzījās jaunās sliedēs. Reliģiozs un tikumisks cilvēks kļuva galvenais audzināšanas mērķis.

b) Audzināšanas ideāls viduslaikos.

Viduslaikos garīgās dzīves noteicēja bija kristīgā baznīca. Tā pārņēma savā ziņā arī audzināšanu. Cilvēks baznīcai, gluži tāpat kā senatnes valstij, kļuva tikai līdzeklis savu mērķu sasniegšanai. Viduslaiku reliģiskā audzināšana attīsta tik, cik tas izrādījās nepieciešams baznīcai. Baznīca audzināja tautu paklausībā un padevībā.

15. gadu simtenī rodas jauns pasaules uzskats — humānisms. Humānisma mērķis — atbrivošanās no baznīcas virskundzības un atgriešanās pie helēņu audzināšanas ideāla — brīva, cēla cilvēka. Aklai paklausībai pretstādīja visu cil-

vēku spēku un spēju attīstību. Ar humānismu notika spējš lūzums audzināšanas nozarē. Radās jauns virziens pāidagōģijā — individuālistiskais, kuŗa mērķis bija cilvēka individuālītātes izkopšana un nevis valsts vai baznīcas interesēs, bet gan paša cilvēka interesēs. Tagad nu bija divi pretēji audzināšanas mērķi vai ideāli: individuālais un sabiedriskais cilvēks.

Līdzās humānismam, līdzšinējās audzināšanas pārveidošanā liela loma piekrīt arī reformācijai. M. Luters turpināja humānistu uzsāktu darbu — cilvēka individuālītātes atbrīvošanu no baznīcas reliģiskā ziņā. Reliģiskās saistības vietā M. Luters prasīja sirdsapziņas brīvību. Jaundibinātās luterāniskās baznīcas ideāls bija dievbijīgs cilvēks.

c) Audzināšanas ideāls jaunākā laikā.

18. gadusimtenī, apgaismības laikmetā cilvēka individuālītāte izcīna sevīm tiesības it visās nozarēs. Tas notiek pateicoties Russo un filantropiem. Russo, kā zināms, noraida valsts tiesības uz cilvēku un prasa individuālu cilvēka audzināšanu — visu viņa spēju un spēku attīstību un izkopšanu. Cilvēks Russo am ir pašmērķis. Filantropi par mērķi uzstādīja bērna audzināšanu tikumībai ar piemēru un mīlestību. 19. gadusimtenī rodas jauns audzināšanas pārveidotājs. Tas ir Pestalocijs. Pestalocija audzināšanas ideāls ir humānitāte vai cilvēcība, kuŗai jāizpaužas īpatnējā domāšanā, jušanā un gribēšanā. Pestalocija audzināšanas ideāls radniecīgs humānistiskam audzināšanas ideālam, tikai citā virzienā. Humānisms pievēršas cilvēces augstumiem, rūpējoties galvenā kārtā par aristokratu izglītošanu, resp. augstāko šķīru izglītību, Pestalocijs, turpretim, pievēršas resnākai un vājākai cilvēces daļai, prasot vispārīgu izglītošanu, t. i. tautas izglītošanu. Ja humānisms nodibināja ģimnāzijas — kā aristokrātijas skolas, tad Pestalociju var uzskatīt par tautskolas nodibinātāju.

Kā galvenais individuālpāidagōģijas pārstāvis 19. gadusimtenī uzskatāms Herbart. Herbart uzstādīja audzināšanai šādu mērķi — visu cilvēka spēku un spēju vienlīdzīgu attīstību un izkopšanu, ko nosauca par tikumisko raksturu. Tikumisks raksturs, pēc Herbata, ir ilgstoša griba un darbošanās saskaņā ar tikumiskiem principiem. Herbart sevišķi uzsvēŗ bērna prāta vai intelekta izkopšanas nozīmi. Pateicoties Herbartam radās jauns virziens audzināšanā, tā sauktais mākslas audzināšanas vir-

ziens. Mākslas audzināšanai mums jāpateicas par skolas iekšēja izskata pārveidošanu, resp. izdarīšanu bildēm, gleznām, stādiem u. c.

19. gadusimteņa beigās radās jauns audzināšanas virziens, resp. ideāls. Tas stāv ciešā sakarā ar saimnieciskās dzīves attīstību, it sevišķi ar vienu tā posmu — kapitalismu. Kapitālistiskais saimniecības veids sašķēla tautu divās naidīgās grupās: darba devējos, resp. uzņēmējos un darba jēmējos, resp. strādniekos. Antagonisms starp šīm divām iedzīvotāju grupām arvienu pastiprinājas tā, ka izrādījās visai nepieciešams abu grupu pretējo interešu izlīdzinājums. Strādnieki sāka pieprasīt sociālistiskas saimniecības ieviešanu, t. i. tādas saimniecības ieviešanu, kurā ražošanas līdzekļi nav kapitālistu, bet strādnieku īpašums un kas dod katram no tiem zināmu daudzumu peļņas. Sociālistiskai saimniecībai savi trūkumi. Kā viens no tiem mināms tas, ka uz sociālistiskiem pamatiem organizētie uzņēmumi ražo mazāk un dārgāk nekā privātās kapitālistiskās saimniecības. Tādēļ būtu izveidojams tāds kopējas saimniecības veids, kurā uzņēmības gars nebūtu vājāks par privāto uzņēmību. Šāds saimniecības veids iespējams vienīgi pie noteikuma, ka cilvēki kļūst brīvi no egoisma un peļņas kāres un visus savus spēkus ziedo kopuma interesēm. Pārveidot par tādiem cilvēkus iespējams vienīgi ar audzināšanu. Tā rodas jauns pārdarītājs virziens — sociālā pārdarītāja. Sociālā pārdarītāja īstenībā ir individuālpārdarītāja tālākā attīstība. Tas redzams no sociālās pārdarītāja uzstādītā mērķa: visu cilvēka spēku un spēju attīstība viņa gribas un darbības stiprināšanas nolūkā un šīs gribas un darbības nostādīšanas kopuma interešu kalpībā. Cilvēka dzīve, pēc sociālpārdarītāju uzskatiem, nav pielīdzināma riņķim ar vienu centru, savu personīgo interešu un egoisma centru, bet gan iegarenai elipsei ar diviem centriem. Viens no tiem apzīmētu individuālītāti vai personību, otrs — kopumu. Daudzas no tagadējās audzināšanas iestādēm uzskatāmas par sociālpārdarītāja prasību realizēšanu un domātas cilvēka kopuma domāšanas, jušanas un gribas attīstīšanai. Tāda, piem. ir tautskola, kurā nešķīro skolēnus pēc šķiras un īpašuma. Tālāk mināma reliģijas mācības pārveidošana, t. i. morāles vai ticības mācības izvirzīšana pirmajā vietā, kurā līdz šim iejēma ticības mācība. Sociālpārdarītāja prasība ir arī tā, ka nepietiek ar noteiktu zināšanu pasniegšanu un prasmju iemācīšanu, bet ka nepieciešama arī bērna patstāvīgas domāšanas un rādīšanas spēju attīstība un izkopšana. Šinī ziņā

tagadnes darba skola pretnostādāma agrākai mācību skolai, kuŗā galvenā loma piekrita bērnu atmiņas spējas izkopšanai. Saskaņā ar sākumā sniegto audzināšanas jēdziena definējumu, bērns pēc iespējas paceļams uz augstākās pilnības pakāpes. Tagadējā sociālpaidagōģija vēl skaidrāk apzīmē šo mērķi. Šo mērķi varam sadalīt vairākās atsevišķās daļās un tādā veidā darīt to saprotamāku un skaidrāku. Izšķirām šādus audzināšanas mērķus: cilvēks kļūst pilnīgāks ar to, ka viņš: 1) attīsta veselīgu un spēcīgu ķermeni; 2) iemācās pareizi un loģiski domāt; 3) iegūst skaistuma izjūtu un gaumi; 4) pierod taisnīgi un cēli rīkoties; 5) ir reliģiozs un dievbijīgs; 6) iemācās strādāt un 7) kļūst patstāvīgs domāšanā, gribā un darbībā.

Šos atsevišķos audzināšanas mērķus aplūkosim turpmākās nodaļās.

18. Prāta un domāšanas spēju izkopšana.

a) Domāšanas spēju attīstība.

Domāšanas spēju sākumi pie bērna vērojami diezgan agri. Vispār, grūti konstatēt domāšanas sākumu pie bērna, kā arī to, kādā mērā domāšanas spējas sāk darboties tajā blakus citām garīgām spējām. Mātes bieži domā, ka jau bērna brēkšana un tiekšanās pēc barības ir pierādījums bērna domāšanas sākumam, bet šāds uzskats atzīstams par maldīgu. Te bērņā iedarbojas vienīgi darbības dziņa, un prāta sakarība ar bērna darbību (brēkšanu) šinī gadījumā nav saskatāma. Noteikt vai bērņā radusies domāšanas spēja var šādā kārtā. Bērnam rāda divus ābolus, vienu lielāku, otru mazāku un liek tam izvēlēties vienu sevim. Ja bērns patura sevim lielāko ābolu, tad tas pierādījums tam, ka bērņā darbojas domāšanas spējas. Bērns uzlūkojis abus ābolus, salīdzinājis vienu ar otru un izšķīries par lielāko ābolu. Tas ir bērna domāšanas pirmatnējais veids. Vēlāk bērna domāšanas spēja arvien vairāk attīstās. Bērns sāk novērot, salīdzināt un izšķirt mājas un mežu dzīvniekus (kaut arī pēc bildēm), dārza un lauka augus, lapu un skuju kokus u. t. t. Te visur darbojas bērna domāšanas spēja. Bērnu dārzā bērna domāšanas spēja attīstās vēl vairāk. Viņš sāk izšķirt veselās priekšmetu vai dzīvnieku grupas un uzzināt to atsevišķās iezīmes. Skolā viņš sāk saprast, ka $5+3=8$ vai ka $3\times 5=15$; turpat bērns mācās pazīt un izšķirt upes, kalnus, ielejas, jūras (uz ģeografiskās kartes), kā arī saprast

kādēļ upes ietek jūrās u. t. t. Šinī vecumā bērna domāšana jau kļūst daudzpusīgāka un sarežģītāka nekā minētā gadījumā ar āboliem.

b) Domāšanas būtība.

Katrā domāšanas aktā varam izšķirt trejādu darbību: pirmkārt, priekšmetu vai lietu uztveršanu, t. i. to novērošanu, aplūkošanu, pētīšanu vai eksperimentēšanu, otrkārt — priekšmetu vai to grupu salīdzināšanu un treškārt — spriešanu. Svarīgākā no šīm darbībām ir salīdzināšana. Tādēļ domāšanu arī sauc par salīdzinošu zināšanu. Domāšanas procesā rodas jauni priekšstati, ko saucam par domām. Tā, piem., salīdzinot divus nevienāda lieluma ābolus, bērns atrod, ka viens ābols ir lielāks, otrs — mazāks. «Lielāks» un «mazāks» ir jaunie priekšstati, ko bērns iegūvis priekšmetus savstarpēji salīdzinot. Tie ir vispārējie priekšstati, kurus bērns mācās pazīt ar vingrināšanos un pēc kuriem viņš sāk novērot atsevišķus priekšmetus: šis cukura gabals liels, tas cukura gabals mazs, tēva zābaki lieli u. t. t. Tā bērns uzzina, ka lietas un priekšmeti var būt lieli un mazi, šauri un plati, tievi un resni, plāni un biezi, ka tā ir vesela lieta vai tikai viena daļa no veselās u. t. t. Domu priekšstatus varam iedalīt telpas, laika un skaitļu priekšstatus. Tie rodas bērna apziņā līdz ko viņš uztver dažādus priekšmetus un lietas. Pēc tam bērns ar novērošanu, salīdzināšanu un spriešanu mācās pazīt vai lietas vai priekšmeti ir lieli vai mazi, veci vai jauni, ēdami vai neēdami, derīgi vai nederīgi u. t. t. Bērns sāk saprast arī izšķirību starp: putns sēd, putns lido, putns lēkā, kā arī saprast to, ka dzīvnieki jūt, bet koki vai akmeņi nejūt.

Kad bērns šādi sāk spriest, tad sakam, ka bērns sāk saprast un pazīt savas apkārtnes priekšmetus, ka viņš top saprātīgs. Jāatzīmē, ka saprašanu psiholoģijā sauc par *aperceptēšanu* (Apperzipieren, aperçevoir). Katra domāšana ir aperceptēšana un katra doma aperceptēšanas rezultāts. Aplūkosim šo procesu tuvāki.

Piem., bērns pirmo reizi ierauga vanagu. To viņš salīdzina ar agrāk redzētiem putniem: kanarijas putniņu vai zvirbuli. Vanaga līdzība ar šiem putniem dod bērnam pamatu spriest, ka vanags arī putns. Bērns ievēro minēto dzīvnieku kopējās pazīmes, kas raksturīgas putniem. Tā no atsevišķa dzīvnieka vai priekšmeta bērns nonāk pie veselu

dzīvnieku vai priekšmetu grupu izpratnes. A perceptēšana tādējādi ir jaunu priekšstatu ierindošana veco priekšstatu rindā. Citiem vārdiem, jauno priekšstatu bērns uzzina un pazīst pēc veca tam zināma priekšstata.

c) Bērna domāšanas veicināšana.

Domāšana, kā redzējām, sastāv no trejādas darbības: novērošanas (uztveršanas), salīdzināšanas un spriešanas. Šīm visām trijām darbībām pilnībā un patstāvīgi jānorit bērna dvēselē. Bērnam pašam jānovēro priekšmeti, pašam jāsalīdzina, pašam jāspriež, citiem vārdiem, pašam jādomā. Tādēļ domāšanu bērnam nevar iemācīt vai, tā sakot, iedresēt. Bērnu vecāki, skolotāji un audzinātāji var tikai veicināt un sekmēt domāšanas spējas attīstīšanos bērnos, ierosinot bērnam šo spēju un pamudinot uz domāšanu. No tam izriet noteikumi, kas jāievēro bērnu vecākiem un audzinātājiem.

Nemot vērā, ka vārdi ir visai stiprs bērnu iespaidošanas līdzeklis, daži audzinātāji domā, ka ar vārdiem, resp. valodu var sekmēt arī bērna domāšanas procesu. Šāds uzskats maldīgs. Audzinātājam nav ieteicams lietot daudz vārdu; to vietā labāk gādāt un rūpēties par to, lai bērns priekšmetus pareizāki un pilnīgāki uztvertu ar visiem miesas prātiem lai viņš iegūtu vairāk pieredzi un novērojumu. Bērnā veicināma uzmanība, jo tai piekrīt liela loma novērošanā un tā tad arī domāšanā. Nostādi priekšmetus blakus vienu otram, lai tos varētu labāki bērns salīdzināt. Novēro līdz ar bērnu dažādas dabas parādības, kas notiek katru dienu un gada laikā. Parūpējies, ka viņa atceres ainas būtu pilnīgākas un skaidrākas! Lauj teikto bērnam atkārtot īsos teikumus, jo tad bērna spriedumi to atsevišķās daļās kļūst noteikti un skaidri uztverti un ilgāki paturēti apziņā. Bērns jāiepazīstina pēc iespējas ar visiem priekšmetiem, kas atrodas mājās, dārzā, laukā, mežā, darbnīcās, jo bērnam jāievāc pēc iespējas vairāk pieredzi un zināšanu, kā arī patstāvīgi jāvingrinājas darbā un rotaļā. Šis mērķis mājās un bērnu dārzos sasniedzams ar uzskatāmām sarunām, skolā — ar uzskatāmības mācībām. Uzskatāmas sarunas un mācības rada bērnos noteiktus un skaidrus domu priekšstatus.

19. Loģiska domāšana.

a) Dabīga un loģiska domāšana.

Bērna domāšana ir dabīga. Tas nozīmē, ka redzot koku aleju, bērns domā, ka tā arvienu sašaurinājas, vai par lelli domā, ka tā var ēst tāpat kā cilvēks u. t. t. Kaut gan dabīgai domāšanai tādas pat darbības, kā loģiskaj domāšanai, t. i. novērošana, salīdzināšana un spriešana, tomēr tās spriedumi nav pareizi, jo tie dibinās uz nepilnīgiem uztvērumiem un novērojumiem. Ne tikai bērni, bet arī pieauguši cilvēki var savos spriedumos kļūdīties. Tā, piem., ilgu laiku cilvēki domāja, ka zeme ir ripa un ka saule griežas ap viņu. Zinātne pierādīja, ka šādi spriedumi maldīgi, jo tie dibinās uz nepilnīgiem novērojumiem un tie tīri pretēji pareiziem, t. i. loģiskas domāšanas spriedumiem. Neviss saule ap zemi, bet zeme griežas ap sauli un zeme nav vis ripa, bet lode. Nepareizi, piem., arī šādi spriedumi: valzivs ir zivs, ūdens ir elements; pareizi spriedumi ir: valzivs ir zīdītājs dzīvnieks, ūdens ir ķīmisks savienojums. Pirmie spriedumi izriet no vienkāršas, dabīgas vai primitīvas domāšanas, otrie — no loģiskas vai zinātniskas domāšanas.

Tagad rodas jautājums, kāda izšķirība pastāv starp dabīgo un loģisko domāšanu. Kā viena, tā otra sastādās no vienādiem procesiem, t. i. no novērošanas, salīdzināšanas un spriešanas, bet nelūkojoties uz to, viņu rezultāti dažādi (piem., zeme ir ripa, zeme ir lode). Aplūkosim, kā rodas šie dažādie spriedumi.

Pirmais spriedums (zeme ir ripa) dibinās uz vienkārša novērojuma, ko cilvēks var izdarīt no kāda augstākā zemes punkta. Redzēto viņš salīdzina ar ripu un šādā ceļā dabū spriedumu: zeme ir ripa. Otro spriedumu (zeme ir lode) iegūstam ne no viena, bet no vairākiem novērojumiem, kuŗus savā starpā pēc tam salīdzinām, citiem vārdiem, to iegūstam no daļu spriedumiem, kuŗus saucam par pierādījumiem. No daļu spriedumiem dabūjam apvienotu galīgu spriedumu (zeme ir lode). Vispār, loģiskaj domāšanai nepieciešami pilnīgi un plaši novērojumi, daudzpusīgi salīdzinājumi un pārdomāta spriešana. Vienīgi ar loģisku domāšanu varam iegūt pārlicību, ka spriedums īsts un pareizs. Neviens cilvēks nav redzējis, kāda zeme īstenībā izskatās, tomēr visi esam pārlicināti, ka zemei ir lodes veids. Šādu pārlicību gūstam ar loģisku domāšanu. Kā redzam, loģiska domāšana noved mūs pie vispār atzītām patiesībām, kuŗas sastāda ģeografi-

jas, zooloģijas, psiholoģijas, matemātikas un citu zinātņu saturu.

b) Spriedumi, jēdzieni un slēdzieni.

Uztvērumi un priekšstati ir cilvēka domāšanas pamati. Pats domāšanas process pastāv uztverto priekšstatu salīdzināšanā. Domāšanas rezultāts ir spriedums. Teikums ir sprieduma ārējās izpausmes veids. Cilvēks var izteikt daudz un dažādu spriedumu par priekšmetiem, viņu īpašībām, stāvokļiem, pārmaiņām u. t. t. samērā īsā laikā, dienā vai pat stundā, piem.: šis galds ir apaļš, šodien līs lietus, dzelzceļu satiksme ātra u. t. t. Varam izteikt spriedumus arī par veselām priekšmetu grupām, piem., trīsstūris ir ģeometriskā figūra, zīdītājiem dzīvniekiem ir sarkanās un siltas asinis, no siltuma izplešas visi ķermeņi u. t. t. Kā redzam, spriedumi var būt dažējādi: atsevišķi un vispārēji, piekrītoši un noraidoši. Katrā gadījumā dabūtie spriedumi tomēr jāpārbauda, t. i. jāuzzina, vai tie īsti un pareizi, vai nē.

Salīdzinot kādas vienas priekšmetu grupas spriedumus, varam atīstīt domāšanas procesu tālāk. Iedomājoties lielāku skaitu figūru, piem., trijstūru, un konstatējot kādi tie izskatās, kādas tiem īpašības u. t. t., dabūjam vairākus atsevišķus spriedumus par trijstūriem. No šiem atsevišķiem spriedumiem dabūjam dažus jaunus, citus spriedumus, t. i., ka visiem trijstūriem ir kaut kas kopējs. Šādā ceļā mums rodas jauna domāšanas forma — jēdzieni. Trijstūra jēdzienu varam noteikt tā: trijstūris ir figūra ar trim krustojošām līnijām. Glūži tāpat mēs darām, ja gribam definēt zīdītāja dzīvnieka, planētas, drāmas un citus jēdzienus. Mums jāaplūko vairāki zīdītāji dzīvnieki, jānovēro vairākas planētas, jāizlasa vairākas drāmas; no redzētām īpašībām, kas piemīt zīdītājiem, planētām un drāmām, jāizmeklē kopējas, t. i. tādas, kas piemīt veselai priekšmetu grupai. Šādā ceļā dabūsim katrā minētā jēdziena saturu: zīdītājs ir mugurkaulains dzīvnieks, planēta — debesu ķermenis, drāma — dzejas ražojums.

Turpinot loģisku domāšanu tālāk, varam vairākus spriedumus tā sakopot, ka no tiem izriet jauns spriedums. Tā, piem., no spriedumiem: dzelzs, ūdens, gaiss no siltuma izplešas; dzelzs, ūdens un gaiss ir ķermeņi, dabūjam jaunu spriedumu: ķermeņi no siltuma izplešas. Glūži tāpat dabūjam spriedumu: zemes kustība ap sauli ir ellipsveidīga. Jaunus šādā ceļā no citiem spriedumiem iegūtus spriedumus sauc

par slēdzieniem. Plašākās loģiskās domāšanas formas — spiedumus, jēdzienus un slēdzienus ap-
lūko īpaša zinātne — loģiskās domāšanas
zinātne vai loģika.

c) Domāšanas nozīme.

Domāšana ir cilvēka prāta funkcija. Prāts ir cilvēka gara sastāvdaļa. Kam piemīt domāšanas spēja un kas var to tālāk attīstīt, tam ir prāts un to tura par gudru un prātīgu; kas nespēj domāt, tas muļķis, idiots, garīgā ziņā ierobežots cilvēks. Bērniem vāja domāšanas spēja; tā vāja tādēļ, ka tie visai neuzmanīgi un izklaidīgi; tie nepazīst lietas un nezina kā ar tām rīkoties. Tikai līdz ar domāšanas spējas attīstību, bērni sāk uzzināt lietu un priekšmetu savstarpējo sakarību, cēlonību, iedarbību. Bērni uzņem ļoti daudz ārējo iespaidu, bet vājas domāšanas spējas dēļ nevar tos sakārtot. Vecāku un audzinātāju pienākums ir palīdzēt bērnam novērot viņa apkārtni, sakārtot iegūtos iespaidus un tādā ceļā veicināt bērnu domāšanas spējas attīstību, vispārī palīdzēt tam iegūt jaunas atziņas. Ārpasauli var pārvaldīt tikai tas, kas pamatīgi to pazīst, saprot un pārzina. Domāšanas spēja cilvēku dara par pasaules valdnieku.

Domāšanas spējas attīstībai vēl cita īpaša nozīme cilvēka garam. Lietu sakarības un cēlonības uzzināšana rada cilvēkā prieka izjūtu. Viņš priecājas par saviem panākumiem un atklājumiem ar domāšanu. Tie veicina un attīsta viņā īpašu garīgu baudu, kas pretēja miesīgām baudām, kā ēšanai un dzeršanai. Vispār, domāšana paceļ cilvēku un pārveido viņa psihi.

20. Skaistuma jūtu izkopšana.

a) Skaistuma sajūtas nozīme.

Bērns un mātes dzīvē bieži var novērot šādu ainu. Māte mazo guldina gultiņā, bet mazais negrib iemigt. Māte to grib iemidzināt un uzsāk dziedāt: «Aijā-žūžu...» vai citu kādu dziesmiņu. Bērns ar redzamu tiksmi klausās skaņās, līdz beidzot iemieg. Patīkamas sajūtas bērnam rada ne tikai dziesmu skaņas, bet arī skaisti priekšmeti, glīts krāsains apģērbs, krāsainas bildes, rotaļlietas u. c. Bet bērnam var novērot arī bēdīgas izjūtas, it īpaši tad, ja tas nodarījis kaut ko sliktu, piem., sasmērējis drēbes u. t. t.

b) Skaistuma jūtu attīstība.

Minētie novērojumi rāda, ka līdz ar uztverēm, bērna dvēseles attīstības sākumu iezīmē izjūtas vai jūtas. Tās nedrīkst samainīt ar tā saucamām jutekliskām jūtām, kas stāv ciešā sakarā ar bērna jutekļiem vai miesas prātiem. Zināms sakars ar redzi un dzirdi arī ir šīm jūtām, jo tās bērnā rodas kaut ko uzlūkojot vai dzirdot. Pēc būtības šīs jūtas, kuŗas varam apzīmēt par skaistuma jūtām, stāv tomēr augstāk par jutekliskām jūtām, kā saistītas nevis ar vienkāršām sajūtām un uztverēm, bet ar komplicētām uztverēm un noģidām. Tādēļ tās nosaucamas par skaistuma vai tīksmes jūtām vai par neglītuma vai netīksmes jūtām.

Lai izsauktu bērnā šādas jūtas, viņa redze jāiekairina ar vairākkrāsainiem priekšmetiem, bet dzirde — ar saskanīgām toņu rindām. Nepieciešami arī, lai ārējie iespaidi izveidotos par noteiktām uztverēm un noģidām. Neskaidri un īsi iespaidi nevar izsaukt šādas jūtas. Pat arī noteikti uztvērumi dažreiz nepietiekoši, lai radītu skaistuma jūtas. To pierāda mūsu ikdienišķā dzīve, kuŗā daudz iespaidu uztveŗam, bet nelūkojoties uz to, mūsos nerodas ne skaistuma, ne neglītuma jūtas. Var teikt, ka šīs jūtas ir kaut kas īpatnējs mūsu psihē. Tās nav tieši saistītas ar ārējiem uztvērumiem un noģidām. Skaistuma jūtu rašanās atkarīga no vairākiem apstākļiem: no ārējiem priekšmetiem, no redzes vai dzirdes darbības, noteiktām uztverēm un noģidām un tīksmes vai netīksmes izjūtām. Tā tad ne katrs priekšmets vai iespaids var cilvēkā izsaukt skaistuma jūtas. Lai skaistuma jūtas radītu ar dzirdes iespaidiem, nepieciešama skaņu melodija, ritms vai takts; no svāras arī pantmērs (dzejas darbos), kā arī maigi trokšņi, piem., meža šalkšana vai ūdens burbuļošana; arī tie izsauc patīkamas jūtas. Priekšmeti iedarbojas uz redzi un izsauc skaistuma jūtas tad, ja tie nodalīti un ierobežoti slaidām līnijām. Bērnām patīk no četriem stabiņiem salikts kvadrāts, kā arī riņķis. Vēlāk tam sāk patīkt tādas formas, kuŗu atsevišķās daļas simmetriski saistītas viena ar otru. Arī krāsas un krāsu kombinējumi rada bērnā patīkamas jūtas (krāsu harmonijas likums). Sevišķi intensīvu skaistuma izjūtu rada krāsas, ja tās bērns uztveŗ ar noteiktām formām, kā, piem., ar krāsainiem zīmējumiem vai gleznām.

Var runāt arī par skaistām domām. Tādas visbiežāk sastopamas dzejas darbos. Dzejas darbi skaistuma jūtas izsauc cilvēkā kā ar valodas formu, tā arī ar valodas saturu.

Gluži tāpat kā ne katrs priekšmets vai iespaids izsauc

cilvēkā skaistuma jūtas, tā arī ne katrā cilvēkā vispār tādas jūtas var rasties. Ir tādi bērni, kuņi atrod sevišķu prieku pie krāsām un formām, bet ir arī tādi, uz kuņiem tās neatstāj nekādu iespaidu.

c) Skaistuma jūtu izkopšana.

Kā izkopt bērņā skaistuma jūtas? Atbildēt šim jautājumam nav viegli. Vāspirms jāaiizrāda, ka nav tādu āreju līdzekļu, ar kuņiem tieši varētu skaistuma jūtas radīt un attīstīt cilvēkā. Skaistuma jūtu rašanās un attīstīšanās atkarājas no cilvēka iekšējās psihiskās uzbūves, galvenā kārtā no krāsu, toņu un formu uztveres spējām. Tādēļ ārejiem līdzekļiem, kā vārdiem un paskaidrojumiem, neko šinī ziņā nevar sasniegt. Lielākais, ko varam darīt, ir sagādāt bērnam izdevību redzēt un novērot kaut ko skaistu, pievērst viņa vēribu jaukām krāsām vai melodijām. Tikai šādā ceļā iespējams bērņā attīstīt skaistuma uztveres un izjūtas spējas.

Skaistuma jūtu attīstīšanai bērņā noder arī tā pieradināšana pie tīribas un it īpaši ēšanās, dzeršanā, kā arī pie uzmanības koncentrēšanas, pieklājības un labas izturēšanās. Šinī ziņā bērns nav jāiespaido tik daudz vārdiem, kā ar piemēru un pieradināšanu.

Skaistuma jūtu attīstīšanai bērns jāpieradina pareizi redzēt un dzirdēt visu to, kas notiek ap viņu. Lai bērņā rastos skaistuma jūtas, nepieciešamas skaidras un precīzas uztveres. Bērnam jāļauj mierīgi aplūkot priekšmetus un klausīties skaņās, resp. mūzikā vai dziedāšanā. No darbībām skaistuma jūtas attīsta zīmēšana, krāsošana, veidošana, celšana, dziedāšana un deklamēšana. Skaistuma jūtu izkopšanu var uzsākt jau bērnu dārzā. Kā līdzekļi minami daiļstāstīšana, dziesmu iemācīšana un attiecīgas rotaļas un darbības.

21. Skaistuma gaumes izkopšana.

a) Skaistuma gaume.

Skaistuma gaumi cilvēkā attīsta skaistuma izjūtas, kas rodas no ārejiem kairinājumiem un iespaidiem. Šīs izjūtas uz āru izpaužas gan sejas izteiksmē, gan žestos, gan valodā. Skaistuma izjūtas, kā tiksmes sajūtas, bērns sāk apzināties diezgan agri. Skaistuma gaume bērņā sāk attīstīties vēlāk, rotaļū un skolas vecumā. Rakstot, zīmējot vai izpildot kādu

rokdarbu, kā zēni, tā meitenes mācās pazīt un izšķirt formu un krāsu dažādības; vingrojot bērni mācās pazīt ķermeņa formu daļumu; dziedot, deklamējot vai lasot bērni sāk uztvert skaņu, toņu un domu kombinējumus un novērtēt tos no aistētiskā viedokļa. Dabas zinātņu un ģeografijas mācībās bērni iepazīstas ar skaistiem dabas priekšmetiem un ainām. Viss tas kopīgi bērnos attīsta aistētisko (skaistuma) gaumi. No vecākiem un skolotājiem bērni iemācās dažādu skaistuma pakāpju un veidu apzīmējumus. Tie zina, ka zvaigžņotas debesis krāšņas, ka dabas ainavas lieliskas, ka putnu dziedāšana brīnišķa u. t. t., tie prot atšķirt skaistu no neglīta, jauku no nejauka un vispār redzēto novērtēt no aistētiskā viedokļa. Bet ne katrreiz bērni prot izšķirt daļu no nedaiļa, skaistu no krāšņa, un vispār pareizi pielietāt dzirdētos vārdus un skaistuma jēdziena apzīmējumus. Bieži tie stipri kļūdas. Zināms, arī pieaugušos dažādi uzskati par to, kas skaists un kas neskaists, tā sakot, katram ir sava gaume. Visbiežāk tomēr šādu jēdzienu sajaukumu varam novērot pie bērniem un jauniešiem.

b) Izšķirība starp zemāku un augstāku skaistuma izpratni.

Pastāv zināma izšķirība starp zemāku un augstāku skaistuma izpratni. Šo izšķirību vislabāki var paskaidrot piemēriem. Skaistuma iespaidu izjūtas, ko guvis laucinieks un izglītots pilsētnieks, piem., arhitekts, no redzētas lielpilsētas ainās, piem. laukuma, ielas vai pieminekļa, būs visai dažādas. Laucinieks būs droši vien patīkami pārsteigts no ielu līdzenuma, ēku lieluma un augstuma, laukuma plašuma u. t. t., bet viņa gūtie iespaidi būs diezgan neskaidri un vāji un drīz izzudīs no atmiņas, vispārī lauciniekā gūtie iespaidi ir izbrīna un tiksmes izjūta. Arhitekta iespaidi, turpretim, neierobežosies ar izbrīnu un patīkamo acu iekairi; viņš pievērsīs galveno ievēribu nevis vispārējam laukumam, ielas vai ēkas izskatam, bet vairāk to atsevišķām daļām, un viņu savstarpējām attiecībām, formām, stilam u. t. t. Viss redzētais stipri iespaidīsies arhitekta atmiņā un par to viņš varēs sniegt pamatīgu un sīku attēlojumu.

Jemsim kādu citu piemēru. Jauna meitene pirmo reizi ierodas teātrī. To visai sajūsmina un pārsteidz teātra iekšējā redzamā iekārta: skatuve ar dekorācijām un priekškaru, sienu un griestu izrotājumi, sēdekļu rindas u. t. t.; tā pievērs galveno vērību klātesošai publikai, izrādes laikā aktieņu apģērbam un norītošām darbībām. Pastāvīgais teātra ap-

meklētājs, piem., teātra kritiķis galveno vērību pievērsis nevis redzamajai teātra iekārtai, bet aktieņu spēlei, lugas uzbūvei, tās darbības sarežģījumam un atrisinājumam. Gluži tādu pat izšķirību gūtajos iespaidos varam redzēt pie jauniem, maz piedzīvojušiem cilvēkiem un vecākiem, daudz redzējušiem koncertu, mūzeju, izstāžu apmeklēšanas laikā.

Ar augstāku un smalkāku attīstītu mākslas un skaistuma gaumi iespējams ātrāk un precīzāk noteikt kāds ir redzētais priekšmets, aina u. t. t. Cilvēks ar izkoptu skaistuma gaumi pateiks kur atrodams skaistuma elements, visumā vai atsevišķās daļās; viņa daiļuma izjūtas būs smalkākas un dziļākas, tās radīs tajā augstāku — aistētisku gaumi.

Sasniegt augstāku skaistuma un daiļuma izpratni vai gaumi iespējams ar nemitīgu šīs spējas vingrināšanu un attīstīšanu. Vislabāki tās var attīstīt ar māksliniecisku izglītību, resp. dažādās mākslas mācību iestādēs, piem., mākslas, mūzikas skolās, konservātorijās, mākslas akadēmijās, kursos u. c. Tur var gūt kā speciāli teorētisku, tā arī praktisku mākslas izglītību atsevišķās mākslas nozarēs, piem. glezniecībā, tēlniecībā, mūzikā, dziedāšanā u. t. t. Arī augstskolās zināmā mērā var iegūt izkoptu dabīga skaistuma gaumi.

c) Skaistuma gaumes izkopšanas nozīme.

Kaut gan skaistuma izjūtas spēja katrā cilvēkā nemīt un tā nav iedzimta, tomēr zināmā mērā to var attīstīt katrā cilvēkā. Protams, iedzimtas mākslinieciskās spējas var attīstīt līdz visai augstai pakāpei, iegūtas skaistuma uzturešanas spējas — daudz mazākā mērā, tikai līdz zināmām robežām. Tomēr arī pēdējo attīstīšanai var būt liela nozīme cilvēkam. Ar attīstītu, t. i. augstāku mākslas gaumi ār pasaule izliekas cilvēkam pavisam citādā apgaismojumā. Ār pasaules uztvere no aistētiskā viedokļa visai nepieciešama mūsu garīgai dzīvei. Kaut gan augsti attīstīta mākslas, resp. skaistuma gaume balstās uz tīri jutekliskām uztverēm, tomēr beigās tā noved mūs pāri jutekliskai dzīvei augstākā garīgā pasaulē. Ja cilvēks sevī neattīsta viņā dīgli mītoša skaistuma uztveres un izpratnes spēju, tad tam iztrūkst vissvarīgākā daļa no viņa garīgās būtnes.

Skaistuma gaumes attīstīšanai ir vēl citāda nozīme cilvēkam. Līdz ar skaistuma gaumes izkopšanu cilvēkā attīstās arī viņa tikums un labās īpašības, piem., uzcītība, mīlestība uz kārtību un tīrību, mīlestība uz dabu. Skaistuma izjūtas rada cilvēkā priecīgu noskaņojumu un dara pieejamu augstāku baudu — aistētisku baudu. Tās ierosina un attīsta

arī mūsu fantaziju. Tādēļ skaistuma izjūtas spējas un mākslas gaume izkopjama jau no mazām dienām katrā bērņā. Labākais līdzeklis skaistuma izjūtu spējas izkopšanai bērņībā ir rotaļas. Rotaļas bērņos attīsta skaistuma gaumi un fantaziju, kā arī ierosina tos uz darbošanos. Rotaļas turpinājums ir pieauguša mākslinieciskās un tehniskās ražošanas darbs. Dažādiem mākslas ražojumiem gan arhitektūrā, gan glezniecībā. gan tēlniecībā sākums un ierosinājums meklējams bērņu rotaļās. Tie savukārt noder pieaugušiem kā līdzekļi aistētiskas mākslas gaumes attīstīšanai un padziļināšanai.

22. Tikumiska audzināšana.

a) Tikumiskās audzināšanas būtība.

Svarīgāka par bērņa intelektuālo un aistētisko audzināšanu ir bērņa tikumiskā audzināšana. Bērņos ne tikai jāattīsta prāta un skaistuma izjūtas spējas, bet visvairāk jārūpējas, lai bērņi būtu pieklājīgi un godīgi. Tas ir pirmais un svarīgākais vispārējas sekmīgas audzināšanas priekšnoteikums. Ja bērņš nav paklausīgs un pretojas vecākiem, tad viņa audzināšana, rep. ietekmēšana visai grūta, pat neiespējama. Pieklājība un godīgums ir tikumiskas īpašības, bez kurām arī pieaudzis cilvēks nevar būt derīgs sabiedrības loceklis. Sabiedrība ciena un godā tikai tikumiski audzinātus cilvēkus, t. i. tādus, kam piemīt tikumiskas īpašības, piem. godīgums, uzcītība, pieklājība, līdzjūtība u. c. Tikumiski audzināts cilvēks mācēs izsargāties arī no netikumiem un apieties ar citiem cilvēkiem; viņš dzīvē ātri tiek uz priekšu, jo ir derīgs sabiedrības loceklis. No negodīga, nepieklājīga un ļauna cilvēka visi izvairās un nevēlas uzturēt ar to kaut kādas attiecības. Tādi cilvēki nevar nest labumu sabiedrībai un tādēļ sabiedrība tos izslēdz no sava vidus, piem. noziedzniekus.

Cilvēku tikumiskā audzināšana stipri atšķiras no audzināšanas domāšanai un skaistuma izpratnei. Prātu un aistētisko gaumi cilvēkā var izkopt ar ārpasaules objektiem, tikumus var izkopt tikai izveidojot cilvēka pareizas attiecības ar sociālo apkārtni, citiem vārdiem, cilvēka tikumība izpaužas viņa attiecībās pret citiem cilvēkiem. Viens cilvēks pret otru cilvēku var izturēties dažādi t. i. labi vai ļauni, labvēlīgi vai nelabvēlīgi, godīgi vai negodīgi, taisnīgi vai

netaisnīgi u. t. t. Atkarībā no šīm cilvēku savstarpējām attiecībām arī dažādi novērtējam cilvēkus no tikumības viedokļa, t. i. saucam tos par godīgiem vai negodīgiem, pieklājīgiem vai nepieklājīgiem, taisniem vai netaisniem u. t. t.

b) Cilvēka tikumiskā attīstība.

Nemot vērā, ka cilvēka tikumība izpaužas vienīgi viņa attiecībās pret citiem cilvēkiem, bērna tikumiskā audzināšana iespējama ar šo attiecību pareizu izveidošanu. Ja bērnu audzināsim gluži nošķirtu no cilvēkiem, pieem, kādā vientuļā salā, tad izaudzis tas nepazīs nekādas tikumības normas un tādas tam arī nemaz nebūs vajadzīgas. Tikumības nepieciešamību izjūt tikai tāds cilvēks, kas atrodas zināmos sakaros vai attiecībās ar citiem cilvēkiem, resp. sabiedrību. Tad viņš jūt un apzinas, kas ir tikumisks un kas netikumisks. Tā, piem., izdarot kādu labu darbu, izjūtam apmierinājumu, nodarot kaut ko sliktu, jūtam sirdsapziņas pārmetumus. Neatrodoties nekādās attiecībās ar citiem cilvēkiem, mēs neizjustu, vai esam rikojušies tikumiski vai netikumiski.

Bērna tikumiskai audzināšanai jāsākās diezgan agri, līdz ko nodibinājas bērna attiecības ar tuvāko sociālo apkārtni — bērna māti vai audzinātāju. Māte ir pirmā, kas bērnu var audzināt tikumībai. Svarīgākais līdzeklis bērna tikumiskai audzināšanai ir mātes mīlestība pret bērnu. Tā rada bērnā to pašu, t. i. pretmīlestību un pieķeršanos—katras tikumiskās audzināšanas pamatus. Gluži tādas pat attiecības kā ar māti bērnam nodibinājas vēlāk ar brāļiem, māsām un citiem tuviem cilvēkiem. Mātes ierosināto mīlestību bērns vēlāk pārnes uz citiem, protams, tikai tad, ja tie pret viņu izturas labvēlīgi. Līdz ar mīlestību un padevību bērnā attīstās arī citas tikumiskas īpašības. Tās izpaužas pie jaunekļiem un vēlāk pieaugušiem, nodibinot sakarus ar arvien plašāku sociālo apkārtni, sākot ar skolas biedriem, beidzot ar visiem cilvēkiem, ar kuriem tas nāk sakaros. Šādā gaitā norit ikviena cilvēka tikumiskā attīstība. Tā ir tikumiskās audzināšanas viena puse. Zināms, ka jau pirmajās dienās pēc dzimšanas bērnā sāk darboties dziņas. Zem dziņu iespaida bērns kļūst nemierīgs, nepaklausīgs, stūrgalvīgs. No dziņām pamazām attīstās kāribas. Bērns sāk ņemt rotaļu lietas, kas tam nepieder, sāk našķēt, lai apmierinātu kāri uz saldumiem, nepaklausīt vecākiem, izturēties ļauni pret saviem brāļiem vai māsām u. t. t. Tā bērnā līdz ar tikumiskām īpašībām attīstās arī netikumiskās īpašības. Tikumiskās audzināšanas uzdevums nepieļaut un aizkavēt netikumisko īpašību attīstīšanos bērnos.

c) Ģimenes tikumiskā audzināšana.

Redzējām, ka tikumība cilvēkā attīstās tad, ja tas nāk sakaros ar citiem cilvēkiem. Tā arī bērnam, ja gribam, lai viņš mācītos pazīt tikumību, jānāk sakaros ar citiem cilvēkiem. Noderīgākā bērna apkārtne ir tādu pašu bērnu sabiedrība. Rotājoties ar citiem bērniem viņš nonāk dažādās attiecībās ar tiem: gan labās un sirsnīgās, gan naidīgās un nelabvēlīgās. Arī strīdoties bērni mācās pazīt tikumiskās normas, tie uzzin, kas ir taisni, kas netaisni, kas godīgi, kas negodīgi u. t. t. Ja bērni nesanāktu strīdū jeb ķildās, tad tie neiegūtu arī jēdzienus par tiesībām, taisnību u. t. t., vispār tie nezinātu, kas ir taisna, resp. tikumiska izturēšanās, kas netaisna vai netikumiska izturēšanās. Tā nemitīgi sakari ar savu sociālo apkārtni palīdz bērniem izveidot viņu tikumisko apziņu. Vecāku uzdevums te veicināt un stiprināt bērnos labās — tikumiskās īpašības un apspiest ļaunās netikumiskās dziņas un īpašības.

Kā gan vecākiem iespējams aizkavēt un atturēt bērnus no ļauniem darbiem un netikumiskas izturēšanās? To rīcībā ir vairāki līdzekļi. Šo līdzekļu pielietošanā vecākiem jāievēro zināma kārtība un noteikumi. Vispirms katrā gadījumā, ja bērns, piem. neklausa vai domā kaut ko sliktu darīt, viņš jābrīdina ar skatienu vai žestu. Bieži viena mātes skatiens pietiek, lai bērnu atturētu no kaut kā ļauna. Vienīgi gadījumā, ja šie līdzekļi — sejas izteiksme un žestī izrādās nepietiekoši, bērnus var brīdināt vārdiem, ja nelīdz vārdi, tad jāķeras pie bargāka līdzekļa — sodiem. Šāda pakāpenība audzināšanas līdzekļu lietāšanā jāievēro visiem vecākiem un bērnu audzinātājiem.

Lai bērnu izaudzinātu par krietnu un tikumisku cilvēku, nepieciešami vienmēr tam atgādināt, kas ir labs un kas ļauns. Liela nozīme bērna tikumiskā audzināšanā piekrīt viņa apkārtnei — ģimenei, skolai, biedriem. Tie var bērnu iespaidot ar labiem vai ar sliktiem piemēriem. Tādēļ bērnam jau visai agri jāattīsta labā un ļaunā izpratne, t. i. spēja izšķirt pieklājīgu no nepieklājīga, taisnu no netaisna, atļautu no noliegta, derīgu no nederīga u. t. t. Viņam jāmacās pazīt tikumi un tajos jāvingrinājas. Par visām lietām bērnam jāattīsta stiprs gars un raksturs — spēja pretoties ļaunajām dziņām un tās apspiest un nomākt. Tikai ievērojot šos noteikumus, varam cerēt, ka bērnu tikumiskaj audzināšanai būs likti droši pamati un ka bērni izaugs par krietniem cilvēkiem un derīgiem sabiedrības locekļiem.

23. Audzināšana tikumībai.

a) Audzināšana paklausībai un darba mīlestībai.

Cilvēka tikumi ir tā labās īpašības. Tās izpaužas cilvēka rīcībā, darbībā un izturēšanā. No tikumiem atkarīga kā mūsu pašu, tā citu personu labklājība un pilnība. Tikumi pamudina mūs uz labiem darbiem un attura no sliktiem darbiem, kājārī aizsargā no netikumiem.

Jāizšķir dažādi tikumi. Ir bērnu un pieaugušo tikumi, ir ģimenes, pilsoņu un sabiedriskie tikumi. Cilvēkam jābūt tikumīgam ne tikai pret sevi, bet arī pret citiem. Katrs tikums ir savdabīgs, katrs prasa īpašu vingrinājumu un pieradinājumu.

No bērnu tikumiem vissvarīgākais — paklausība. No šī tikuma ieaudzēšanas bērnam atkarājas visa viņa turpmākā attīstība. Paklausība jāiemāca bērniem jau agri, līdz 10. vai 12. gadam. Protams, ka audzinātājam te jāievēro liela uzmanība, it īpaši pavēļu un aizliegumu došanā bērniem. Agrāko laiku audzinātāji no saviem audzēkņiem prasīja absolūtu paklausību un nevienam nenāca prātā apšaubīt šīs tezes pareizību. Līdz ar cilvēka individuālo tiesību atzišanu arī uzskati par bērnu paklausību mainījās. Tagadējā modernā pedagogijā atzinusi katreizēju iejaukšanos bērna dzīvē un viņa brīvības pilnīgu ierobežošanu par nevēlamu no pedagogiskā viedokļa. Pazīstamā rakstniece Helēna Keja visvairāk iestājās par bērnu brīvību un individuālām tiesībām. Bet pēdējā laikā radusies reakcija, resp. pretējā kustība, kas uzskata pārāk lielas rīcības brīvības piešķiršanu bērnam par kaitīgu un nepielaižamu. Ievērojams vācu pedagogs Fr. Försters savā grāmatā «Skola un raksturs» izsakās, ka pārāk liela brīvība bērnam esot bīstama un varot apdraudēt viņa normālo garīgo attīstību. Paklausība, pēc Förstera domām, no vienas puses ir ārējā nepieciešamība, no otras puses — audzināšanas līdzeklis, kurā trūkums var nelabvēlīgi atsaukties uz bērna attīstību. Nav šaubu, ka bērns kļūst nepieejams audzinošam iespaidam, ja viņam atļauj pilnīgu brīvību. Kaitējums, ko nodara bērnam tāda audzināšana, kurā nelieto nekādus spaidus, pastāv iekš tam, ka paklausībā netiek izlietāts visai svarīgs līdzeklis bērna rakstura audzināšanai. Mums jāņem vērā, ka pieradināšana paklausībai ir reizē bērna gribas attīstīšana, var teikt, ka tā ir gribas pirmā vingrināšanās. Bērns ar paklausību mācās pats sevi pār-

varēt un sāk attīstīt savu gribu. Brīvība, kā zināms, pastāv nevis patvaļā, un sekošanā dziņām, bet gan pēdējo ierobežošanā un apspiešanā. «Kas nav mācījies paklausīt, tas nekad nevarēs valdīt par sevi.»

Mazs bērns nemaz nezina, kas viņam labs un kas kaitīgs, bērns tikai zina to, ko viņš vēlas. Ja bērna māte apmierina visas viņa vēlēšanās, tad viņa nodara lielu kaitējumu bērna tikumiskai attīstībai; bērns vairs neapzinājas robežu savai rīcībai. Tādēļ jau agrā bērnībā jāliek pamati audzināšanai paklausībai; vēlāk bērnu daudz grūtāki iemācīt paklausīt un vairs nav iespējama bērna sekmīga audzināšana.

Nav jāaizmirst, ka bērni jāaudzina par stipra rakstura personībām, tādām, kuŗas var kļūt vēlākā dzīvē gluži patstāvīgas. Kolīdz bērns iemācās jau domāt, viņš jāsāk mācīt pašizlemšanai, t. i. bērnam jānod zināma brīvība pašizvēlē, citiem vārdiem, brīva rīcība zināmās robežās. «Tagad tev jāizpilda skolas uzdotais darbs, tad pēc varēsi rotaļāties; ja to nedarīsi, tad nevarēsi iet laukā rotaļāties» gluži mierīgi bērnam jāpaskaidro.

Kamēr bērna gribas izpaudumi vēl nav saprātīgi, tamēr viņam akli jāpakārtojas un jāpakļaujas ārējai varai: tikai vēlāk bērns jāpieradina pie apzinīgas paklausības, tādas, kas balstās uz «mīlestību un cieņu pret audzinātāja personību.» Audzināšanai paklausībai jāiet roku rokā ar bērna vispārējo audzināšanu, un jābalstās uz savstarpējās uzticības saitēm jeb attiecībām starp audzinātāju un audzināmo.

Kādi līdzekļi tad nu jāizlietā audzināšanā, lai varētu bērnus pieradināt pie paklausības?

Vispirms audzinātājam bērns jāizsargā no visa tā, kas viņu varētu pamudināt uz nepaklausību. Labāk jau iepriekš pievēkt rotaļietīņu, ko nevēlamies bērnam dot, nekā ļaut viņam to ieraudzīt un tad dot izdevību to iegūt tiklīdz esam bērnam pagriezuši muguru. Ja nevēlamies, ka bērns slimības laikā piepūlētos ar grāmatas lasīšanu, jau iepriekš jāparūpējas, lai viņa tuvumā neatrastos kāda grāmata, kas varētu saistīt viņa uzmanību un pavedināt uz aizliegto darbību. Tāpat bērnam var atļaut pašam nopirkt saldumus: ar to bērnu izsargāsim no pavēles slepenas pārkāpšanas.

Pavēlēm, kuŗas bērniem dod, jābūt lietišķām un kategoriskām; dotām pavēlēm jābūt tik pat konsekventām, cik konsekventai jābūt to izpildīšanai. Nekādā ziņā pavēles bērniem nedrīkst dot vienīgi tādēļ, lai apmierinātu savu varas dziņu vai izgāstu savas dusmas par bērnu.

Pavēlēm jābūt isām un strupām; to izpildīšanai jānotiek bez ierunām. Ja bērns tomēr neklausu pavēlei, tad viņam jāliek pašam izbaudīt savas rīcības sekas. Tā, piem., ja bērns neklausu un rotaļādamies iemet bumbu ūdenī, tad viņam nav jādod cita bumba, bet jāliek pašam izņemt bumbu no ūdens.

Dažreiz bērnu varam izsargāt no nepaklausības, ja novēršam viņa uzmanību no tā, ko negribam tam pieļaut, uz kaut ko citu. Tā rīkojoties neapspiedīsim bērna darbības dziņu, bet tikai ievēdīsim to istās slīdēs. Šādu audzināšanas paņēmieni ieteicams pielietāt pie tādiem bērniem, kuŗi pārāk ietiepīgi un ne ar ko citu neļaujas sevi iespaidot.

Vispār, bērnam jādod vairāk brīvības, bet arī jāraugās, lai viņš neatdotos gluži patvaļai: katram bērnam ir vajadzīga zināma autoritāte, kuŗu tas var atzīt un tai uzticēties; tomēr zem pilnas aizbildniecības bērns nav jānoliek. Slimiem bērniem visvairāk vajadzīgs morālisks atbalsts; ar vienkāršu kopšanu vēl nepietiek.

Bērnu vecāki un audzinātājs nekādā ziņā nedrīkst būt tiranns. Viņiem jātuvojas bērnam ar mīlestību un jāliek sajūst viņam, ka vecāki un audzinātājs ir viņa draugs un palīgs. Bet reizē bērns arī jāvada, katram audzinātājam jāprot audzināšanas grožus savilkt un atlaist vajadzīgā brīdī. Tikai pie šāda noteikuma varam cerēt, ka bērna audzināšana būs sekmīga un sniegs vēlamos panākumus.

No liela svara arī bērnu pieradināt pie pacietības. Ja bērns ir nepaklausīgs, tad jānoskaidro nepaklausības cēloņi. Audzinātājam jāievēro arī bērna izklaidība, vāja atmiņa un griba; šie trūkumi iepriekš jānovērš, ja gribam bērnam likt drošus pamatus tikumiskai audzināšanai.

Visai slikti, ja bērnam attīstījusies iedomība. Tā stiprā mērā veicina nepaklausību un pretestību. Ar iedomīgu bērnu audzinātājiem jāapietas visai uzmanīgi; nevietā dotās pavēles un aizliegumi atsaucas uz bērnu kaitīgi. Tad vēl svarīgs bērnu tikums ir patiesības mīlestība. Tā ir pretstats parastajam bērnu netikumam — melošanai. Arī šis tikums uzskatāms par priekšnoteikumu bērna sekmīgai tikumiskai audzināšanai. Te liela loma piekrīt personīgam piemēram. Runā pats patiesību, tad arī bērns runās patiesību. Nepavedini bērnu uz melošanu; mēģini novērst, tādu stāvokli, kuŗā bērns būtu spiests melot; pielūko, ka bērns nedabūtu našķēt, jo našķēšana pirmā kārtā pavedina uz melošanu.

b) Ģimenes un sabiedriskie tikumi.

Mazs bērns pieder pie ģimenes. Ģimene ir tas pirmais kopums, kurā bērns nāk tiešā sakarā ar citiem cilvēkiem, vispirms ar savu māti un tēvu, tad ar brāļiem, māsām un citiem tuviem cilvēkiem. Ar tiem bērns jūtas saistīts ciešām saitēm, ar tiem viņš izjūt kopējus priekus, bēdas, laimi, nelaimi, tajos viņš mācās pazīt otra cilvēka dvēseli. Bērns nodibina tuvas attiecības ne tikai ar cilvēkiem, bet arī ar citiem dzīviem radījumiem, piem., ar mājas kustoņiem, pat ar nedzīviem priekšmetiem. Arī viņu īpašības bērns mācās pazīt. Bērnam, protams, vairāk no svara sociālās attiecības, t. i., attiecības ar citiem cilvēkiem, jo šajās sociālās attiecībās izveidojas ģimenes un sabiedriskie tikumi. Ģimenē parasti tiek likti pamati bērna turpmākai tikumiskai attīstībai; ģimenes rīcībā ir visi tie audzināšanas līdzekļi, ar kuriem tā var bērnu izaudzināt par krietnu tikumisku personību. Kas nedabū labu ģimenes audzināšanu, tas vēlāk viegli var noiēt no godīgās dzīves ceļa un kļūt par nederīgu sabiedrības locekli.

Otrs kopums, kas ietver bērnu šai vecumā, ir rotaļu biedru un draugu kopums. Arī ar to bērns jūtas cieši saistīts, arī tajā viņš pārdzīvo kopējus pārdzīvojumus ar saviem rotaļu biedriem un draugiem. Šinī kopumā nodibinājas bērna sociālās attiecības ar sevīm līdzīgiem indivīdiem, tajā veidojas bērna sabiedriskie un sociālie tikumi, piem., līdzjūtība, pieķeršanās, palīdzības sniegšana vājam u. c., te bērns mācās pazīt taisnīgu un netaisnīgu izturēšanos kā pret sevi, tā arī pret citiem, kā savas, tā arī citu tiesības. Vispār, rotaļu biedru kopumam bērna tikumiskā attīstībā ir tikpat liela nozīme, kā ģimenei, ja pat vēl ne lielāka. Vecākiem un audzinātājiem jāgādā, lai šis kopums arī tiešām bērnam attīstītu sabiedriskus tikumus, bet nevis tos maitātu un aizkavētu to attīstību.

Nākamais kopums, kurā bērns nokļūst ir skola. Tajā bērns tiek ietekmēts ne tikai no skolas biedriem, bet arī no skolotāja — audzinātāja. Skolas kopums ir lielāks par ģimenes un rotaļu biedru kopumiem; tajā bērns vēl vairāk mācās ievērot sabiedriskās dzīves normas un likumus.

Pēc skolas jaunietis nokļūst citos dzīves kopumos, kā piem. darba kopumā, sporta un fiziskās audzināšanas kopumos un pēdīgi, ar pilngadības sasniegšanu, kļūst par plašākā sabiedriskā kopuma — valsts locekli.

Jāatzīmē, ka skolā jaunieši ne tikai praktiski, bet arī teoretiski tiek sagatavoti tiem dzīves kopumiem, kuŗos tie

vēlāk iestājas. Teorētiskā jauniešu sagatavošana notiek ar dažām mācībām, piem. ar dzimtenes, apkārtnes un mācību par pilsoņu pienākumiem un tiesībām, pa daļai arī ar vēstures un ģeografijas mācībām.

Visplašākais sabiedriskais kopums, kurā ietilpst ne tikai bērns un jauniešs, bet katrs cilvēks, protams, ir cilvēce. Kā katrs sabiedrisks kopums attīsta augošā individā zināmus sabiedriskus tikumus un sagatavo šādā kārtā to dzīvei sabiedrībai, tā arī cilvēce uzliek pienākumu katram tās loceklim izkopt vispārcilvēciskos tikumus, kas jāievēro attiecībā pret katru cilvēku, neatkarīgi no rases un nācijas piederības.

c) Cilvēka psiķes tikumiskais saturs.

Tagad rodas svarīgs jautājums, kā notiek cilvēka tikumiskā attīstība un kāds ir cilvēka tikumības saturs. Tikumības saturs vai pamats ir tikumiskās jūtas, kas cilvēkā attīstās visai agri. Jau gluži mazs bērns, kas vēl neprot runāt, nojauš kas ir labs un kas slikts. Tajā var nomanīt mīlestības un pieķeršanās jūtas visai agri. Tikumiskās jūtas var iedalīt pašjūtās un līdzjūtās. Pirmās izpaužas tikai pašā cilvēka personībā, otrās — attiecībās pret citiem cilvēkiem. Pie pirmajām pieskaitāmas piem. kauna, goda, bailes, drosmes jūtas, pie otrajām — mīlestības, līdzcietības, taisnīguma u. c. jūtas. Pirmās bērnam var attīstīties pašas par sevi, otrās tikai sakaros ar citiem cilvēkiem. Pašjūtas var viegli no tikumiskām jūtām pārvērsties par netikumiskām, piem., goda jūtas par godkārības jūtām, drosme par augs t p r ā t ī b u u. t. t.

Tikumiskās jūtas ir cilvēka tikumiskās attīstības pamats jeb priekšnoteikums. Bez šīm jūtām nevar attīstīties cilvēka tikumība. Tikai izkoptot tikumiskās jūtas var attīstīt un stiprināt cilvēka tikumību. Kā norit bērna tikumiskā attīstība? Katra bērna tikumiskā attīstība sākas ar to, ka viņš mācās vispirms pazīt apkārtējās personas un to savstarpējās attiecības, piem., savus vecākus, brāļus, māšas, radniekus, un stāsta par tiem noteiktus priekšstatus. Apzināties tikumiskās normas bērns sāk diezgan agri, pēc mātes sejas izteiksmes, valodas, žestiem. Tikumiskos spriedumus, piem., «Tev nebūs zagts», «tev būs cienīt tēvu un māti» bērns iemācās no pieaugušiem.

Tikumiskie spriedumi satura sevī vai aizliegumu, vai uz-mudinājumu, vai pavēli, citiem vārdiem, tikumisku patiesību jeb likumu. To izpildīšana vai neizpildīšana saistīta ar zi-

nāmu apmierinājumu jeb tiksmes vai arī netiksmes izjūtām, kas izpaužas tiklīdz mēs sākam darboties vai rīkoties saskaņā ar tiem vai pret tiem. Tas ir tas, ko mēs saucam par sirdsapziņu. Cilvēka sirdsapziņa ir to tikumisko jūtu, priekšstatu un spriedumu apvienojums, kas stipri iesakņojušās mūsu apziņā un kas noteic mūsu rīcību un izturēšanos un darbību.

Pārdomājot tikumiskos spriedumus, nonākam pie tikumiskiem slēdzieniem un jēdzieniem. Pēdējos iegūstam ar vairākkārtīgu spriešanu par cilvēka rīcību vai izturēšanos, piem., kas ir krāpšana, kas — zādzība, melošana u. t. t. Sakārtojot tikumiskos spriedumus, slēdzienus un jēdzienus vienā sistēmā, radām īpašu zinātni — ētiku, kas jeb morāles zinātne. Skolā to sauc par tikumu jeb morāles mācību. Morāles mācībai arī piekrīt svarīga loma bērna tikumiskās apziņas attīstīšanā un stiprināšanā, kā vienam no spēcīgākiem bērna iespaidošanas līdzekļiem.

24. Audzināšana reliģijai.

a) Reliģiozas jūtas.

Līdzās tikumiskām jūtām cilvēka garīgā attīstībā liela loma piekrīt arī reliģiozām jūtām. No reliģiozām jūtām izveidojas cilvēka reliģiskā apziņa vai reliģiozitāte. Gluži tāpat kā bērns savā attīstības gaitā mācās pazīt, kas ļauns, kas labs, kas tikums, kas netikums, tā viņš arī iegūst priekšstatus par Dievu un reliģiju. Tāpat kā tikumiskā apziņa, tā arī reliģiskā apziņa izveidojas no neskaidrām un neapzinātām jūtām. Tādas bērnam rodas, ja viņš atrodas viens pats tumšā istabā vai nokļūst mežā vai nepazīstamā apkārtnē. Tad bērnu pārņem nespēcības un bailu sajūtas, viņš meklē palīdzību un aizsardzību pie stiprākām būtnēm — pieaugušiem. Gluži tādas pat niecības sajūtas pārņem arī pieaugušu cilvēku grandiozas dabas parādību, piem., vētras, negaisa, zemestrīces vai ugunsizverduma laikā. Tad cilvēks sāk apzināties savu vājumu un nespēku, kā arī atkarību no dabas varenajiem spēkiem un no kaut kā augstāka, nenovēršama, kas stāv pār viņu. Tā cilvēkā, vēl bērnam esot, rodas un attīstās reliģiozās jūtas, kas vēlāk izveidojas arvien pilnīgākas un kļūst apzinātas.

b) Reliģiozo jūtu attīstība.

Uztverot sevī minētos ārējos iespaidus, kas izsauc cilvēkā reliģiozās jūtas, bērns sāk domāt par redzētām parādī-

bām un meklēt to cēloņus un savstarpējo sakarību. Sākumā redzētais bērnam rādās brīnišķīgs un neizskaidrojams. Bērna fantāzija tiek iedarbināta, uztvertās neizskaidrojamās dabas parādības viņš sāk uzskatīt par pārdabīgām parādībām, kurās rada pārdabīgas būtnes. Gluži tādā pašā ceļā attīstījās reliģija arī pie pirmatnējām tautām — mūsu vēsturiskajiem senčiem. Arī tie, piem. pārkonu un zibeni uzlūkoja kā pārdabīgu personu darbību. Viņu fantāzija vai iztēle radīja sevīm labus un ļaunus dievus, kas ļarbojas dabā un bija cilvēkam labvēlīgi vai nelabvēlīgi. Tā radās pagānisko tautu reliģiskie uzskati. Gluži tāpat kā pirmatnes cilvēks bija neziņā par dabas parādībām, tā arī bērns tās neizprot un vaičā mātei: kādēļ ruc pārkons, no kurienes nāk lietus vai sniegs u. t. t. Parasti vecāki norāda tad uz Dievu — visa Radītāju. Tā bērņā tiek ieaudzināta reliģiska apziņa — ticība Dievam un pārdabīgam.

Ir vēl viens ceļš, kas noved bērņā pie augstākas varas — Dieva — atzišanas. Katrs bērns iedomājas sevī kādu paraugu vai ideālu, kuram tiecas līdzīgs būt. Tāds bērņa ideāls var būt tēvs vai māte, skolotājs, vai kāda vēsturiska persona. Vispār, cilvēks rada daudz un dažādu ideālu. Augstākais un pilnīgākais ideāls, pretim kuram tiecas cilvēks, ir Dievs. Tā spēcīgākā, varenākā un pilnīgākā būtne. Tā cilvēks arī no savas personīgās dzīves ideāla nokļūst līdz Dieva priekšstatam un jēdzienam.

c) Reliģioza audzināšana.

Vispirms jāaizrāda, ka reliģiozai audzināšanai jānotiek līdztekus bērņa reliģiozai attīstībai. Galvenā loma te piekrīt reliģiozo jūtu attīstīšanai un izkopšanai. Audzinātajam šim jūtām jāpievērš liela vērība, izmantojot tās bērņa reliģiskās apziņas stiprināšanai. Reliģiozās jūtas vislabāk bērņā var attīstīt, ja to pārceļam tādos apstākļos, kuos viņš var izjust kaut ko lielisku, brīnišķu, nesaprotamu. Tās galvenā kārtā ir dabas parādības un svarīgas pārmaiņas ģimenes dzīvē. Protams, visiespaidīgākais līdzeklis reliģiozitātes veicināšanai bērņā ir ticības vai reliģijas mācība. Te gan vērība pievēršama vienam apstāklim; bērņam nedrīkst mācīt ticības mācību pārāk agri, pirms viņā nav pietiekošā mērā attīstījusies reliģiozā apziņa un bērns nav spējīgs iedomāties Dievu abstraktā veidā. Parasti bērni un arī daži pieaugušie Dievu iedomājas un stāda sevīm priekšā konkrētā veidā, t. i. cilvēka izskatā ar cilvēka īpašībām, tādu, kādu to attēlo bībele. Tie aizmirst, ka Dievs ir gars un tā tad neredzama bezmiesīga būtne.

Vēl jāatzīmē viens līdzeklis, ar kuŗu bērņā var attīstīt un izkopt reliģiozitāti. Tā ir lūgšana. Lūgšana bērņā rada pacilātu gara stāvokli un dara bērņu pieejamu reliģiozai iespaidošanai. Šādos brīžos visizdevīgāki bērnam paskaidrot par Dieva esamību un reliģijas nepieciešamību.

Bērņu un jauniešu reliģiozo audzināšanu ir uzņēmusies skola un baznīca. Skolā bērņiem pasniedz reliģijas mācību, baznīca — iesvētīšanas mācību. Baznīca, kā zināms, pieturas pie noteiktiem reliģioziem priekšstatiem, kas sastāda ticības vai konfesijas saturu. Ticība nav uzskatāma par zināšanu; ticība ir tikai mūsu pārliecība par kaut ko neapšaubāmu un drošu. Katram ticīgam cilvēkam jābūt skaidrībā par tiem principiem, kuŗiem viņš tic.

Kaut gan reliģiozo apziņu cilvēkā var ieaudzināt, tomēr zināmā mērā atkarīga no iedzimtām garīgām spējām, t. i. no reliģiozo jūtu intensīvitātes, fantazijas u. c. Ir bērņi un pieaugušie, kuŗos reliģiskās jūtas un fantazija visai stipras jau agrā bērņībā; tādi cilvēki padziļina reliģiozās atziņas un izveido jaunus ticības, tādi bija piem. Mozus, Muhāmeds, Luters u. c. Reliģiskās jūtas cilvēkā var sakāpināties līdz reliģiozai ekstāzei, kā to varam novērot pie pirmo gadu simteņu kristīgajiem, kas labprātīgi devās nāvē, pārciešot pagānu mocības.

25. Audzināšana darbam.

Lai bērņa organismu uzturētu veselu un attīstības spējīgu, jāgādā, lai bērņš nodarbinātu savu garu un miesu, resp. ķermeni. Bērnam jāļauj brīvi kustēties un darboties, t. i. lekt, skriet, rāpties u. t. t.; vecākiem bērņiem jālasa, jārēķina un jāveic kāds garīgs uzdevums. Līdz ar rotaļu, bērņi jau no mazotnes jāpieradina pie darba. Gluži mazi bērņi, protams, neprot un arī nespēj strādāt. Tie vispirms pamazām jāpieradina pie darba, citiem vārdiem, tie jāaudzina darbam. Protams, jau gluži mazs bērņš prot darboties, t. i. rotaļāties. Bet rotaļa nav vēl darbs. Tā ir tikai pāreja uz darbu, tā ir darba atveidotāja.

a) Rotaļa un darbs.

Aplūkosim, kāda ir bērņu rotaļa un ar ko tā atšķiras no darba. Rotaļājoties, piem., smilšu kastē vai gubā, bērņš rok tajā un veido kalnus, lejas, upes, namus u. t. t. Izveidoto

pēc brīža bērns atkal nojauc un sāk darbību no jauna. Kā redzams, bērnos darbība ir vispusīga, bet nepastāvīga. Bērns no vienas darbības ātri pāriet uz citu darbību. Audzināšana darbam sākas ar bērna pieradināšanu pie mierīgas sēdēšanas un uzmanības koncentrēšanas un ilgstošas darbības; skolā bērnam mierīgi jāsed, skats jāvērs pretim grāmatai vai skolotājam, jālasa vai jāklausa. Darbs, kā zināms, atšķiras no rotaļas ar to, ka tā ir vienpusīga un ilgstoša darbība. Rotaļa ir brīva darbība, darbs, turpretim, uzspiesta, nebrīva darbība. Rotaļājoties, piem., veidojot kaut ko no smiltīm, bērns iedomājas to, ko agrāk redzējis un vērojis savā apkārtnē, piem. kokus, namus, dzīvniekus u. c. Te bērns iedarbojas iztēle. Strādājot vai vīcot kādu darbu vai uzdevumu, iztēle nespēlē tik lielu lomu; to ierobežo domāšana un uzmanības koncentrēšana. Tad vēl darbs atšķiras no rotaļas ar to, ka darbam noteikts mērķis vai uzdevums; rotaļai tāda nav, tajā bērns vadās vienīgi no savas personīgās tīksmes. Līdz ko viņam nepatīk uzsāktā darbība, viņš pārtrauc to un iesāk citu; darbā, turpretim, uzsāktā darbība jāturpina līdz galam, t. i. kamēr sasniegts darba mērķis. Tādēļ arī darbs grūtāks par rotaļu. Rotaļa brīvi ierosina bērna garīgos un miesīgos spēkus, tā ir interesanta un viegla darbība. Darbs, turpretim, prasa noteiktas zināmas kustības, kuŗas nepieciešamas gala mērķa sasniegšanai, kā arī zināmu piepūli. Tādēļ darba gaita norit lēnāk nekā rotaļa. Nelūkojoties uz to, arī rotaļai tomēr piekrīt liela loma bērna garīgā un fiziskā attīstībā; rotaļa uzskatāma par sagatavošanos darbam; bērns tajā mācās pazīt lietas un priekšmetus un izzina to savstarpējo sakarību.

b) Darba iedalījums.

Darbu var iedalīt dažādi. Vispār izšķir fizisko un garīgo darbu vai roku un galvas darbu. Fizisku darbu izpilda piem., mūrnieks, kas no ķieģeļiem uzceļ namu. Celtnieks sastāda nama plānu un vada celtnes darbus; tas izpilda garīgu darbu. Fizisks darbs vēl atšķiras no garīga darba ar to, ka tas pārveido ārējās redzamās pasaules priekšmetus un lietas; garīgs darbs pārmaina mūsu iekšējo būtību. Minētam darba iedalījumam nav sevišķas nozīmes, katrs fizisks darbs prasa arī zināmu garīgu piepūli, un arī otrādi, garīgs darbs prasa fizisku piepūli. Vēl pastāv cits darba iedalījums. Darbu vēl iedala saimnieciskā, sabiedriskā un izglītošanas darbā. Saimnieciskais darbs, ko savukārt var iedalīt mājsaimniecības darbā, pastāv materiālo vērtību ražošanā.

Saimniecisku darbu, piem., strādā lauksaimnieks, fabrikas strādnieks, amatnieks. Zinātni, kas nodarbojas ar veselas tautas saimniecības pētīšanu, sauc par tautsaimniecības mācību vai racionālo oikonomiju. Pie sabiedriska darba strādniekiem pieskaitāmi ārsti, advokāti, tiesneši, kareivji, ierēdņi. Sabiedriskā darba mērķis ir vispārējā sabiedriskā labklājība. Izglītošanas darbu veic skolotāji, rakstnieki, mākslinieki.

c) Audzināšana darbam.

Audzināšanai darbam jānotiek pakāpeniski. Jāiesāk vispirms ar rotaļu. Arī rotaļa attīsta bērna fiziskos un garīgos spēkus. No rotaļas pamazām jāpāriet uz darbu. Darbs, salīdzinot ar rotaļu, protams, prasa vairāk piepūles un spēku patēriņu. Lai bērnus jau priekšlaikus sagatavotu darbam, ieteicams jau rotaļu vecumā bērniem likt izpildīt vieglākus darba uzdevumus. Te jāizmanto bērna dziņas, it īpaši godkāres dziņa. Bērni labprāt atdarina to, ko tie redz darot vecākus un tādēļ tādu darbu uzdevumu veikšana, kas piemērota viņu spēkiem, nav sevišķi grūta bērniem. Jau bērnu dārzos var ierosināt mīlestību un dziņu uz darbu gan ar rotaļām, gan citādi.

Darbs, ko izpilda bērns vai jauniešs skolas vecumā, ir izglītošanas darbs. Bērnu izglītošanas vieta, kā zināms, ir skola. Te bērnam darba diezgan. Jau mierā sēdēšana un uzmanības koncentrēšana diezgan svarīgs uzdevums, kuŗā bērnam jāpieliek zināmas pūles. Tad mācīšanās, kā lasīšana, rakstīšana, rēķināšana jau pilnīgi nodarbina bērnu gluži tāpat kā zīmēšana, veidošana, šūšana vai adīšana.

Vecāku un audzinātāju vērība pievēršama sekošam. Skolas vecuma bērniem mājas darbs nedrīkst būt vienīgi garīgs darbs — skolas uzdevumu sagatavošana. Lai bērnu attīstība nenoritētu vienpusīgi, nepieciešama arī praktisku mājas darbu veikšana. Viena pēcpusdienas laika daļa jāatstāj bērnu brīvā rīcībā, bet otra jāizlieto nopietnam praktiskam darbam un skolas uzdevumu sagatavošanai. Katrā ziņā bērnam šinī vecumā jāmacās izprast starpība starp rotaļu un darbu.

26. Rakstura un gribas izkopšana.

Audzināšanas darbam tik svarīgs uzdevums, ka mums vēl pie tā jāatgriežas. Kā zināms, darbs prasa ne tikai fizisku spēku un veiklumu, bet arī dažas zināšanas par to materiālu,

ar ko strādā. Darbā nepieciešama arī uzmanība un domāšana. Visas minētās spējas audzināmā jāattīsta līdz zināmai pakāpei, ja gribam, lai bērns vai jauniešis būtu spējīgs darbam. Šo spēju esamība bērnam dara tam darba veikšanu iespējamu, bet nedara vis darbu par paveiktu. Lai bērns veiktu īstenībā kādu darbu vai uzdevumu, nepieciešams vēl ārējs pamudinājums uz darbu. Sastopami bērni un arī daži pieauguši, kuŗi neveic darbu labprātīgi, bet tikai pie zināma ārējā spaida vai pamudinājuma. Tādēļ darba audzināšanas uzdevumos ietilpst arī ieaudzināt bērnus un jauniešos dziņu uz darbu. Mūsu uzdevums izaudzināt tāds bērnus un jauniešus, kuŗi darbu strādātu labprātīgi un ar prieku, bez jebkāda ārēja pamudinājuma vai spaida. Darbs svētīgs un veiksmīgs tikai tad, ja to dara bez piespiešanas. Uzspiests darbs ir vergu darbs un nevar nest augļus. Krietns un apzinīgs pilsonis darbu strādā labprātīgi, vadīdamies no darba mīlestības.

Zināms, ka bērnu rotaļu pamatā ir bērna dziņas pēc darbības un atdarināšanas. Šīs dziņas bērnu pamudina uz rotaļām. Arī iztēlei piekrīt svarīga loma rotaļās. Darba veikšana prasa īpašu dvēseles stāvokli — gribēšanu. Griba ir patstāvīga brīva darba priekšnoteikums. Griba, protams, vispārēja psihiska parādība un nav saistīta vienīgi ar darbu vai darbību. Mēdz teikt: «gribu strādāt», bet arī saka: «gribu teikt patiesību», «gribu izglīties» u. t. t.

a) Gribas procesa sastāvdaļas.

Kādi ir tie gribas procesa priekšnoteikumi, vai sastāvdaļas, kas nepieciešami zināma darba veikšanai? To pavisam ir četri. Pirmkārt, lai kaut ko gribētu, mums jāapzinās tas, ko gribam. Otrkārt, mums jāapzinās sevi par gribošu personību, citiem vārdiem, jāzin, vai esam spējīgi sasniegt sprauto mērķi, vai mūsos tik daudz fiziska un garīga spēka, lai veiktu noteikto darbu. Treškārt, mums jāzina ceļš, kas ved pie mērķa, kā arī tās grūtības un kavēkļi, kas attura mūs no mērķa sasniegšanas. Šo triju priekšnoteikumu vēl nepietiek, lai gribas akts izpaustos darbā; vēl nepieciešama apņēmšanās darbu veikt, kā ceturtais priekšnoteikums. Apņēmšanās vai nolūks pēc būtības ir veiktā darba vai mērķa sasniegšanas iztēle. Ja kaut ko gribam un esam apņēmušies kaut ko sasniegt, tad tūdaļ sākam koncentrēt domas noteiktā virzienā un pārējam uz darbību. Bet cik bieži vien gribam kaut ko veikt vai sasniegt, bet nevaram, jo mums trūkst apņēmšanās! Apņēmšanās ir īstenais

gribas akts un svarīgākā gribas procesa sastāvdaļa. Līdz ko esam apņēmies vai izšķīrušies kaut ko darīt, tūdaļ tiecāmies pretim mērķim. No kurienes nāk šī tieksme vai dziņa? Piem., es gribu būt laba meita savai mātei un tai palīdzēt saimniecībā, vai es gribu kļūt bērnu dārzniece, vai gribu taisnīgi izturēties pret saviem draugiem, vai gribu darīt kādu labdarīgu darbu. Pirmajā gadījumā dzenulis, kas mūs pamudina uz gribēšanu un darbību, ir pateicības jūtas vai atbildības apziņa par mātes labklājību; otrā gadījumā — mīlestība uz bērniem; trešajā — taisnības jūtas, ceturtajā — līdzcietības jūtas. Kā redzam, gribēšanas un darbības dzenuli vai motīvi ir jūtas vai dziņas. Bez tām nebūtu arī gribas procesa. Griba var arī ierobežot šīs dziņas, tieksmes un saistības vai tās pavisam aplāpēt; tas arī nepieciešams, lai nenotiktu kaut kas mūsu darbībā nepārdomāts un neapsvērts. Ja mums tas izdodas, tad gūstam skaidrību par mērķi, līdzekļiem un saviem spēkiem, kas nepieciešami mērķa sasniegšanai un ar to novērstas grūtības un kavēkli dziņu un jūtu veidā.

Pie gribas tā tad pieder darbība vai rīcība. Gribēšanai un darbošanai jāsakrīt vienai ar otru. Atcerēsimies minētos piemērus. Apņemšanās sevī satura it kā zīmējumu vai plānu, pēc kuŗa turpmāk jārikojas. Lai realizētu šo plānu, nepieciešams spēcīgs un pietiekoši ievingrināts ķermenis. Gribēšana ilgstošs dvēseles stāvoklis, kas izbeidzas tikai tad, kad mērķis ir sasniegts. Tā prasa arī garīgu vai fizisku sprāigumu vai piepūli. Bieži vien cilvēks kaut ko grib izdarīt, bet nevar. Tam trūkst gribas spēka, resp. apņemšanās. Mērķis paliek nesasniegts.

Ar gribu varam ne tikai iedarbināt mūsu ķermeni, bet arī aizkavēt vai apspiest dažas mūsu organu un locekļu kustības vai jūtas. Sāpju vai apvainojuma paciešana, patiesības izteikšana arī uzskatāmi par gribas izpaudumiem vai sasniegumiem. Lessings savā drāmā «Nātans Gudrais» atēlo, ka Nātans pēc savas sievas un bērnu nāves nolādējis visu kristīgo pasauli un zvērējis tai atriebties. Savas atriebības jūtas viņš tomēr apspiedis un saviem naidniekiem parādījis līdzjūtību. To viņš darījis pamudināts no savas un Dieva gribas. Šāda jūtu apspiešana iespējama, protams, tikai ar stipru un attīstītu gribas spēku.

b) Rakstura audzināšana.

Ja vēlos kļūt bērnu dārzniece vai skolotāja, tad visāmanā iekšējā būtņē iestājas noteikts ilgstošs stāvoklis. Tas

izpaužas iekš tam, ka izpildu no apņemšanās momenta vairākus vienādus uzdevumus, kas nepieciešami mērķa sasniegšanai. Arī pēc mērķa sasniegšanas, resp. skolotāja amata iegūšanas mana griba turpina darboties, tikai šoreiz citā virzienā: es gribu būt uzmanīga, uzcītīga, kārtīga un izpelnīties vispārēju atzinību. Rakstura izveidošana pastāv iekš tā, ka griba un līdz ar to saistītā darbība dabū īpašu noteiktu veidojumu. Vispār, rakstura izveidošanai cieši saistīta ar gribas izkopšanu un attīstīšanu. Raksturs ir pēc būtības ilgstoša noteikta griba. Ja jauna meitene apņēmusies kaut ko prātīgu darīt, tad tas vēl nenozīmē, ka tai raksturs. Cilvēka raksturs izpaužas vienmērīgā, noteiktā izturēšanā un rīcībā pie visādiem apstākļiem un gadījumiem. Cilvēks ar raksturu nesvaidās šurpu turpu, nerīkojas vienā gadījumā tā, otrā — citādi, bet vienmēr vienādi.

c) Audzināšana patstāvībai.

Rakstura audzināšana ir reizē audzināšana patstāvībai. Kautr cilvēks pēc dzimšanas kļūst indivīds, ar audzināšanu tas kļūst par personību ar noteiktu raksturu. Indivīds atsevišķa būtne, kura vadās no savām pašas dziņām, tieksmēm, kaislībām, ieradumiem, tūkumiem. Personība ar raksturu, turpretim, vadās no noteiktiem principiem, bet nevis no dziņām vai tieksmēm. Tikumiski reliģiozs rakstura cilvēks vadās savā darbībā no mīlestības uz Dievu un cilvēkiem. Tas viņa augstākais dzīves likums vai princips.

Jāaizrāda, ka cilvēki pēc savām iedzimtām īpašībām ļoti atšķiras vieni no otriem; ar rakstura audzināšanu tie kļūst līdzīgi viens otram, jo savā darbībā un rīcībā vadās no vienādiem principiem.

Augošu cilvēku varam saukt par patstāvīgi darbojošos un gribošu individu tikai tad, ja viņš zina, ko grib un ja viņš dara to, ko atzinis par labu un krietnu. Tad mēs varam teikt, ka tam ir raksturs. Audzināt cilvēkā raksturu nozīmē audzināt to neatkarīgu un brīvu. Tas ir augstākais audzināšanas mērķis un uzdevums, kas sevī ietver visus pārējos.

27. Grūti audzināmie bērni.

Pie grūti audzināmiem bērniem jāpieskaita tādi, kurus nav iespējams audzināt parastiem līdzekļiem un paņēmieniem. Tie ir bērni, kuri priekšā, nelūkojoties uz visu paida-

gōģiško zināšanu pielietāšanu, bieži vien nākas nolaist rokas bezspēcībā un atzīt, ka visas pūles un cerības, kas saistītas ar viņu audzināšanu, bijušas gluži veltīgas.

Mūsu acu priekšā iet garām vesela rinda tādu bērnu: stūrgalvīgu, nepaklausīgu, iedomīgu, pārāk jutlīgu, sarūktinātu, neparasti bailīgu, vāju gribas spēku un citiem trūkumiem.

Ja mēs mēģināsim šajā bērnu rindā ievest zināmu kārtību, tad redzēsim, ka tos viegli var iedalīt noteiktās grupās, kurās ietilpst vienādu trūkumu un tipu bērni, bet novilkt stingras robežas šo grupu starpā nav iespējams. Vienu grupu sastāda bērni ar organiskiem trūkumiem: sakropļotie, aklie, kurlmēmie, puskurlie, ar tuberkulozi un sirdsslimie. Pie otras grupas varam pieskaitīt bērnus ar garīgiem defektiem: plānprātīgus un garā vājus. Trešo grupu sastāda bērni, kas garīgi slimi ar redzamām psihopātiskām un pretsociālām tieksmēm. Īpašu grupu sastāda normāli audzināmie bērni un jaunieši, kas veseli fiziskā un psihiskā ziņā, bet caur trūcīgu vai nepareizu audzināšanu attīstījušies nevēlamā virzienā un nonākuši uz kļūmīga ceļa. Pēdējiem nepieciešama pilnīga atšķiršana no līdzšinējās apkārtnes un pārvietošanās citos dzīves apstākļos; tikai šādā ceļā ir iespējams šo bērnu attīstības gaitu ievirzīt pareizās sliedēs un padarīt tos par derīgiem sabiedrības locekļiem.

Grūti audzināmi bērni ievietojami sevišķās bērnu audzināšanas iestādēs jeb patversmēs. Ar piemērotu audzināšanu tos var izsargāt no samaitāšanas un no sadursmes ar likumu (no zagšanas, krāpšanas, ielaušanās un citiem noziegumiem); šādi bērni audzināmi īpašos bērnu dārzos jeb patversmēs ar īstu vadību un piemērotu kopības dzīvi. Par nožēlošanu, jākonstatē, ka valsts līdz šim ļoti maz gādā par patversmju un bērnu dārzu ierīkošanu grūti audzināmiem bērniem, bet lielus naudas līdzekļus dod cietumu uzturēšanai. Daudz lietderīgāki būtu jau priekšlaicīgi novērst nevēlamās un sabiedrībai kaitīgās parādības ar to, ka nenormālo bērnu attīstības gaitu censtos ievirzīt pareizās sliedēs, kas panākams ar piemērotu, attiecīgu audzināšanu. Ja mēs tuvāki novērosim grūti audzināmos bērnus, tad atradīsim pie tiem sekošus attīstību apdraudošus cēloņus:

1. Slimīgas tieksmes, kas radušās bērnos iedzimtības ceļā caur alkoholismu, sifilisu, tuberkulozi un vecāku palaidnību.

2. Bērniem kaitīgus dzīves apstākļus, kā: nelabvēlīga apkārtne, dzīvokļa trūkums, dzīve nabadzīgajos pilsētas

iecirķņos, kur maz saules un gaisa, slikti cilvēki, kas pavedina bērnus uz dzeršanu un citiem netikumiem.

3. Vai pa daļai, vai pilnīgu ģimenes audzināšanas trūkumu un skolu neapmeklēšanu. Kas strādājis bērnu paturēsmēs un citās audzināšanas iestādēs par skolotāju un audzinātāju, tas sapratīs tās grūtības, kādas ir jāpārvar viņiem darbojoties pārpildītās klasēs un redzot sevim visapkārt tikai neuzticību, naidu un garīgu vājumu, kas dzen bērnus galīgā postā un veicina tajos pretsociālās tieksmes.

Jāsaka gluži atklāti, ka tik ilgi, kamēr sabiedrība un atbildīgās iestādes izrādīs pilnīgu vienaldzību šīm parādībām, tikmēr audzinātāju pūles sociālā un pedagogiskā darba laukā būs veltīgas. Tamdēļ mums jāattīsta intensīva sociālpedagogiska darbība, jācīnās ar vienaldzību pret minētiem sociāliem ļaunumiem un skaļi jāprasa, lai cilvēku dzīves apstākļi tiktu uzlaboti. Tikai tad tiks novērsta šīs nevēlamās parādības.

Bet kas mums jā dara tagad, lai kaut cik palīdzētu šiem likteņa pamestajiem un aizmirstiem bērniem? Vispirms jā-jautā, kas kopējs viņiem ar normāli attīstītiem bērniem un jauniešiem, kādus mērķus mēs varam uzstādīt un sasniegt viņu audzināšanā. Tuvāki aplūkojot šos bērnus un viņu dzīves apstākļus, mēs redzam sekošu: visi šie bērni noskaņoti egocentriskā, pretsociālā garā; viņi izturas vienaldzīgi, auksti un pat naidīgi pret kopību, sabiedrību (zem kopības nav jāsaprot viens vai vairāk cilvēku, kas veicina bērnu egoistiskās tieksmes). Ļoti saprotami, ka vēlāk tie cieš neveiksmes dzīvē. Ja mēs gribam darīt šos bērnus spējīgus dzīvei, tad jācenšas attīstīt to sociālās tieksmes. Mums tiem jāpalīdz piemēroties kopības dzīvei, vai kā Alfrēds Ādlerš izsakās, «mums jā rūpējas par to, lai šie bērni no vērtīgas darbības tiktu vesti pie lietderīgas darbības.» Jo vairāk mēs mācīsimies pazīt grūti audzināmos bērnus un iedziļināsimies viņu dzīves dažādībās un likteņos, jo sekmīgāk mēs varēsim atrisināt sarežģīto audzināšanas jautājumu ar augšā minētiem līdzekļiem. Domāju, ka pietiekoši skaidri saprotams tas, ka bērnu jūtu izpaudumi, kā, piem., stūrgalvība, ietiepība, iedomība u. t. t., visvairāk kaitē pašiem bērniem un tai kopībai, kurā tie atrodas, it sevišķi tajos gadījumos, kad šīs jūtas izpaužas darbībās (dzīvnieku un citu bērnu mocīšanā un tirdināšanā u. t. t.). Tā kā katrai kustībai, jūtu izpaudei un darbībai savi cēloņi, ierosinātāji, tad audzinātāja uzdevums atrast šos apslēptos cēloņus, bet pie tam vienmēr paturēt atmiņā, ka spēki, kas darbojas šo cēloņu pamatā, nav gluži ne-

lietderīgi, bet izlietojami kā ļauniem, tā arī labiem nolūkiem. Audzinātājam jācenšas izmantot šos spēkus un virzīt pretim labajām un vērtīgākām bērna tieksmēm. Šeit taisni slēpjas svarīgākā audzināšanas uzdevuma atrisinājums. Audzinātājam ir diezgan intensīvi jāiedziļinājas bērnu dzīves apstākļu un likteņu izprašanā. Jāsastāda īpašas novērošanas grafikas par bērnu attīstības gaitām un tajās jāatzīmē ikviena pārmaiņa bērna izturēšanās un psihikā, kā arī sevišķi uzkrītoši jūtu izpaudumi. Atzīmes ir jātaisa to pašu dienu, lai neceltos nepareizības, kas bieži vien gadas, ja to dara vēlāk. Tad mēs iegūsim pareizo ainu par bērnu iekšējiem pārdzīvojumiem un varēsim sekot viņu attīstības gaitai: mums būs arī pārbaudes akmens, ar ko mēs varēsim novērtēt pielietoto paņēmieni pareizību un piemērotību. Mēs varēsim arī pārbaudīt pārargrus un pārspīlētus spriedumus. Tad audzinātāju uzskatos nevarēs ieviesties aizspriedumi. Attiecībā uz šiem bērniem mūsu atbildības sajūtai jābūt diezgan lielai. Kritiskos brīžos, kas uznāk bērniem, mums jāizrāda vislielākā pretimnākšana un uzmanība, bet ārējā ziņā, pēc iespējas, lielākā atturība un pasivitāte, jo bērnu liktenis bieži vien atkarājas no audzinātāja izturēšanās acumirkliņā momentā. Ja pie bērna novērojama slihta uzvešanās, skolas neapmeklēšana vai cita nevēlama parādība, tad zināmos gadījumos jālietā stingri līdzekļi, piem., izolēšana no pārējiem bērniem, ieslēgšana atsevišķās telpās, bet tie nav jāuzskata par sodu līdzekļiem. Lietājot sodus, bieži vien gadas, ka bērna attīstības gaita, kas līdz šim bija progresējoša, var tikt aizkavēta uz zināmu laiku, nedēļu, mēnesi, gadu, vai pat pavisam. No otras puses jāatzīst, ka liela nozīme bērna attīstības sekmēšanā var būt acumirkliņam uzmodinājumam, vai vispāri izdevīga un labvēlīga momenta izmantošanai bērnam par labu. Ja šos momentus neievēro un palaiž garām, tad var būt, ka zūd vispār izredzes un cerības uz bērna sekmīgu attīstību.

Vispār, pie grūti audzināmiem bērniem liela nozīme piekrīt īsta momenta uztveršanai un izmantošanai.

Stingra un asa novērošana palīdz atrast arī bērnu nelietderīgās darbības cēloņus un ierosinātājus, tas ir, tos cēloņus, kas kavē bērna sekmīgu attīstību. Jāuzsver, ka parasto audzināšanas paņēmieni lietāšana pie grūti audzināmiem bērniem rada un veicina šos bērna attīstību traucējošos cēloņus. Mēs uzzinām, ka aiz šim pretrunīgām, nesaprotamām un it kā nelietderīgām parādībām un izpaudumiem slēpjas mocoša nedrošība, bezmērķība, dzenulība u. c.

Skaidri redzams, ka sodiem bērnu gara stāvokli vēl vairāk nospiež. Bet mūsu mērķis gluži otrāds: bērnu gara stāvoklis jāpaceļ, jārada viņos apziņa par savu pozitīvo vērtību, jāiedveš griba un prieks uz darbošanos, kaut tā arī būtu niecīga. Uzdevumiem, ko bērniem dodam, jāpārsniedz drusku viņu spējas, bet vispār tiem jābūt piemērotiem viņu spējām, tad bērnos radīsies stipra tieksme pēc darbības. Vispār, bērniem jāuzrāda zināms mērķis, kas tiem jāsasniedz, tad bērni pierod apvaldīt savas egocentriskās tieksmes. Kā jārikojas katrā atsevišķā gadījumā, nav vispārējos vilcienos nosakāms, tas vairāk atkarājas no acumirkļīgiem pārdzīvojumiem, attīstības gaitas un citiem apstākļiem. Īsts audzinātājs vienmēr atradis intuitīvā ceļā nepieciešamos bērna audzināšanas paņēmienus, protams, tikai pēc tam, kad pēc pamatīgas novērošanas un dziļas iejušanās bērna dvēselē būs uzmetis vispārējās audzināšanas pamatlīnijas. Var gadīties, ka viens bērns var paciest visā pilnībā stingrus sodus un rājienus, bet citus labāk pārmācīt vienatnē, zem četrām acīm. Vispār, grūti audzināmiem bērniem ir nepieciešama lielākā mērā stingri individuāla vadība un audzināšana. Pats par sevi saprotams, ka bērni ar fiziskiem trūkumiem pavisam citādi jāaudzina, nekā intelektuāli mazvērtīgie, garīgi slimie, vai veselie, bet uz kļūmīga ceļa nokļuvušie bērni. Vispār, kā pie fiziski, tā arī pie psihiski nenormāliem bērniem mēs nekādā ziņā nevaram piemērot tās audzināšanas metodes un paņēmienus, kas izrādījušies par ļoti sekmīgiem pie pilnīgi normāliem bērniem. Par visai nepieciešamu izrādās dziedniecības paidagōģija, kas sevišķi ievēro nenormālo bērnu savādības un trūkumus un cenšas tās mazināt, vai pavisam novērst, jo parastajai paidagōģijai tas nav iespējams. Tagad ir nodibināti dziedniecības paidagōģijas kursi un semināri, kas sagatavo speciāli izglītotas personas trūcīgu bērnu audzināšanai.

Ka organiski mazvērtīgi un trūcīgi, kā fiziskā, tā arī psihiskā ziņā, bērni pie attiecīgas audzināšanas var uzrādīt krietnas un teicamas sekmes, par to liecina Helēna Kellere. Īsts audzinātājs vadīs bērnu uz pareiza ceļa un pratīs bērna koncentrēšanās spējas un uzmanību novērst no nelietderīgā un piegriezt lietderīgam. H. Kellers dzīves gaitas apraksts liecina, ka par nenormāliem un gandrīz par idiotiem turētie bērni zem pacietīgas un noteiktas paidagōģiskās vadības attīstījušies par intelligentiem cilvēkiem, ar stingru gribas spēku. Intelektuāli vājie un iepakaļ palikušie bērni bieži vien var attīstīties par labiem mēchaniskā darba izpildītā-

jiem, un tiem var ieaudzināt labus paradumus praktiskā darba spējās. Mēs nevaram, protams, likt uz šiem bērniem pārāk lielas cerības, bet jāievēro tas apstāklis, ka produktīva darba spējās, vai tās zīmētos uz vienkāršu virtuves, dārza, lauku vai kaut kādu citu darbu, vienmēr iespējams attīstīt šajos bērnos.

Ko pedagogiski izglītotās personas pie grūti audzināmiem un defektīviem bērniem var panākt ar intensīvu un mērķveidīgu audzināšanu, to mums spilgti rāda parasto audzināšanas iestāžu pārveidošana piemērotās nenormālo bērnu iestādēs un viņu audzinātāju gūtie panākumi. Bērni pie uzņemšanas šādā iestādē līdzinājas lielam stulbu dzīvnieku barām: tie bija slikti apģērbti, nemācēja pieklājīgi izturēties, ēda rokām, runāja dažādās skaņās un nesaprotamus vārdus, kļiedza un mocīja viens otru. Tikai niecīga daļa no viņiem bija baudījusi skolas izglītību un varēja redzēt, ka viņu līdzšinējā audzināšana bijusi pedagogiski pilnīgi neizglītotu personu rokās. Pēc kāda laika šos bērnus nemaz nevarēja pazīt: tie bija kļuvuši mierīgi, ar lielu interesi un rūpību apkopa dzīvniekus, mācēja strādāt dārzā un laukā, un vispār atstāja ar savu darbīgo dzīvi un veselīgo izskatu teicamu iespaidu.

Jāuzsver, ka nenormālo bērnu audzinātājam ir vienmēr jāmeklē, tā sakot, jātausta tā vieta bērnu dabā, kam varētu pielietāt savas audzināšanas metodes un līdzekļus. Arī audzinātāju izturēšanai jābūt dažādai, atkarībā no bērnu defektiem un trūkumiem. Viņiem jāņem vērā arī tas apstāklis, vai paskaidrojumi par bērnu dzīvi un dabu nāk no pārāk jutelīgas un simpatiski noskaņotas bērnu mātes, vai no citām personām, kas varbūt naidīgi noskaņotas pret nenormālo bērnu. Audzinātājam nepietiek tikai novērot bērna dzīvi, darbību, viņam jāzina arī bērna iepriekšējās attīstības gaita un jānoskaidro vecums un laiks, kad bērnam parādījās pirmās nenormālības pazīmes. Tikai visu bērna piedzivojumu, viņa apkārtnes iespaidojumu, tieksmju un šo faktoru savstarpējo sakaru pamatīga pārzināšana var norādīt uz isto ceļu audzināšanā. Pēdējam jābūt atkarīgam no katra bērna individuālītātes un tamdēļ pilnīgi īpatnējam un savādam. Saprotams, ka vispārējus noteikumus nenormālo bērnu audzināšanā nevar dot. Pašam audzinātājam neatlaidīgi un pamatīgi jāmeklē pēc tā cēloņa, kas noteic bērnam nenormālību un saskaņā ar šiem cēloņiem jāizmeklē nepieciešamie audzināšanas līdzekļi un paņēmieni.

Audzinātājam savā darbā nepieciešamas pamatīgas zināšanas psiholoģijā, viņam jābūt pazīstamam ar jaunākiem mēģinājumiem un ieguvumiem paidogōģijā, jāiegūst arī pašam daudz piedzīvojumu un jābūt ar stipru nervu sistēmu un smalkām iejušanās un paidagōģiskā takta spējām.

Par pamatu visam audzināšanas darbam jāliek liela, visu aptveroša mīlestība un nesatricināma ticība tai dievišķīgai dzirkstelei, kas mīt katrā, pat visvājākā un trulākā bērna dvēselē. Audzinātāja darbs būs sekmīgs tikai tad, ja viņš pratis uztvert vai iekvēlināt šo dzirksteli bērna dvēselē un izmantot to kaut arī uz visai īsu brīdi. Protams, ka mums jābūt ļoti pacietīgiem, jo bieži vien mūsu mīlestība atdursies uz neuzticību, rūktumu un pat naidīgu iztūrēšanos no bērnu puses. Bet audzinātājam jāzina, ka ikviena bērna dvēselē mīt kaut apspiesta, bet tomēr stipra tieksme pēc mīlestības, gaismas un prieka. Lielu pakalpojumu var izdarīt šinī gadījumā tik ļoti nonicinātā psihoanalīze; viņa var mums palīdzēt šo dziļo, bet neapzinīgo bērnu tieksmi pēc mīlestības pārvērst apzinīgā. Cik bieži vien pēc ilgiem un grūtiem pūliņiem ap bērna dvēseli, ir jāizsaucas: «Ak, kaut es to agrāk būtu zinājis, tagad jau ir par vēlu!»

Ja arī bērns pavisam padevies savām zemajām tieksmēm, bet ja viņam uzticība pret audzinātāju, tad pēdējam jāpaskaidro bērnam kaitīgo tieksmju cēloņi, tad bērns arī vadīsies apziņā un izjūtā, ka viņa tieksmes var tapt cēlākas. Šiem audzināšanas paņēmieniem liela nozīme, bet tos jālietā ar lielāku uzmanību. Galvenais tomēr tas, ka bērna dabiskās tieksmes nedrīkst apspiest, tām jāļauj izpausties un tām jādod cits virziens. Šādā ceļā var izlabot noziedzīgas tieksmes, kā, piem., tieksmes uz zagšanu. Bērnā jārada apziņa par šo tieksmju esamību un viņu ļaunumu; bērnam jādod iespēja pašam cīnīties un apspiest šīs tieksmes un to vietā iegūt citas, kā piem., patiku uz darbu u. t. t.

a) Nervozais bērns un viņa audzināšana.

Lielākā daļa vecāku netic bērna iedzimtai nervozitātei, tie katru nervozu parādību cilvēkā grib uzlūkot par iegūtu grūtā darbā, no bēdām, rūpēm u. t. t. Vecāki savus bērnus var ļoti novērot un tamdēļ tiem jāzina, ka jau gluži mazs bērns nervozs un nemierīgs, un ka pie tā visai spilgti izpaužas nervozitātes pazīmes. Tā, piem., bērnam ar iedzimtu nervozitāti nervu enerģija vājināta, tas visai viegli iekairināms gan ārējiem, gan iekšējiem iespaidiem, piem., gaismas, trokšņa, zobu vai vēdera sāpēm, gremošanas traucējumiem u. c. Tāds bērns paliek nemierīgs, mīņājas, raud u. t. t. Pēc

kāda laika bērna kairināmība mazinājas; viņš paliek mierīgāks un pēdīgi iemieg. Paaugstinātais un pazeminātais kairināmības stāvoklis viens ar otru nervozam bērnam bieži mainās. Vakaros tas nevar ilgi iemigt un rītos atkal piecelties. Ja bērns apmeklē skolu, tad viņa nervozitāte var būt par cēloni nesekmēm mācībās. Vecāki bieži vien nezina, kamdēļ bērns slikti mācās; viņi nezina, ka nesekmju cēlonis meklējams bērna nervozitātē.

Pazemināta smadzeņu šūniņu darbības spēja saistīta ar citām nervozitātes pazīmēm, ar motoriska rakstura krampjveidīgiem piespiedu kairinājumiem, kas izpaužas pirkstu nagu kožāšanās, matu plūkšanās, drēbju vīļu plēšanā u. t. t. Ja šādas kustības notiek neatkarīgi no bērna gribas, tad tās ir uzskatāmas par instinktīvām kustībām.

Nervozam bērnam bieži nav kārtība arī gremošanas orgāni; vēderā un zarnās uzkrājas gāzes, kas rada caureju. Gremošanas un zarnu traucējumi savukārt rada ēstgribas trūkumu un samaitā bērnam gara stāvokli.

Kairinājumu un reakciju nesamērīgums ir par cēloni bērna bailošanai, kas izpaužas muskuļu trīcēšanā un bailu mēmumā; bērns neko nevar atbildēt, un pieaugušie domā, ka bērns ietiepies un negrib runāt. Bērna bailīgums dažreiz pāriet istās bailēs: bērns ne par ko nepaliek viens pats istabā vai gultā; viņu biedē mazākais troksnis vai iespāids; vakaros tas bailīgi lūkojas zem gultas, galda, vai nav kāds paslēpies. Arī veseli bērni sajūt bailes, bet tie spēj tās pārvarēt un tikt no tām vaļā. Nervozais bērns, turpretim, atrodas pilnīgā bailu izjūtu varā.

Nervozā bērna asins riņķošana arī traucēta. Seja un āda pieņem zili-sarkanu krāsu. Sejas krāsa mainās tamdēļ, ka bērna galvas asins trauki nerēgulāri piepildās un tukšojas. Nervozs bērns ļoti jutelīgs pret kodieniem, dūrieniem; vispār, tā āda uzņem mazāko kairinājumu. Mazākais uztraukums var izsaukt gīboni un samaņas zaudēšanu. Dažreiz nervozais arī simulē samaņas zaudēšanu, nepanes sliktu, sašpiestu gaisu baznīcā, pagrabā u. c. Slikti uz tiem iedarbojas dejošana, šūpošanās.

Nervozī bērni jūtas afektā un vispār viņu gara stāvoklis svārstīgs, nepastāvīgs; arī viņu intensitāte un ilgums pārsniedz normālo. Niecīga iemesla dēļ tie uztraucas. Viss tas, ko dara citi bērni vai pieauguši, nervozam bērnam izliekas tiek darīts, lai viņu kaitinātu. Arī skolotājs, pēc viņa domām, grib to izsmiet un nodarīt tam nepatīkšanas. Kairināmība sevišķi pieaug piepešu dusmu brīžos. Dažiem ner-

vōziem bērniem uznāk nospiests gara stāvoklis, ne uz ko tie nereaģē, pret visu izturas vienaldzīgi, pat arī pret uzslavu; tie nepiedalās rotaļās un vispār noslēdzas sevī, neuzticas nedz vecākiem, nedz arī brāļiem un māsām. Uzdoto darbu vai uzdevumu tie ne labprāt dara un pie padarītā darba ilgi sēd kaut ko domādami, vai arī vienkārši lūkojas uz kādu priekšmetu. Ja šāds nospiests gara stāvoklis ilgāki turpinājas, tad sekas var būt bīstamas, neizslēdzot pašnāvību. Gara stāvoklis nervōziem bērniem ātri mainās.

Tālāk, visiem nervōziem bērniem, lielākā vai mazākā mērā vājināta koncentrēšanās un uzmanības spēja; katrs kairinājums tos pārāk saista, izklaidē. Protams, tā sekas ir nesekmes mācībās, jo skolā uzmanībai piekrit liela loma. Nervōzā bērna domas svaidās no viena priekšmeta uz otru, piepeši rodas un traucas izpausties uz ārieni. Domāšanas spēja ļoti pavirša; bērni uzdod jautājumu, bet nenogaida atbildes, viņiem jau radusies cita doma un agrākā izzudusi no apziņas, viņu uzmanība novirzīta uz kaut ko citu; vispār, nervōzs bērns jautā vienu, bet domā citu un tamdēļ tas nenogaida atbildi, jo tā viņu vairs neinteresē.

Nervōzs bērns nav spējīgs abstrakti domāt un spriest, jo viņa atmiņas spēja vājināta un ideju asociācijas process norit vai nu pārāk lēni vai pārāk ātri. Tamdēļ viņa domāšanas procesā rodas iztrūkumi. Rēķināšanā nervōzi bērni vienmēr parāda nesekmību. Arī gluži mēchaniskā darbībā, neuzmanības dēļ, nervōzs bērns pielaiž kļūdas, piem., pareizrakstīšanā, lasīšanā, rakstīšanā u. t. t.

Neskatoties uz vāju domāšanas spēju, fantazija nervōzam bērnam parasti diezgan stipra un intensīva; nervōzs bērns dzīvo pilnīgi savā sapņū un jūtu pasaulē. Bērns tic saviem sapņiem un tēliem un notura tos par īstenību. Tamdēļ viņa sarunā daudz nepatiesības, ko pieaugušie bieži notur par meliem. Pataloģiskā nepatiesība atšķiras no meliem ar to, ka tai nekad nav sevišķa nolūka.

Tādas īsumā aplūkotās bērnu nervōzitātes pazīmes. Kas attiecas uz nervōzo parādību novēršanu, tad tā vieglāka, nekā nervōzo parādību ārstēšana. Jau romiešiem bija sakāmvārds: «princiipiis obsta, sero medicino parotur». Jau tūdaļ pēc bērna dzimšanas jāsak stiprināt viņa nervi, it sevišķi tad, ja tas piedzimis mazāku nervu enerģijas krājumu. Bērnu istabai jābūt klusai, bet tas nenozīmē, ka bērns vienmēr būtu turams klusumā; arī pie trokšņa tas jāpieradina no mazām dienām. Nepareizi dara vecāki, ja tie cenšas staigāt uz pirkstu galiem, lai tik neuzmodinātu bērnu;

ja bērns būs pieradis pie absolūta klusuma, tad tas pie mazākā trokšņa nevarēs iemigt. Tāpat kaitīga bērnam pārāk rūpīga un saudzīga apiešanās. Ja bērni redzēs, ka vecāki ļoti rūpējas par tiem, tad nav brīnums, ka viņi izaugs jūtīgi, tādi paši, kā to vecāki. Pārāk liela vecāku gādība bērnam nelīdz, taisni otrādi, tā var būt kaitīga, jo bērns tiek pieradināts pie zināmiem apstākļiem; šo apstākļu maiņa var vēlāk kaitīgi atsaukties uz viņa veselību un pat uz visu dzīvi. Ir zināms, ka siltumnīcā audzināti stādi nonīkst, ja tos pārnes svaigā gaisā un citos apstākļos. Bērns jārādina jau no mazām dienām panest grūtības un sāpes, kas ceļas no ievainojumiem; jāsargās tajā attīstīt jūtību; bērns jāradina panest aukstumu, siltumu, izsalkumu un sāpes; bērnam jāmaē paciest citieni un ievainojumi, ko tas dabū rotaļās vai saejoties ar citiem bērniem. Ja vecāki bērna sāpēm un raudāšanai nepiegiež lielu vērību, tad bērns pieradīs vienaldzīgi skatīties uz dabūtām brūcēm, dūrieniem u. c., tas pieradināsies paciest parestības u. t. t.

Sevišķi jāsargās audzinātājiem un vecākiem izpildīt jūtīgu, nervožu un iedomīgu bērnu gribu; bērna afektu dzīve labojama jau pašā sākumā. Nav jāpievērš vērība tam, ja bērns brēc, spārdās kājām vai kaut kā citādi izrāda savu nemieru un grib tādā ceļā piespiest vecākus izpildīt savu iedomu vai vēlēšanos. Ja audzinātājs to neievēros, tad nākošā reizē bērns to vairs nedarīs, bet ja darīs, tad mazākā mērā un drīz vien pavisam atmetīs slikto ieradumu. Ja bērns nemierīgs, brēc, tad vislabāk tam piedraudēt, ka liks gulēt; tam var teikt, ka tikai slimie bērni tā uzvedas un ka slimiem bērniem jāiet gultā. Ja bērnu ieliks gultā un tas vēl turpinās brēkt, tad tam nav piegiežama nekāda vērība, un brēķšana droši vien drīz mitēsies. Kad bērns būs izbrēcies, tad viņš gluži mierīgi iemīgs un nākošā reizē tas vairs neatkārtos savu untumu. Ja vēl nelīdz, tad jāliek otrreiz gultā līdz tam laikam, kamēr tas būs galīgi atmetis slikto ieradumu.

Mūsu dienās no liela svara ieaudzināt bērniem vienkāršību, paklausību, pakārtošanos, apmierinātību, atsacīšanos, pieklājību, cienības izrādīšanu cilvēkiem, laika racionālu iedalīšanu, darba spēka sadalīšanu un sistematisku darbu. Nolaidīga audzināšana, miesas un gara mīkstāulība ir nervozitātes galvenie veicinātāji. Ļoti svarīgs faktors audzināšanā ir pašdisciplīna, jo tā dara bērnu dzīvi patīkamu un pānesamu. Bērnā jāattīsta pašpalāvība uz saviem spēkiem, bet tikai ne pārspīlēta un iedomīga. Palidzi sevī, tad tev palīdzēs Dievs, saka paruna, kas attiecināma arī uz bērnu.

Ja bērns būs audzis nepareizos apstākļos, tad vēlāk nelīdzēs nekāda ārstēšana, nekāda atpūta nevarēs atdot viņam tos garīgos spēkus, kas attīstāmi un vairojami no bērnības. Bērna istaba ir tā vieta, kur izšķiras atsevišķa cilvēka un tautas likteņi.

Vispār, par audzināšanu var teikt, ka bērni nav par daudz audzināmi, sevišķi agrā bērnībā. Mazam bērnam jāļauj brīvi augt un attīstīties. Tikai nepieciešams to jau no mazām dienām pieradināt pie tīrības. Bērniem iedzīmtā tieksme pakaļdarināt, pati par sevi pietiekoša garantija, lai tie piesavinātos no vecākiem un vispāri no viņu apkārtnes to, kas vajadzīgs. Sevišķi mākslīgi ierosinājumi bērniem kaitīgi, it īpaši nervoziem bērniem, kas jau tā ļoti jūtīgi un viegli iespaidojami. Minētais attiecas arī uz pāragriem mēģinājumiem uzmudināt bērnus runāt, skraidīt, vai kaut ko citu darīt. Vissliktāk atsaucas uz bērnu veselību un nerviem dažāda veida dresūra, kad grib bērnu spējas demonstrēt «onkuļu» vai citu priekšā. Vispār, uz nervoziem bērniem kaitīgu iespaidu atstāj tā saucamā vecāku «pērtiķa mīlestība» un nevajadzīgā godkāriba.

Nervozu bērnu audzināšanai jābūt maigai un mīlestības pilnai, bet līdz ar to enerģiskai un konsekventai. Vecākiem un skolotājiem jānāk pretim bērnu vajadzībām. Tikai tad, ja bērns redzēs šādu vecāku un audzinātāju pretimnākšanu, viņš tiem pilnīgi uzticēsies. Šim apstāklim liela nozīme nervozu bērnu audzināšanā. Pa lielākai daļai nervi cieš no tā, ka tie nav spējīgi valdīt par bērnu iekšējiem pārdzīvojumiem un bērnu uzbudinājums palielinās tamdēļ, ka tiem nav tādas personas, kam varētu pilnīgi uzticēties un izteikt savas jūtas un iespaidus. Tamdēļ audzinātājiem jāizturas pret saviem audzēkņiem ar mīlestību, bet ne ar bardzību; viņiem jābūt bērnu draugiem un aizstāvjiem. Bet reizē ar to audzinātājam jāuztur zināma autoritāte, un audzināšanas groži jātur cieši rokās.

Nedrīkst nervozus bērnus pārlietu saudzēt un lutināt. Bieži nav jāpievērš vērība viņu sūdzībām un nav jāizrāda tiem līdzjūtība. Nervoziem bērniem audzinātāju jūtēlība var nākt par ļaunu, jo caur to viņi kļūst nervozāki. Turpretim, ja bērnam dāvā mazāk uzmanības, viņa nervi kļūst stiprāki. Dažreiz fiziski-nervozie simptomi ar šādu sistematisku neievērošanu pavisam izzūd. Tā, piem., ja bērns ilgāku laiku raud šūpulī, tad māte ņem to ārā no šūpuļa un mēģina viņu apmierināt gan auklējot, gan citādi. Rezultātā bērns nomierinās. Otrreiz bērns nenomierināsies agrāk, iekams

viņu atkal neņems laukā no šūpuļa un neatkārtos to pašu, ko pirmo reizi. Visradikalākais līdzeklis šajā gadījumā — bērna raudāšanai nepiegriezt nekādas vēribas. Ja bērna raudāšanai nav sevišķa iemesla, tad viņš apklusīs pats no sevis.

Sevišķi nervoziem bērniem kaitīga vecāku pārspilētā un pārlietu rūpīgā gādība. Nervozie bērni ātri nomana šādu vecāku izturēšanos, kaut arī viņa izpaužas tikai skatienos un vaibstos. Rezultātā bērni bieži kļūst par hipohondrikiem. Ja bērnus mazotnē lutina un apmierina visas viņu prasības, tad vēlāk, kad šādi bērni pieaug, viņi nav spējīgi cīnīties ar dzīves grūtībām. Nervoziem bērniem visvairāk nepieciešama pašsavaldīšanās. Pārmērīgu fizisku jutelību un neapvaldītu jūtu izplūsmi nervoziem bērniem var lielā mērā ierobežot ar audzināšanu. Garīga nocietināšanās tikpat nepieciešama, kā fiziska norūdišanās.

Pieradinot bērnus paklausīt, var ieaudzināt tajos spēju pašsavaldīties. Paklausību bērniem nedrīkst iedvest ar baidīšanu vai spaidiem, jo tas vājina bērna gribas spēku un patstāvību. Paklausībai pie bērniem jāizpaužas apzinīgā kārtības ieturēšanā un saprātīgā padotībā. Bieži vien nervoziem individiem piemīt labas īpašības, pat sevišķas dāvanas uz kaut ko, bet šīs dāvanas nelietojamas sociālā ziņā tamdēļ, ka viņām nav to īpašību, kas tās varētu darīt lietderīgas un piemērotas kaut kādai kopībai vai sabiedrībai. Tamdēļ arī bieži vien nervozi cilvēki laulības dzīvē un vispār dzīvē nelaimīgi, jo tie nav spējīgi izpildīt savu uzdevumu sociālā organizmā. Šā iemesla dēļ sabiedriskai audzināšanai jāpiešķir liela nozīme. Šāda sabiedriska audzināšana, kā jau to agrāk minējām, notiek jau pa daļai tajās ģimenēs, kur ir vairāk bērnu. Vairāk bērnu vieglāk un ar labākām sekmēm audzināt, nekā vienu pašu. Bērni, tā sakot, audzina viens otru. Vienīgam bērnam šādas sabiedriskās audzināšanas trūkst. Protams, ka šo robu audzināšanā var izpildīt satiksme ar citiem bērniem, bet tikai pa daļai. Ar to izskaidrojas fakts, ka starp vienīgajiem bērniem lielāks procents nervožu bērnu. Vēl viens faktors var iespaidot nervožu bērnu; tā ir skola. Skola dara uz bērnu iespaidu ar savām kopējām mācībām un citu skolēnu sabiedrību. Bet bieži vien nervozos bērnus, kam taisni skola var atnest labumu, nemēdz skolā sūtīt, bet māca atsevišķi. Protams, jāsaka gan arī, ka skola var iespaidot bērnus ļaunā ziņā. Šeit pirmā kārtā krīt svarā bērnu garīga pārpulēšana. Ir taisnība, ka

skolā nervoziem, ātri nogurstošiem bērniem garīgās darbības ziņā jāiztur vairāk, nekā viņi to patiesībā spēj.

Sevišķi tas jāsaka, ja skola ir masas iestāde ar zināmu schēmatismu, kas piemērots tikai vidēju spēju normāliem bērniem.

Bet daudz kaitīgāka, nekā skola, un saistīta ar viņu bērnu garīga pārpūlēšana, bieži vien bērna pārlicīga nodarbināšana mājās no vecākiem. Cēlonis tam mēdz būt vecāku godkārība. Bērns, kas vairākas stundas nosēdējis skolā, vēl tiek nodarbināts mājās, gan mūzikas stundās, gan valodu mācībā. Tamdēļ nav sevišķi jābrīnas, ka bērni paliek nervozi. Bieži vien vecāki spiež bērnus ātrāk beigt vienu klasi pēc otras, nelūkojoties pat uz skolotāju iebildumiem un aizrādījumiem. Daudz kaitīgāki par garīgu pārpūlšanu nervoziem bērniem ir stūpru jūtu savīļojumi un iespaidi, ar kādiem saistīta skola un viņas iekārta. Daudz kas jau pārlabots vai atmests tagadējā modernā skolā; sevišķi tas sakāms par mācību pasniegšanas principiem un paņēmieniem, kas vairāk piemēroti skolēnu individuālitātei. Agrāk visu skolas mācību smaguma centrs bija pārbaudījumi jeb eksāmeni, kas vienmēr turēja skolēnu nervus saspīlētus.

Kas attiecas uz sodu lietāšanu audzināšanā, tad, kā jau sacīts, tie jālietā ar lielu apdomu. Vispirms, nekad nedrīkst sodīt bērnu afekta stāvoklī.

Tajos gadījumos, kad jāpavēl, pavēlēm jābūt enerģiskām. Vispareizāki, pavēli kaut kā motivēt. Tas rada bērnos lielāku iespaidu un pieradina viņus jau laikus pie lietišķiem spriedumiem un arī darbošanās saskaņā ar tiem. Dažreiz vēl labāki, ja bērnus aizkavē viņu nedarbos vai novērš šādu nedarbu iespējamību. Sevišķi tas attiecināms uz nervoziem bērniem, jo viņu starpā visvairāk tādu, kas grib griezt uz sevi vispārēju uzmanību ar savām nerātnībām. Vislabākā metode šajā gadījumā bērna pilnīga ignorēšana vai viņa nerātnību iepriekšēja novēršana. Aizliegums šeit maz var līdzēt, jo bieži vien tas tikai pavairo bērna pretestību un ietiepību. Sacītais attiecas arī uz dažām nervozām bērnu nepieklājībām. Šajā ziņā gan jāievēro liela uzmanība. Bieži vien nervozas kustības, kas dažreiz tik vienkāršs paradums, var būt arī nopietnas smadzeņu slimības pazīme, kā piem., nervozas kustības, kas novērojamas pie Sv. Vita dejas. Ja bērnu šādā gadījumā soda, tad viņam ne tikai nodara netaisnību, bet arī kaitē veselībai. Atsevišķos gadījumos par to var spriest tikai ārsts-speciālists.

Mēs jau minējām, ka bērnos no svara ieaudzināt lietiskību un spēju vispāri saprātīgi spriest par lietām. Sevišķi tas ir nepieciešams nervoziem bērniem. Vispār, bērniem jāmacās lietas uzlūkot par tādām, kādas tās patiesībā, bet ne par tādām, par kādām viņi tās mēdz iedomāt. Nervozam bērnam jātiecas, lai viņš būtu spējīgs kļūt skaidrībā par sevi un saviem pārdzīvojumiem; viņam jābūt spējīgam uz paškritiku. Tas ir nepieciešams tamdēļ, ka nervozi bērni visvairāk tiecas sevi apmānīt; viņi grib izvairīties no skaidriem un redzamiem faktiem; šādā kārtā tie grib sevi it kā aizsargāt no faktu nenovēršamības un negrozāmības. Tādēļ nervozi bērni no mazotnes jāpieradina pie lietiskības, skaidrības un patiesības; tas mazinās viņos tieksmi uz pārspilējumiem un iedomību. Vēl jāsaaka, ka pie nervoziem var novērot ne tikai pašapmānīšanas gadījumus, bet arī tādu melošānu, kam nav nekādu redzamu motīvu un attaisnojumu. Šādi meli pilnīgi nenormāla parādība; ar tiem jāved nopietna cīņa.

Nekad nedrīkst attīstīt un veicināt atsevišķas bērnu spējas uz citu spēju vai tieksmju rēķina. Bērniem, it sevišķi nervoziem, nepieciešama visu spēju harmoniska attīstība. Tas, saprotams, nenozīmē, ka nav vajadzīgs veicināt talantu attīstību, lai gan arī talantu priekšlaicīga attīstība nav vēlama. Vispār, priekšlaicīga attīstība novērojama galvenā kārtā pie nervoziem bērniem. Šādi pārāgri attīstītus nervozus bērnus var salīdzināt ar siltumnīcas stādiem, kas ļoti krāšņi uzzied, bet drīz novīst.

Harmoniskai cilvēka dvēseles spēju attīstībai jādibinās uz garīgo dvēseles spēju, it sevišķi prāta un jūtu spēju vienlīdzīgu saskaņojumu. Dr. M. Serogs saka: «Kā ārsts par savas darbības objektu neuzlūko vis pacienta slimības, bet pašu pacientu, tā arī audzinātājam nav jāattīsta tikai sava audzēkņa spējas, bet jāgādā par viņa vispārējo attīstību, jā rūpējās par sava audzēkņa izveidošanos par ideālu cilvēku.» Lai varētu šo mērķi sasniegt, ikvienam audzinātājam jāpazīst savu audzēkņu garīgās spējas un tieksmes. Tagadējā modernajā audzināšanā agrāko schēmatisko metodu vietā lielā individuālizēto metodi, tas ir, tādu metodi, kas piemērojas ikviena individa īpatnējām tieksmēm un spējām. Šo metodi sevišķi derīgi izlietāt nervožu bērnu audzināšanā, protams, ieturot vajadzīgo autoritāti un nepalaidot bērnu pārāk brīvi. Bērnu nevajaga arī apgrūtināt ar nevajadzīgu un pārlietu lielu mācības materiālu, bet jāpiegriež lielāka vērība bērna vispārējai rakstura izglītošanai. Šāda harmoniska audzinā-

šana nav sasniedzama vienīgi skolā; lielāka nozīme šeit piekrit ģimenei un mājai.

Daziem nervoziem bērniem ļoti bagāta un smalki attīstīta jūtu pasaule. Bērna fantāzija attīstās tādā mērā, ka draud nomākt gluži visas citas garīgās dvēseles īpašības. Kā pretspēks šādai pārmērīgai bērna fantāzijas attīstībai ir loģiskas domāšanas spēju attīstība. Bez tam liela nozīme arī bērna gribas stiprināšanai. Lai gan audzināšanai jāgādā, lai aizkavētu vispusīgu jūtu attīstību un sekmīgi cīnītos ar neveselīgu sentimentālītāti, tad no otras puses nav jāaizmirst arī tas, ka arī jūtām liela nozīme bērna dvēseles dzīvē. Uz jūtām dibinās arī morāliskā audzināšana un it sevišķi reliģiozā.

Nav šaubu par to, ka daudziem cilvēkiem reliģija dod zināmu iekšēju apmierinājumu un izsargā viņus no smagiem psihiskiem satricinājumiem. Īsta reliģiozitāte ir aizsardzība un pretlīdzeklis visam tam, kas var kaitīgi atsaukties uz nervu sistēmu. Tādēļ reliģija uzlūkojama par līdzekli nervu uzglabāšanai veselīgā stāvoklī. Protams, ka šeit jānošķir īsta reliģiozitāte no tukšas pašapmānīšanās un neveselīga misticisma. Sevišķi nervozi cilvēki viegli padodas visaklākai mānītībai un misticismam; īsta reliģiozitāte labs līdzeklis pret šādu veselību postošo viltus reliģiozitāti.

Reliģiozo audzināšanu, kā audzināšanas līdzekli, var izlietāt tikai tad, ja tā brīva no pārspīlējumiem un spaidiem. Reliģiozā audzināšana nedrīkst veicināt iekšējo nepatiesīgu un liekulību un, par visām lietām, neiecietību pret citādi domājošiem cilvēkiem. Nepareiza reliģioza audzināšana var izrādīties par ļoti kaitīgu nervoziem indivīdiem, jo stipri veicina viņos nervožu simptomu attīstību.

Daudziem cilvēkiem reliģijas vietu izpilda tīri ētiskās idejas un mākslinieciski iespaidi. Protams, ka arī labuma un skaistuma sajūtas dziļi veicināmi un attīstāmi audzinānot. Bet arī ētiskajai audzināšanai jāpiemērojas bērnu vecumam. Gluži nevajadzīgi un pat kaitīgi bērnus jau pāragri sākt vadīt pa muzējiem un teātriem.

Sevišķi liela nozīme nervožitātes attīstības aizkavēšanā ir mīlestības uz dabu ieaudzināšana bērnā. Mīlestība pret dabu un viņas izprašana balstās uz lietišķās novērošanas, skaidrības un patiesības. Prieks un sajūsma par dabas lieliskumu bieži liek aizmirst sīkās ikdienības rūpes un paceļ dvēseli pāri visam.

Lai normāli attīstītos nervozi bērna jūtas, audzināšanā jāizlietā arī mākslas un literatūras ražojumi. Bet arī šo li-

dzekļu lietāšanā jāievēro zināma rūpība, it īpaši pie nervoziem bērniem, jo pāragrā bērna iepazīstināšana ar mākslu un literātūru var kaitēt bērna jūtīgai dvēselei.

No šāda viedokļa nepieciešama sevišķa uzraudzība par jaunatnes lasīšanu un lasāmā materiāla izvēli. Nekas nav kaitīgāks nervoziem bērniem, kā pārmērīga un steidzīga grāmatu «lasīšana», jo ar tādu lasīšanu bērna fantāzija un iedomība tiek galīgi sakarsēta. Dažādu «šausmu romānu» un vispāri «lubu literatūras» lasīšana neveicina labu literatūras izpratni un garšu, bet kaitīga bērniem, sevišķi nervoziem. Jāsargās bērniem lasīt tādu literātūru, kas modina viņos pārāgras dzimuma jūtas.

Nepiemērotas literatūras lasīšana nervoziem bērniem var kaitēt vēl citā ziņā. Ja nervozi bērni lasa slimību vai pašu slimo aprakstus, tad drīz viņi iedomājas sevi pašus par slimiem ar aprakstīto slimību.

Caur šādu lasīšanu bērni vēlāk paliek par hipohondrikiem. Jāatzīmē arī tas, ka nervozi bērni lasa slimību aprakstus gan puszinātniskā, gan zinātniskā literatūrā. Protams, ka labumu šāda lasīšana nervoziem nedod.

Tālāk, nervoziem jāpievērš uzmanība vienmērīgas darbības. It visiem zināms, ka pārpūlēšanās cilvēku dara nervozi. Bet arī bezdarbība var būt par dažādu nervozi parādību cēloni. Darbs, un pie tam vienmērīgs, nepieciešams tādēļ, lai cilvēkā normāli darbotos visi organi, tas nepieciešams noteikums kā fiziskas, tā arī psihiskas veselības uzturēšanai. Vispār jāsaprot, ka nervozi bērni arī atšķiras viens no otra pēc savas dabas. Ir tādi nervozi bērni, kam pat normāls nervu spraudums var būt kaitīgs, un ir tādi, kam kaitīgs samērīgs miera stāvoklis.

Telpām, kurās jāuzturas bērniem, jābūt pietiekoši lielām, gaišām un vēdinātām. Bērniem nepieciešama arī uzturēšanās svaigā gaisā, nelūkojoties uz gada laiku. Sēdēšana, sevišķi siltās telpās, nervoziem bērniem kaitīga. Sevišķa vērtība šim apstāklim jāpiegriež skolās. Veselīgas nervu sistēmas uzturēšanas noteikums ir zināms gaisa un gaismas daudzums. Izņēmums jātaisa ar jaundzimušiem, jo tie vēl nav pieraduši pie gaisa un gaismas iespajdiem; viņi zināmu laiku jāsargā no gaisa un gaismas. Vēlāk var arī mazus, pat nervozus bērnus sākt pieradināt pie gaisa un gaismas. Šādai bērna norūdišanai jānotiek, protams, pakāpeniski un sistematiski. Jāgriež arī uzmanība uz bērna fizisko veselību un stiprumu. Fiziski veselīgiem bērniem nepieciešama pastaigāšanās svaigā gaisā, nelūkojoties uz laiku. Ar aukstu ūdeni

bērnus var sākt jau norīvēt pirmajā gadā. Aukstas dušas un apliešanās maziem bērniem nav ieteicamas, it sevišķi nervoziem.

Peldēšanos upēs var atļaut tikai bērniem, kas sasnieguši 8 gadus vecumu. Vispāri jāsaprot, ka pārmērīga auksta ūdens lietošana var būt kaitīga ne tikai maziem bērniem, bet arī lielākiem. Kas attiecas uz bērnu apģērbu, tad sevišķa vērība jāgriež, lai tas nebūtu pārāk šaurs.

Nervoziem bērniem nepieciešams pietiekošs miega ilgums, kas var mainīties sakarā ar bērna vecumu. Jo jaunāks bērns, jo vairāk miega viņam nepieciešams. Bērniem, kas nav sasnieguši skolas gadu vecumu, ir jāguļ no 10 līdz 11 stundām. Jāpiegriež vērība ne tikai miega ilgumam, bet arī kārtīgai gulēt iešanai un augšāmcelšanai; sevišķi jāliūkojas uz to, ka bērni nepaliek vakaros pārāk ilgi nomodā. Bērnam līdz 10 gadiem jāliekas gulēt jau ap plkst. 8.

Runājot par harmonisku audzināšanu, mēs teicām, ka šāda audzināšana sasniedzama tikai tad, ja attīstītas cilvēka garīgās un fiziskās īpašības vienmērīgi. Šādu gandrīz ideālu harmonisku fizisku un garīgu spēku saskaņojumu bija sasnieguši senie grieķi. Eiropā, it sevišķi Vācijā un pie mums, par nožēlošanu, jāsaprot, fiziskā audzināšana ilgu laiku bija novārtā. Tikai pēdējos gadu desmitos novērojams šajā ziņā progress. Anglijā, it sevišķi Amerikā fizisku audzināšanu jau agrāk sāka kultivēt, un sportam tur piegriež lielu vērību.

Fiziskai audzināšanai labvēlīgas sekas tajā gadījumā, ja caur viņu nodarbina it visu cilvēka ķermeni, bet ne atsevišķu muskuļu grupu. Šāda vispārīga ķermeņa nodarbināšana iespējama vingrojot. Vingrošana, kas ieturēta zināmās robežās, derīga arī nervoziem bērniem. Atsvabināt nervozus bērnus vispārīgi no vingrošanas nav vajadzīgs, izņēmumu var taisīt ar viņiem tikai atsevišķos vingrinājumos. Pie pārāk stipras nervozitātes, protams, bērni jāatsvabina. No sporta veidiem ieteicama pastaigāšanās, ekskursijas, jo tās bieži savienotas ar dabas jaukumu novērošanu un tādā kārtā sekmē bērnos mīlestības attīstību pret dabu un viņas skaidrumiem. Labvēlīgu iespaidu uz nervu sistēmu atstāj arī citi saprātīgi un ar mērenību pieņemti sporta veidi. Sporta priekšrocības tās, ka caur viņu attīstās dažas un it sevišķi tās garīgās īpašības, ko daudz mazāk veicina vispārēja audzināšana. Šīs īpašības saistītas ar gribas spēka attīstību, kā piem., uzņēmību, aktivitāti u. t. t. Sports māca valdīt par savu ķermeni un saviem spēkiem. Tas ir taisni tas, kas nepieciešams nervoziem. Protams, ka sportu piekopjot, jā-

izsargas no pārpūlējumiem, kam var būt kaitīgas sekas, kā rekordu manijai u. t. t. No atsevišķiem sporta veidiem ieteicami airēšana, peldēšana, slēpošana un slidskriešana. Sevišķi slēpošana laba, jo uzturēšanās svaigā gaisā saistīta arī ar dabas iespaidiem, tā ieteicama nervoziem.

Pie fiziskās audzināšanas var pieskaitīt arī lietderīgas barības lietāšanu. Vispirms jāpiegriež vērība pusdienu ieturēšanas kārtībai. Ēdieniem jābūt vienkāršiem un baņojošiem, mazu bērnu barībai jāsatāv no piena un augu vielām (augļiem, saknēm u. t. t.). Bērnam nav jāļauj izvēlēties ēdienus. Nedrīkst viņus arī spiest šajā ziņā. Nav jādod bērniem kairinošas un uzbudinošas vielas, kā arī tēja un kafija un it sevišķi alkohols.

Ikvienu cilvēku audzināšanas laikā pubertātes iestāšanās laiks ir visbīstamākais audzināšanas periods. Bīstams viņš sevišķi nervoziem, jo tajā laikā visvieglāk var zaudēt garīgo līdzsvaru. Seksuālā audzināšana vissvarīgākā audzināšanas daļa. Šajā punktā audzināšanas mākslai nopietns pārbaudījums. Lai vislabāki varētu jaunatni izsargāt no dzimumdzīves briesmām un kļūdām, nepieciešams tiem par šo dzīvi jau priekšlaikus dot paskaidrojumu un aizrādījumus.

Dr. M. Serogs saka: «Šo aizrādījumu veids un laiks var būt dažāds, bet katrā ziņā viņi jādod jaunatnei, labāk priekšlaikā, nekā vēlāk, jo pēdējā gadījumā tie var izrādīties jau par nevajadzīgiem.»

Ne mazāk no svara jaunatnes seksuālai attīstībai tā apkārtnē, kur viņa aug. Šeit var celties ļaunums divējādā ziņā. Pirmkārt caur to, ka seksuālais tiek izbidīts pirmā vietā un kļūst par individa domu centru. Šīs briesmas sevišķi lielas nervoziem, jo viņi arī seksuālā ziņā jūtīgāki, nekā normāli cilvēki. Tādēļ jāgādā par to, kā augošo jaunatni varētu izsargāt no kaitīgiem seksuāliem iespaidiem. Aizliegums var maz līdzēt, bet vislabāk jaunatni iepazīstināt ar ētiskām un estētiskām idejām. No otras puses, ļaunums var celties caur to, ka no jaunatnes apkārtnes izslēdz visu seksuālo, uzlūkojot to par ļaunuma cēloni. Šādai rīcībai var arī būt kaitīgas sekas, it sevišķi pie nervoziem. Vispareizākais ir dzimumu attiecības uzskatīt par normālām lietām, gluži līdzīgi citām. Pie seksuāliem jautājumiem jāpieiet brīvi un atklāti, caur to visātrāki tiks izsargāta jaunatne no dzimumu dzīves kaitīgā iespaida. Dr. M. Serogs saka: «Vispareizākā audzināšana ir tā, kas neapspiež seksuālās jūtas, bet, balstoties uz visu garīgo un fizisko īpašību attīstību, notura šīs jūtas zi-

nāmās robežās un uzmācošos seksuālos priekšstatus novērs ar to, ka jaunatnes garam dod citu, lietderīgāku barību.»

Beidzot vēl jāaizrāda, ka ļoti daudz vecāku domā, ka bērnu nervozitāte uzskatāma par anormālu parādību, vai pat par garīgu slimību. Šāds uzskats, protams, gluži maldīgs, jo nav pamatots zinātniski. Tāpat maldaš arī tie vecāki, kas nervozitāti uzskata par nenozīmīgu parādību un nepiegrīež tai nekādas vērības, kaitēdami ar to savu bērnu attīstībai.

b) Slinkais bērns un viņa audzināšana.

Tagad esam nonākuši pie vecāku un skolotāju krusta un nelaimes — pie slinkā bērna. Ja bērns nav darbīgs, ja tas savu darbu nedara labprāt un ar prieku, tad tādu bērnu mēs saucam par slinku. Pret bērna slinkumu, parasti, lietojam vienu līdzekli — rīksti, t. i. fizisku sodu. Tas nepareizi.

Bērna slinkumu parasti rada dažādi iemesli. Tie pa lielākai daļai nelabvēlīgi mājas apstākļi, kas atņem bērnam prieku un dziņu uz darbu; bērnam dažreiz nav nevienas vietiņas, kur tas varētu netraucēti nodoties savām rotaļām vai kaut kādai citai darbībai; ja bērns kaut ko neprot izdarīt, tad pieaugušie to rāj vai pat soda un vispār nepiegrīež vēribu bērna interesēm, vēlēšanām. Dažreiz iemesls meklējams pašā bērnā. Tas gluži vienaldzīgs pret uzslavu un pamudinājumiem. Citreiz bērnam trūkst pašāvēības uz saviem spēkiem, jo visu viņu vietā padara tā brāļi un māsas. Tie un citi diezgan nopietni iemesli, kas pieradina bērnu pie slinkuma. Bet šie iemesli tomēr nevar izskaidrot slinkuma rašanos bērnā visā pilnībā. Daži tic iedzimtam bērna slinkumam, daži atrod, ka vainīga bērna griba, jo tas negrib strādāt un darboties. Šie uzskati maldīgi, jo nevar būt iedzimtā slinkuma, tāpat kā darba prieks nav atkarīgs no gribas.

Parasti piemirst šādus bērnu slinkuma cēloņus: vispārēju organisma atslābumu, pārpūlēšanos, nogurumu, nepareizu apiešanos ar bērniem, inteliģences defektus. Šie cēloņi var radīt īšu, pārejošu darba nepatīkšanu bērnā. Arī gribai nevar piešķirt lielu nozīmi bērna dzīvē, jo griba nav patstāvīgs fenomens, kas pilnīgi neatkarīgs no citām cilvēka psihiskām funkcijām. Gribas stiprums atkarīgs no mantojām, iedzimtām tieksmēm, fiziskiem, garīgiem iespaidojumiem (inteliģences trūkuma, pastiprinātas fantazijas, pārmērīgi stipriem dzinuliem u. t. t.), vingrinājumiem un pieradināšanās, zināmām dispozīcijām un gara stāvokļa u. t. t. Vispārīgi nav iespējams sniegt kādu noteiktu pilnīgu for-

mulu slinkuma cēloņu konstatēšanai un to novēršanai, Daudz vieglāk noteikt, vai bērns slinkums ir pārejošs vai ilgstoša parādība. Parasti par slinkiem mēs uzskatām tos bērnus, kas īstenībā nevar koncentrēt savu uzmanību uz kaut ko; ja mēs novērsīsim uzmanības trūkumu, tad bērnam izzudīs arī slinkums. Tāpat audzinātāji pārskatās arī citos gadījumos. Ja bērns skolā dabū sliktu atzīmi vai piezīmi par uzvešanos vai viņa gara stāvoklis vispārī ir samaitāts, tad, protams, bērnam zudīs prieks uz darbu. Bet tamdēļ vien mēs nevaram uzskatīt tos par slinkiem.

Pie slinkiem, šī vārda īstā nozīmē, pieskaitāmi tie bērni, kam slinkums ceļas aiz ētiskiem defektiem. Parīzē izdarītie eksperimenti rāda, ka tikai 2% no visiem bērniem īsti slinķi, tas ir, morāliskā ziņā slinķi.

Mēs nevaram iedomāties bērnu, kas būtu reizē vesels un arī slinks. Kādā ceļā bērnam ieviešas slinkums? To mēs ļoti labi varam redzēt, ja novērojam, kā vecāki apietas ar bērniem. Ja bērna māte vienmēr cenšas iztapt bērnam, ja tā, piem., pasniedz tam katreiz bumbu, ko tas izmetis ārā no vāģīšiem, tad bieži var teikt, ka tā bērnu pieradina pie slinkuma. Protams, šeit mēs nerunājam par bumbas nejaušu nomešanu, viņas nokrišanu, bet gan par pilnīgi apzinīgu bumbas nomešanu no bērna puses. Vecāki dažreiz pārāk daudz gādā un rūpējas par bērniem, kad tas nemaz nav vajadzīgs; visu padara apkalpotāji un neko neļauj izdarīt bērnam pašam. Ja bērns grib palīdzēt vecākiem, tad tie viņam neatļauj, bet apspiež bērna dabīgo tieksmi pēc darbības; tamdēļ arī nav jābrīnas, ka vēlāk bērns izaug slinks un neko negrib pats no sevis darīt. Pie slinkuma bērnu pieradinājuši paši vecāki. Veselam bērnam vienmēr jādod kāda nodarbošanās, viņa darbības dziņa jāievada pareizā virzienā. Tad mēs nevarēsīm sūdzēties par bērnu slinkumu un viņu negribu strādāt.

Ja bērns salauž vai sabojā kādu rotaļu lietu, tad tā nav liela nelaime, jo bērns vadījies no savas darbības dziņas, bet nebūt nav gribējis lietu sabojāt vai maitāt. Ja negribam bērnu izaudzināt slinku, bet darbīgu, tad jau no mazām dienām tas jāpieradina pie darbošanās. Galvenais, vecākiem un audzinātājiem nav jāsaka, ka bērns nespēj vai negrib. Pastāvīgi aizrādot bērnam, ka tas ir par mazu un nevar kaut ko darīt, mēs atņemam tam katru iespējamību un prieku uz darbu. Bērnam vienmēr jādod nodarbošanās, bet tikai tāda, kas nav tam par grūtu. Ja bērns nevarēs veikt uzdoto darbu, tad viņā zudīs pašpalāvība uz saviem spēkiem un iznākumā

zudīs arī darba prieks un radīsies slinkums. Bērnam jāierāda, kā katrs darbs jāpadara un vienmēr jāveicina un jāsekmē viņā mīlestība un dziņa uz darbu. Ja bērns grib kaut ko darīt, tad tas jāpamāca, ka visa uzmanība jāpiegriež darāmajam darbam. Darbošanās laikā mēs nedrīkstam bērnam kaut ko vaicāt vai stāstīt, vai vispār viņi uzmanību novirzīt no viņa patreizējās darbības uz kaut ko citu. Noteikums: pieradini bērnu koncentrēt uzmanību uz darbību un neļaut tam būt izklaidīgam un neuzmanīgam. Tikai šādā ceļā mēs stiprināsim bērnam uzmanības spēju, kas tik nepieciešama katrā nopietnā darbā. Tālāk, jāpieradina bērni, lai tie sajustu prieku par labi izpildīto un veikto darbu. Ja darbu bērns nepadara tā, kā pienākas, tad tas bērnam jāsaaka un jāaizrāda, protams, pēc iespējas, saudzīgāki. Neskopojaties ar uzslavu, ja redzat, ka tas bērnu pamudina uz darbu. Var arī dot kādu atlīdzību, bet šinī ziņā gan jābūt uzmanīgiem. Ja bērnam par darbu vienmēr dos atlīdzību, tad tas pie tās pieradīs un vēlāk neko negribēs vairs darīt bez atlīdzības. No pārdarītājiem jāpārdarīt bērnam atļaut izdarīt kādu citu darbu, kas tam iedvestu pašapziņu un darītu prieku, kā, piem., atļaut tādu nodarbošanos, ko dara vecākie brāļi vai māsa vai arī pieaugušie. Tā būtu labākā atlīdzība, kādu vispār bērnam var piedāvāt. Vispār, bērns jāradina darīt visu ko bez materiālas atlīdzības, piem., saldumu, rotaļu lietu, naudas u. c. solīšanas. Ja mēs šādi audzināsim bērnu, tad mums nebūs jāšūdzas par bērna slinkumu, egoismu un nevērību. Ja bērns izaug slinks, tad tā ir tikai vecāku un audzinātāju vaina. Protams, šeit mēs nerunājam par nopietnu darbu, kas būtu bērnam jānodar, pietiek ja tas kaut kā nodarbināts, piem., ar rotaļāšanos, pastaigāšanos, saules vannu ņemšanu u. t. t. Arī tā būs bērnam piemērota nodarbošanās. Tāpat nav ieteicams nodarbināt slimīgus un pārpūlētus bērnus, pirms tie nav atguvuši savu spēku un veselību.

c) Palaidnīgais bērns un viņa audzināšana.

Kas attiecas uz palaidnīgo bērnu, tad negribu pievienoties tām parastām domām un uzskatiem par bērnu palaidnību, pie kā daži turas. Es nevaru piekrist dažu pārdarītāju izteiktām domām, ka bērna palaidnība būtu iedzimta. Mācība par iedzimtu palaidnību tagad jau atmesta. Kā vispār cilvēkā, tā arī bērnam, ir labas un ļaunas tieksmes un dziņas. Ja bērns kļūst par palaidni ne audzināšanas vainas dēļ, tad tas

atzīstams par anormālu bērnu. Par anormālu bērnu palaidnību es šeit negribu runāt. Arī par anormālo bērnu palaidnības cēloņiem esmu šeit citādās domās. Es atrodu, ka normāls bērns kļūst palaidnīgs nevis morāliskās apziņas trūkuma dēļ, bet gan anormālo tieksmju dēļ. Arī morālisko jūtu trūkumu nevar uzskatīt par pastāvīgu un neatkarīgu parādību: cilvēka psihika sastāv nevis no nošķirtām un norobežotām jūšanas, domāšanas un gribas nozarēm, bet katrs jūtu vai gribas akts ir saistīts ar kādu priekšmetu vai jēdzienu, un otrādi. Arī morālisko jūtu trūkums drīzāk uzskatāms par inteliģences vai prāta defektu. Nevar būt tādas bērna palaidnības, kā cēlonis slēptos pašā bērņā. Vismaz mēs ierobežosim palaidnības jēdzienu, saprotot zem tās tikai tās bērņā nevēlamās parādības, kas viņā attīstās pateicoties audzināšanas kļūdām un kas novēršamas ar īstu, pareizu audzināšanu. Šīs parādības ceļas no ētiskās apziņas trūkuma zināmā bērna vecumā. Ja mēs bērna palaidnību un grūto audzināšanu pieņemam par audzinātāju un apkārtnes nevēlamu iespaidojumu, tad mums kļūst saprotams tas līdzeklis, ar kā palīdzību iespējams bērna nevēlamās parādības, kā, piem., palaidnību novērst. Tas panākams pārveidojot apkārtnes un audzināšanas apstākļus, lai tie aizkavētu ļauno tieksmju attīstību bērņos.

Katrs audzinātājs zina, ka audzināšanas pamatā likta vingrināšana un pieradināšana, ka tā dibināta uz bērna atdarināšanas dziņu. Bērnam piemīt laba novērošanas spēja, tas ātri uzzina kādā kārtā un ceļā var gūt sevim zināmus labumus. Katrā cilvēkā stiprākās ir pašuzturēšanas un dzimuma turpināšanas dziņas. Arī bērņiem ir šīs dziņas, tās valda pār bērņiem stiprākā mērā, nekā pār pieaugušiem; bērņš šīs dziņas necenšas ierobežot, jo nesaprot savu darbu nozīmi un viņu sekas sabiedriskā ziņā. Bērņš pilnīgi vadās no personīgām egoistiskām interesēm un no visa grib gūt sev zināmu labumu. Tas gluži dabīgi un saprotami. Audzināšanas darbā mums jāiziet no bērna priekšstatu dzīves, it sevišķi tad, ja mēs gribam bērņā mazināt viņa egoistiskās tieksmes, kas runā pretim vispārības labumam. Līdz ar to mums jā-sargās no liekas morālīzēšanas, jo tā nekad savu nolūku nesasniedz. Nevar atstāt bez ievēribas arī intelektuālā faktora izkopšanu, jo ar to tikai var bērņā radīt apziņu par labu un krietnu. Bērna priekšstatu dzīves iespaidošana panākama ar gribu. Jāstiprina bērņā arī spriešanas spēja, lai pats bērņš saprastu, kas ļauns un kas labs. Audzinātājam un vecākiem jāievēro arī smalkjūtība un taks tādās lietās,

kur nevar bērnam līdzēt ar padomiem un aizrādījumiem. Audzinātājiem un vecākiem nepieciešami iejusties bērna psihikā, jo tikai tādā ceļā tie varēs iegūt iespaidu uz bērnu un vadīt viņu vēlamā virzienā. Ar audzināšanu iespējams izkopt to rakstura daļu, ko sauc par «intelligloble» (intellektuālo — iegūstamo), kas kopā ar rakstura iedzimto daļu sastāda katra cilvēka īsto psiholoģisko raksturu.

Audzināt — nozīmē izkopt un izveidot bioloģisko (iedzimto) raksturu, kā pamatā iedzimtās tieksmes un spējas, par intelektuālo jeb ētisko raksturu. Tas iespējams pie katra bērna, ja tikai mēs pieliksim nepieciešamās pūles un rūpīgi iedziļināsimies bērna dvēselē. Ja mēs to nedarīsim sākumā, tad pārsvaru ņems iedzimtās tieksmes un spēki un vēlāk būs daudz grūtāk cīnīties ar tām un tās apkarot, jo bērnam jau būs iesakņojušies zināmi nevēlami paradumi. Tamdēļ vecākiem un audzinātājam, sākot ar pirmām dienām, ar vingrinājumiem un pieradināšanu jāizkopj labās tieksmes un spējas un jāapspiež un nav jāļauj attīstīties sliktām tieksmēm un īpašībām. Vislabākais līdzeklis audzināšanā ģimenē — bērna profiline jeb aizsardzība, t. i. ļaunu darbu vai pārkāpumu iepriekšējā novēršana. Mums stingri jāraugās, lai bērna apkārtnē nebūtu tāda, kas to pavēdinātu uz ļaunām domām vai sliktu darbību. Ja mēs bērnu atstāsim vienu pašu istabā, kur uz galda atrodas cukura trauks, tad jau gluži dabīgi, ka bērns ies pie galda un to paņems. Tas, protams, sīkums, bet audzināšanā ģimenē viss pastāv no tādiem sīkumiem. Jo mazāk izdevības būs bērnam izdarīt pārkāpumus, jo vairāk tajā stiprināsies griba un tieksme uz labu. Vēl viens svarīgs aizrādījums vecākiem un audzinātājiem. Nekad ar negatīvu aizrādījumu vai aizliegumu nav jāvērs bērnam uzmanību uz neatļautu darbu vai darbību. Paskaidrosim to ar šādu piemēru: māte atstāj bērnu istabā un piekrodina tam, ka to un to nedrīkst darīt, piem., nedrīkst aiztikt lampu, kas atrodas uz galda u. t. t. Šāds negatīvs aizliegums vai aizrādījums ļoti kaitīgs vai bīstams. Ja bērns arī apsola, ka klausīs mātes aizrādījumiem, tad pa lielākai daļai tas šo solījumu gan neturēs. Kamdēļ? — tas ir gluži dabīgi un saprotami. Māte ar savu aizliegumu bērnam pašam norāda uz neatļautu darbību, viņa bērna uzmanību tieši vērs uz to, no kā bērna uzmanība būtu novēršama. Bērns, paliekot viens pats, domā tikai par to, vai nemēģināt tuvoties un pieskārties norādītam priekšmetam. Un to viņš arī dara. Kas vainojams šajā gadījumā — māte vai bērns? Protams, vainīga māte. No pārdabīgā viedokļa ieteicams

šādos gadījumos bērnam ierādīt kādu nodarbošanos un tā novērst bērna uzmanību no kaitīgas un nevēlamas darbības. Šādā kārtā bērnu vislabāki iespējams izsargāt no nerātņībām un pārkāpumu izdarīšanas. Protams, tas prasa daudz laika no vecākiem un audzinātājiem, bet par to viņu pūles un rūpes simtkārtīgi atmaksājas. Audzināšanā ģimenē dažreiz nevar iztikt arī bez sodiem. Bērns bieži vien neklausa aizrādījumiem, tas dara neatļautu, runā sliktus vārdus un vispār pārkāpj pieklājības un tikumības robežas. Tādos gadījumos jālietā arī sods, bet ne visai bargs. Vispār, nevar piekrist dažu domām, it kā asaras samaitātu bērnam patīkamu bērnības dzīvi un ka tamdēļ nedrīkst bērnu sodīt. Šāds uzskats maldīgs, jo mūsu jaunatne nav jāaudzina mīkstāulīga, bet gan spējīga izturēt dzīves cīņu un grūtības. Mēs nedrīkstam audzināt jauniešus, līdzīgus siltumnīcas stādiem, kas nepanes aukstumu un kaš vēlāk dzīvē izrādās nederīgi un lieki. Ja mēs bērnu audzināšanā ģimenē ievērosim minētos norādījumus un padomus, tad var droši apgalvot, ka palaidnīgu un grūti audzināmo bērnu skaits stipri vien samazināsies. Šī paidagōģija nav izdomāta kabinetā, tā ir radusies no piedzīvojumiem, gan ar normāliem, gan nenormāliem, viegli un grūti audzināmiem bērniem. Tā vienkārša un dabīga audzināšana, kas gan prasa daudz laika un pūļu, bet kas tās pilnīgi attaisno.

28. Bērnu meli.

Melošanu daudzi vecāki uzskata par smagu pārkāpumu, par ko bērns katrā ziņā jā soda. Protams, ka melošana ir netikums, kas bērņā jāiznīd vai pēc iespējas jāierobežo, bet reizē arī jāatzīst, ka bērna melus nevaram novērtēt visus vienādi un ka bērnu izteiktā nepatiesība ne katrreiz ir meli vārda īstajā nozīmē, t. i. tiek izrunāti apzināti ar zināmu nolūku. Bērnu vecākiem un audzinātājiem jāņem vērā tas, ka bērni runā nepatiesību pavisam to neapzinādamies, var droši teikt, ka lielākā daļa bērnu melu nav meli šī vārda pareizajā nozīmē, bet tikai neapzināti izteikta nepatiesība. Šādos gadījumos bērnu vecākiem un audzinātājiem jārikojas pavisam citādi, nekā tad, kad bērns patiešām melo.

Nav šaubu, ka bērni jau no mazām dienām jāaudzina patiesībai. Bet audzināt bērnus patiesībai

iespējams tikai ar personīgu piemēru un paraugu. Katram bērnu vecākam un audzinātājam jāzina, ka melot var ne tikai ar vārdiem, bet arī ar darbiem; tādēļ viņu teiktajiem vārdiem arī vienmēr jāsakān ar viņu darbiem. Bērnu vecākiem un audzinātājiem pašiem visur un vienmēr jārunā tikai patiesība. Tiem nav jāpiemirst, ka pat arī jokos izteikta nepatiesība var bērnu pavedināt uz melošānu; tāpat pieaugušiem jāargājas no tā sauktiem pielaižamiem meliem; vismaz nav jārunā nepatiesība bērnu klātbūtnē. Vecāki, kuņi runā nepatiesību bērnu klātbūtnē, bērnus pavedina uz melošānu, un tiem nav jābrīnas, ka viņu bērni sāk melot. Jāizsargājas arī no pārspilējumiem un neprecizitātes.

Neraugoties uz to, ka bērnu meli stingri apkaņojami, bērnu vecākiem un audzinātājiem nav jāpielietā pie bērniem sodi vai kādi citi bargi līdzekļi. Vispirms bērnu vecākiem un audzinātājiem jāzina, kādā nolūkā bērns saka nepatiesību; ja viņš tiešām grib ar izteikto citus maldināt, t. i., ja viņš melo, tad audzinātājam jāpielietā stingrāki līdzekļi; ja bērna izteiktā nepatiesība nav meli vārda istajā nozīmē, tad par to bērns nekādā ziņā nav sodāms. Ja bērnu par tādiem «meliem» soda vai tura tikai aizdomās, tad to bērns sajūt kā apvainojumu un viņā rodas rūktums un neapmierinātība ar vecākiem un audzinātāju; tad var notikt, ka bērns, kas līdz šim nav zinājis melus, sāk saprast tos un izlietāt izdevīgā gadījumā. Katrā ziņā vecākiem un audzinātājam jāizdibina bērna izteiktās nepatiesības cēloņi un nolūki, pirms viņi domā pielietāt kādu sodu.

It bieži bērni mēdz pielietāt tādas lietas, kuņas mums pieaugušiem izliekas dīvainas un nesaprotamas; tā, piem., bērni dažreiz saka, ka esot redzējuši suni ar piecām kājām vai sastāsta citas tamlīdzīgas lietas. Tas izskaidrojams ar nepilnīgu novērošanu vai ar šķietamību; nepilnīgi attīstītu jutekļu dēļ bērnam izliekas, ka viņš redz to, kas patiesībā nemaz nav. Nereti «melu» cēlonis ir pārpratums vai nesaprašana; piem., lelli, kuņi bērnam iedod bērnu dārzā rotāties, bērns var noturēt par dāvanu, ko tam dod; protams, ka bērns var mājās saviem vecākiem stāstīt, ka viņam ir uzdāvināta lelle.

Vēl jāņem vērā tas, ka bērnu valoda, resp. izteiksmes spēja agrā vecumā nav pilnīga; it bieži bērns grib teikt

vienu, bet pasaka kaut ko citu; laika priekšstats mazam bērnam nav skaidrs, tādēļ bērns bieži kļūdas, runādams par laiku vai par kādiem notikumiem, kuŗi atgadījušies kaut kādā laikā. Nereti bērna «melu» cēloņi ir stipri attīstītas fantazijas vai iedomu spēja. Tādi bērni sarunā daudz tādu, kas patiesībā nav un kas pastāv tikai viņu iedomu pasaulē; pie tam bērni cieši tic tam, ko viņi tādos gadījumos runā; viena kāda iedoma vai vēlēšanās var kļūt bērnam par redzami īstu un patiesu notikumu, tad bērna iedzimtā tieksme uz izdomu un sacerēšanu var viegli novest pie «meliem». Vecākiem un audzinātājiem nav jāaizmirst, ka bērns bieži iedomāto sajauc ar īstenību un tādā veidā izsaka nepatiesību.

Vistuvāk meliem stāv tā nepatiesība, kuŗu bērni izsaka ar nolūku izcelt savu personību vai vienkārši palielīties citu, kā biedru vai pieaugušo priekšā. Jau mazi bērni ir godkārīgi; viņi grib, lai pieaugušie tos ievērotu; tādēļ tie bieži sarunā nepatiesību. Ja Inīna saka, ka viņas lelle esot zīdaiņa vecumā, tad Lizīte pasaka, ka viņas lelle esot daudz vecāka; ja Andrītis stāsta savam rotaļu biedrim Pēterītim, ka viņam esot zirgs, uz kuŗa varot šūpoties, tad Pēterītis nevar atturēties un pasaka, ka viņam esot īsts jājamais zirgs u. t. t.

Kādi audzināšanas līdzekļi tad nu jāizlietā vecākiem un audzinātājiem, lai izsargātu bērnu no turpmākas melošanas? Tie, protams, ir atkarīgi no «melu» veida, resp. to cēloņiem un nolūka. Tos bērnus, kuŗus uz meliem pavedina viņu bagātā fantazija, ieteicams audzināt tā, ka tie vairāk vērības pievērstu reālai pasaulei. Tas iespējams ar uzdevumiem praktiskos darbos, piem., stādu un dzīvnieku kopšanu, rokdarbiem u. t. t. Tad bērnos sāks attīstīties smalkākas un pilnīgākas novērošanas spējas un radīsies skaidrāki priekšstati, reizē ar to vājināsies viņu fantazijas intensivitāte. Lielības melus var apkaŗot tādējādi, ka bērnus pārliecina par izteiktā maldīgumu vai liek priekšā pašiem labi pārdomāt, vai teiktais ir patiesība; dažreiz var arī bērna lielības melus uztvert kā joku vai arī nepievērst tiem sevišķu vērību.

Īstie bērna meli, t. i. ar nolūku teikta nepatiesība apkaŗojama ar sodiem, bet tikai tādos gadījumos, kad bērns neatzīstas, ka melojis. Te, protams, zināma loma piekrīt bērnu vecāku un audzinātāju personībai un viņu spējām apieties ar bērnu. Dažreiz pietiek ar dažiem piemērotiem vārdiem, lai bērns atzītos me-

los, dažreiz ar pieņemtu it kā izlikšanās noskumšanu par bērna slikto īpašību, resp. netikumu. Bieži bērna atzišanos var panākt ar jautājumu, kas viņu pamudinājis uz melošanu u. t. t. Parasti bērns viegli atzīstas melošanā, ja viņš uztucas vecākiem un audzinātājiem; pārāk liela bardzība, protams, bērnu atbaidīs, un tad viņš savos melos neatzīsies.

Pedīgi vēl jāaizrāda, ka dažiem bērniem ir iedzimta dziņa uz melošanu. Tāda parādība anormāla un to grūti vai pavisam neiespējami apkarot. Tādos gadījumos jāgriežas pēc padoma pie nervu ārsta, lai zinātu kā ar bērnu apieties. Normālu bērnu melus var iznīdēt ar saprātīgu apiešanos un rīcību no vecāku un audzinātāju puses.

29. Bērns kopumā.

Kopuma dzīve sevī slēpj daudz audzinošu vērtību. Pirmais kopuma dzīves iespaids ir mātes iespaids, ko bērns sāk sajust no pirmajām dzīves dienām. Bērna māte atmodina bērņā simpatijas un mīlestības jūtas. Kuņas arvien vairāk tad bērņā attīstās pret savu apkārtni. Šīs jūtas bērnam liek sajust, ka viņš ir kopuma resp. ģimenes loceklis, un kā tādā viņam jāpakārtojas un jāieklaujas kā daļai veselā vienībā. Ģimenē bērņā attīstās pieķersšanās un palāvības, kā arī uzticības jūtas pret citiem. Bērns no mazām dienām redz, ka ģimenes locekļi viens otram uzticas, izpalīdzas savstarpīgi un gādā viens par otru; tad arī viņā rodas dziņa un vēlēšanās palīdzēt saviem vecākiem, brāļiem un māsām. Vispār var teikt, ka ģimenes vai kopuma dzīve ar savu labvēlīgo ietekmi ievērojami vājina katra bērna egoismu un patmīlību un attīsta viņā sabiedriskas jūtas. Kaut gan ģimenes locekļi, pēc savas dabas un vecuma, var būt dažādi, tomēr visus viņus saista viens: tā ir koppiederība.

Katram bērnu audzinātājam-jai jāprot izmantot ģimenes dzīves labvēlīgie apstākļi tur, kur tie netiek ievēroti. Arī bērnu slimnīcās un kolonijās (vasaras nometnēs) bērnu uzraudzēm savā darbībā jāvadās no principa «Audzināt kopumam caur kopumu». Nav jāaizmirst, ka tikai kopuma dzīvē bērnu raksturu nevienādības izlīdzināsies un zudīs daudzi agrākie sliktie paradumi un netikumi.

Bērns jau pašā sākumā jāpieradina ne tikai sajemt dažādus labumus, bet arī sniegt tos citiem, vienalga vai jaunākiem brāļiem vai māsām, vai arī citiem bērniem, piem., rotaļu biedriem, arī pieaugušiem. Te var ieteikt vienu labu

audzinošu līdzekli: dzīvnieku kopšanu. Kopjot dzīvniekus, bērni pierod izrādīt līdzcietību un reizē ar to mācās pazīt citas dzīvas būtnes un viņu vajadzības. Bērnu iemācīt cita dvēseli saprast var arī ar to, ka viņam liek iedomāties sevi kādas citas būtnes vietā. «Ko tu justu, ja tevīm atjemtū tavu rotaļu lietiņu?» «Kas būtu, ja tevi grūztu?» u. t. t. Vislabāk tomēr ir, ja bērnu iespaido ar personīgu paraugu un piemēru. Laipnība, sirsnība, labvēlība pret citiem cilvēkiem bērnā ieaudzināma ar tādu pat izturēšanos pret bērniem. Bērni jāmāca būt laipniem ne tikai pret vecākiem, bet arī pret citiem pieaugušiem, kuŗi dzīvo mājās, piem., pret apkalpotājiem. Protams, ka to prasīt no bērniem varam tikai tādā gadījumā, ja paši izturamies labi pret saviem kalpotājiem.

Tālāk bērnus no mazām dienām jāpieradina lūgt un nevis pavēlēt, kā dažās ģimenēs tas parasts. Bērnam nav nekādu tiesību komandēt citus. Vispār, bērni pēc iespējas mazāk jāapkalpo. Ja vecāki bērni neprot uzaut apavus vai aizpogāt mēteli, tad tā pašu vecāku vaina, kas liecina par sliktu bērnu audzināšanu. Tiklab zēniem, kā meitenēm jāliek darīt viss pašiem, paskaidrojot, ka no darba nav jākaunas. Cik patīkami redzēt bērnus, kuŗi labprātīgi padara visus vieglākos darbus. Zēns, kas nes kādu priekšmetu, vai meitene, kas izpilda kādu citu darbu, liecina par to, ka mājās krietni audzinātāji.

Audzinašana darbam un pakalpoībai nepieciešama ne tikai ētisku motīvu dēļ, bet arī tādēļ, lai bērniem darītu pieejamus dzīves prieka avotus. Strādīgs un čakls cilvēks vienmēr priecīgs. Tādi jāaudzina arī mūsu bērni! Ja bērnā radušās naida jūtas vai neapmierinātība ar sevi, tad viņam var aizrādīt, ka arī citu cilvēku dzīve nav vienmēr laimīga un priecīga un ka katram cilvēkam savas bēdas. Te gan jāievēro uzmanība tanī ziņā, ka bērnos nerastos dziņa uz mīlināšanos. Jāsargās, lai bērns nenoklausītos kādā nevēlamā sarunā, ko bieži ved savā starpā pieaugušie. No šādām sarunām bērni uz visstingrāko izsargājami.

Kā zināms, kopuma dzīve balstās uz savstarpējo pieklājību un interešu ievērošanu. Bez tās sabiedriskā dzīve pavisam būtu neiespējama. Tādēļ bērni jau agri jācīnās pieklājībai un cieņas izrādīšanai. Bērnam jau agri jādara saprotama izšķirība starp smalku un pieklājīgu un rupju un nepieklājīgu izturēšanos. Bērni jāieaudzina no mazām dienām smalkas manieres, un reizē ar to arī sirds smalkjūtība. Bez pēdējās bērni izaugs par ārējās, var teikt, formas cilvē-

kiem. Pret vecākiem cilvēkiem bērni it sevišķi jāmāca izturēties ar cieņu un bijāšanu. Nav jāaizmirst, ka cilvēka ārējā izturēšanās zināmā mērā liecina arī par viņa iekšējo, var teikt, sirds izglītību. Glužiniecīgi sīkumi, piem., cita runas pārtraukšana, rāda, ka viņš nav audzināts labām manierēm un ka viņam trūkst pieklājības jūtu un apziņas. Ārējā cilvēka nevērībā, bez šaubām, izpaužas arī iekšējā nevižība un sirds izglītības trūkums. Daži vecāki gan domā, ka cilvēka ārējām apiešanās un izturēšanās formām nav sevišķas nozīmes un ka tādēļ tās bērniem nav ieaudzināmas. Bet tie ļoti maldās tā domādami, jo neieaudzinot bērniem ārējo pieklājību, tie neieaudzina viņiem arī iekšējo, t. i. neizkopj sirds smalkjūtību; tie aizmirst, ka cilvēka ārējām formām dzīvē pievērš daudz vērības un ka no tām nereti atkarājas viņa dzīves sekmes. Ja nu atzīstam ārējo formu praktisko un ideālo vērtību, tad nevar būt šaubu, ka tādas jāiemāca bērnam jau pēc iespējas agrāki. Izlabot bērniībā pielaistās kļūdas bērnu audzināšanā vēlākā vecumā daudz grūtāki, nekā novērst tās pašā sākumā. To nedrīkst piemirst neviens no bērnu audzinātājiem vai bērnu vecākiem.

30. Bērnu dzīves ēnainās puses.

Daži apgalvo, ka bērnu «bēdas» esot vieglas un neatstājot dziļāku iespaidu uz viņa psihi. Šāds apgalvojums nedrībināts un pierāda to, ka ļoti maz vērības pievēršam bērna dvēseles dzīvei, it īpaši viņa bēdām un sāpēm. Domāju, ka katram pieaugušam vajadzētu saprast bērna dvēseli, jo ikvienam no mums uzglabājušās kaut kādas atmiņas no mūsu bērniības dienām.

Nav šaubu, ka mazjūtīgie bērni daudz mazāk cieš no pieaugušo un savu biedru sliktās izturēšanās nekā bērni ar smalkjūtīgu dvēseli un intensīvākām uztveres spējām, jo ārējie kairinājumi tos mazākā mērā iespaido. Arī viņu prieku un bēdu pārdzīvojumi nav tik spēcīgi un intensīvi, kā jūtīgas dabas bērniem. Iekšējo dvēseles pārdzīvojumu un ārējās iekaires iespaids pie pēdējiem ir nereti tik stiprs, ka tas neizzūd no bērna psiķes pēc ilgāka laika un dažreiz pat ir neizdzēšams. Par to mums pieaugušiem vajadzētu vairāk padomāt!

Bērnu bēdas un sāpes ir dažādas. To viņiem daudz vairāk nekā pieaugušiem, tās bērni izjūt daudz spēcīgāki. Ja mums pieaugušiem cerību un vēlēšanās nepiepildīšanās sā-

pīgi izjūtama, tad varētu gan labi iedomāties, ko izjūt bērns, ja atsakāmieš izpildīt viņa vēlēšanos. Te jāņem vērā vēl tas, ka pieaugušiem bieži saprotami un zināmi nepiepildīto cerību un neveiksmju cēloņi; bērnam tie paliek vienmēr noslēpti un viņš tos neapzinājas. Viss tas padara bērna sāpes un bēdas dziļākas un intensīvākas nekā pieaugušo. Vispār, bērnam nav nekādu līdzekļu, ar ko viņš varētu savas bēdas atvieglot un remdināt.

Ļoti liela loma bērna iekšējos pārdzīvojumos piekrīt bailu izjūtām. Tās pa lielākai daļai ir bailes no sodiem, kuŗus mēdz uzlikt bērniem par dažādiem pārkāpumiem. Cik daudz gadījumu, kur bailes no eksāmeniem un no sodiem, kas tiem izkrišanas gadījumā draud no vecāku puses, ir iedzinušas bērnus pašnāvībā. Kuŗam no mums nav palikušas nepatīkamas atmiņas no skolas gadiem, kad gluži niecīga iemesla, piem., sliktas atzīmes dēļ, bija samaitāts gara stāvoklis uz ilgāku laiku? Cik bieži arī biedru nicīgā izturēšanās un izsmiekls kāda vienkārša apgērba gabala dēļ nav sarūgtinājuši daļa jūtīgas dabas bērna dvēseli? Visu to pa lielākai daļai pieaugušie neievēro, un mēs brīnamies, kādēļ bērns stūrgalvīgi atsakās uzgērbt kādu apgērbu vai jemt līdz kādu lietu. Ja vairāk pieliktu pūles un mēģinātu iedziļināties bērna iekšējos pārdzīvojumos, tad tādas parādības pie bērniem, kā ietiepību un stūrgalvību vai nepaklausību, neuzskatītu par bērna netikumiem, jo zinātu viņu īsto cēloni, kas tos izsauc. Tad arī mazāk bērnus sodītu un mazāk sagādātu tiem sāpju un bailu.

No daudzajām ēnas pusēm, kuŗas krīt uz bērna dvēseli, mēs šie minējam tikai dažas. To ir daudz vairāk, tikai dažas paliek neievērotas no pieaugušiem.

Nosodot pieaugušo nevērīgo izturēšanos pret bērniem un aizrādot uz tām sekām, kas no tās ceļas, mēs negribam teikt, ka mums viss jādara bērnam pa prātam, un vienmēr viņam jāiztop. Nebūt nē. Bērniem arī jāprot paklausīt. Mēs negribam arī audzināt mikstčauļus, tādus, kuŗi nav dzīvei derīgi, bet prasām pievērst vairāk vērības bērna dvēseles dzīvei, lai varētu tos izsargāt no nevajadzīgām mocībām un ciešanām, kas, bez šaubām, traucē bērnu normālo garīgo attīstību.

The following are the names of the persons who have been appointed to the various positions in the office of the Secretary of the Board of Education for the year 1900-1901. The names are given in the order in which they were appointed.

1. Secretary of the Board of Education: [Name]

2. [Name]

3. [Name]

4. [Name]

5. [Name]

6. [Name]

7. [Name]

8. [Name]

9. [Name]

10. [Name]

11. [Name]

12. [Name]

13. [Name]

14. [Name]

15. [Name]

16. [Name]

17. [Name]

18. [Name]

19. [Name]

20. [Name]

21. [Name]

22. [Name]

23. [Name]

24. [Name]

25. [Name]

26. [Name]

27. [Name]

28. [Name]

29. [Name]

30. [Name]

31. [Name]

32. [Name]

33. [Name]

34. [Name]

35. [Name]

36. [Name]

37. [Name]

38. [Name]

39. [Name]

40. [Name]

41. [Name]

42. [Name]

43. [Name]

44. [Name]

45. [Name]

46. [Name]

47. [Name]

48. [Name]

49. [Name]

50. [Name]

51. [Name]

52. [Name]

53. [Name]

54. [Name]

55. [Name]

56. [Name]

57. [Name]

58. [Name]

59. [Name]

60. [Name]

61. [Name]

62. [Name]

63. [Name]

64. [Name]

65. [Name]

66. [Name]

67. [Name]

68. [Name]

69. [Name]

70. [Name]

71. [Name]

72. [Name]

73. [Name]

74. [Name]

75. [Name]

76. [Name]

77. [Name]

78. [Name]

79. [Name]

80. [Name]

81. [Name]

82. [Name]

83. [Name]

84. [Name]

85. [Name]

86. [Name]

87. [Name]

88. [Name]

89. [Name]

90. [Name]

91. [Name]

92. [Name]

93. [Name]

94. [Name]

95. [Name]

96. [Name]

97. [Name]

98. [Name]

99. [Name]

100. [Name]

Izlietotā literatūra.

1. Abb, E. — Pädagogische Psychologie, 1913.
 2. Adamson, J. — A. Short History of Education, 8. Aufl., 1925.
 3. Barth, P. — Moralpädagogik, 1921.
 4. Baur. — Grundzüge der Erziehungslehre, 4. Aufl., 1887.
 5. Cohn, J. — Geist der Erziehung, 1919.
 6. Drach, E. — Die redenden Künste, 1926.
 7. Foerster, Fr. — Politische Ethik und politische Pädagogik, 1922.
 8. Foerster, Fr. — Die Grundlagen der christlichen Pädagogik, 1913.
 9. Gurlith, L. — Erziehungslehre, 1909.
 10. Kriek, E. — Grundriss der Erziehungswissenschaft, 1927.
 11. Nohl-Palloy. — Handbuch der Pädagogik, 1929.
 12. Otto. — Allgemeine Erziehungslehre, 1928.
 13. Petersen, P. — Allgemeine Erziehungswissenschaft, 1924.
 14. Schiele, M. — Geschichte der Erziehung, 1909.
 15. Sturm, K. F. — Allgemeine Erziehungswissenschaft.
 16. Palst. — Moderne Erziehungsfragen, 1911.
 17. Weber. — Didaktik als Theorie des Unterrichts, 1925.
 18. Štāls, M. — Audzināšana un mācīšana agrā bērnībā, 1927.
 19. Štāls, M. — Audzināšana ģimenē un skolā, 1932.
 20. Bühler, Ch. — Seelenleben des Jugendlichen, 4. Aufl., 1927.
 21. Bühler, K. — Die geistige Entwicklung des Kindes, 5. Aufl., 1929.
 22. Groos, K. — Das Seelenleben des Kindes, 1923.
 23. Foerster, Fr. W. — Jugendlehre, 1918.
 24. Küster, H. — Erziehungsprobleme der Reifezeit, 1925.
 25. Ruppert, H. — Aufbau der Welt des Jugendlichen, 1931.
 26. Weimer, H. — Haus und Leben als Erziehungsmächte, 1911.
 27. Stern, W. — Psychologie der frühen Kindheit, 1928.
 28. Stern, E. — Jugendpsychologie, 2. Aufl., 1928.
 29. Henning, H. — Die Aufmerksamkeit, 1925.
 30. Ried. — Wesen u. Wert d. Erziehungswissenschaft, 1929.
 31. W. Stern. — Die menschliche Persönlichkeit, 1928.
 32. Burklen. — Blindenpsychologie, 1924.
 33. W. White. — Foundations of Psychiatry, 1926.
 34. A. Щербина. — Слепой музыкантъ, 1926.
-

Satura rādītājs.

I. NODAĻA.

	L. p.
1. Audzināšanas būtība	3
a) Audzināšanas jēdziens	3
b) Audzināšanas mērķis	4
2. Audzināšanas tiesības, pienākumi un vara	6
a) Audzināšanas nepieciešamība	6
b) Audzināšanas iespējamība	6
c) Audzināšanas robežas	7
3. Cilvēka attīstība	7
a) Attīstības pakāpes	8
b) Attīstība un audzināšana	9

II. NODAĻA.

4. Zīdaiņa fiziskā attīstība un kopšana	10
a) Zīdaiņa fiziskā attīstība	10
b) Zīdaiņa audzināšana	10
c) Slimības un mirstība zīdaiņu vecumā	12
5. Zīdaiņa garīgā attīstība un audzināšana	14
a) Jutekli	14
b) Jutekļu darbība	14
c) Zīdaiņa jutekliskās dzīves sākums	15
d) Zīdaiņa psiķes saturs	16
e) Zīdaiņa garīgā audzināšana	17
6. Bērna fiziskās īpašības un audzināšana	19
a) Bērna fiziskā attīstība	19
b) Bērna fiziskā audzināšana	19
c) Bērna mirstība un slimības	21
7. Bērnu garīgā attīstība	22
a) Sajūtu izveidošanās par noģidām	22
b) Uztvere	24
c) Uzmanība	24
8. Bērnu priekšstatu dzīve	24
a) Atcere un atmiņa	25
9. Iztēles veidojumi un iedomas	27
a) Iztēles veidojumi	27
b) Iedomas priekšstati	28

	e) Iztēles un iedomu priekšstatu nozīme cilvēku garīgā dzīvē	29
10	Jūtas un vēlēšanās	30
	a) Jūtu attīstība	31
	b) Dziņas un vēlēšanās	31
	c) Bērnu darbība un rīcība	31
11.	Bērnu psihikas atdarbība	32
	a) Refleksi	32
	b) Izpausmes kustības	33
	c) Artikulēta skaņu valoda un bērnu runāt mācīšanās	34
12.	Cilvēka garīgās attīstības pakāpes	35
13.	Bērnu rotaļas	43
	a) Rotaļu būtība	43
	b) Rotaļu veidi	44
	c) Rotaļu nozīme	45
	d) Rotaļu noteikumi	45
	e) Bērnu dārzs vai rotaļu skola	46
14.	Bērnu individuālitate	46
15.	Dažādi temperāmenti	47
	a) Sangviniskais temperāments	47
	b) Cholēriskais temperāments	48
	c) Flegmatiskais temperāments	48
	d) Melanholiskais temperāments	48

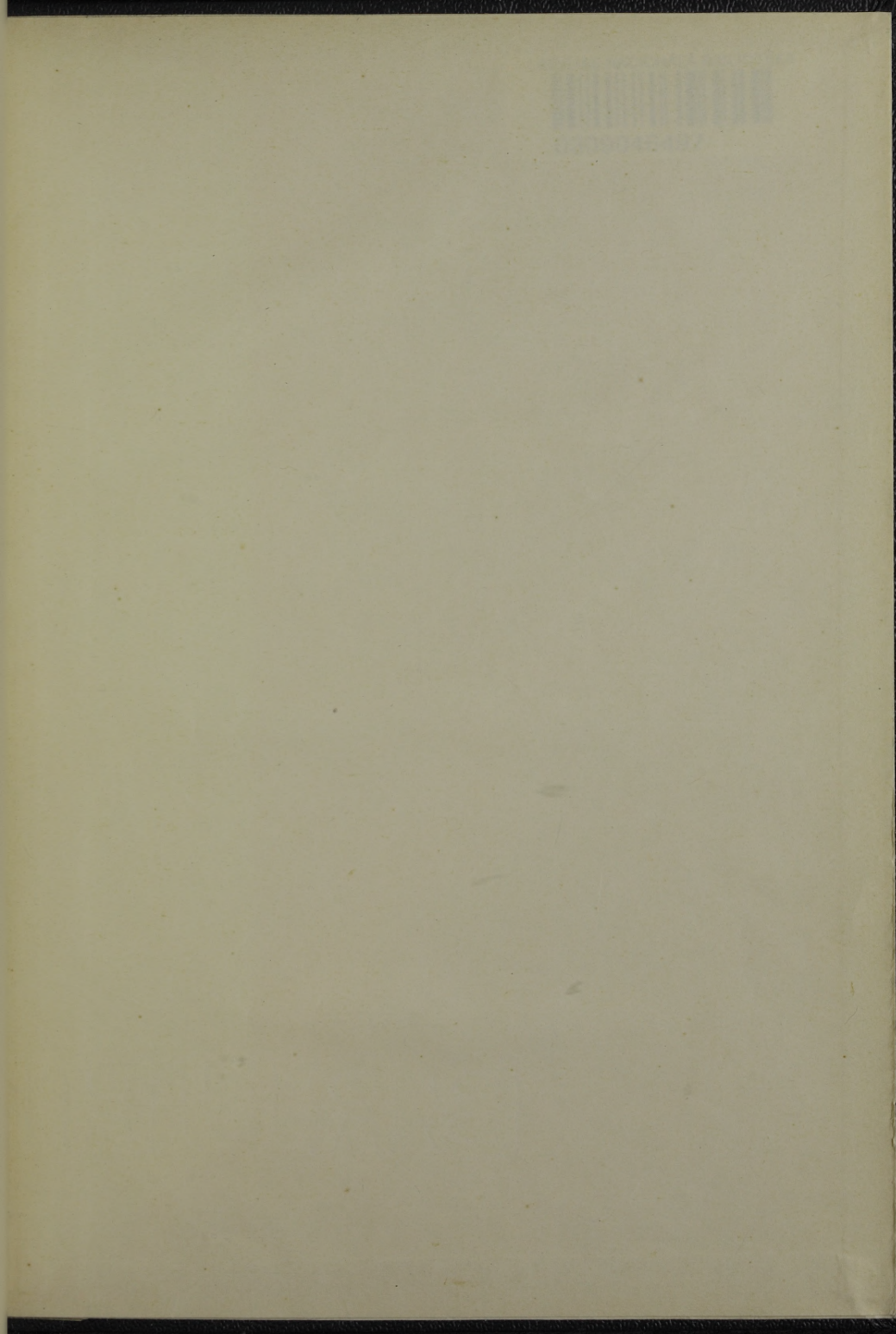
III. NODAĻA.

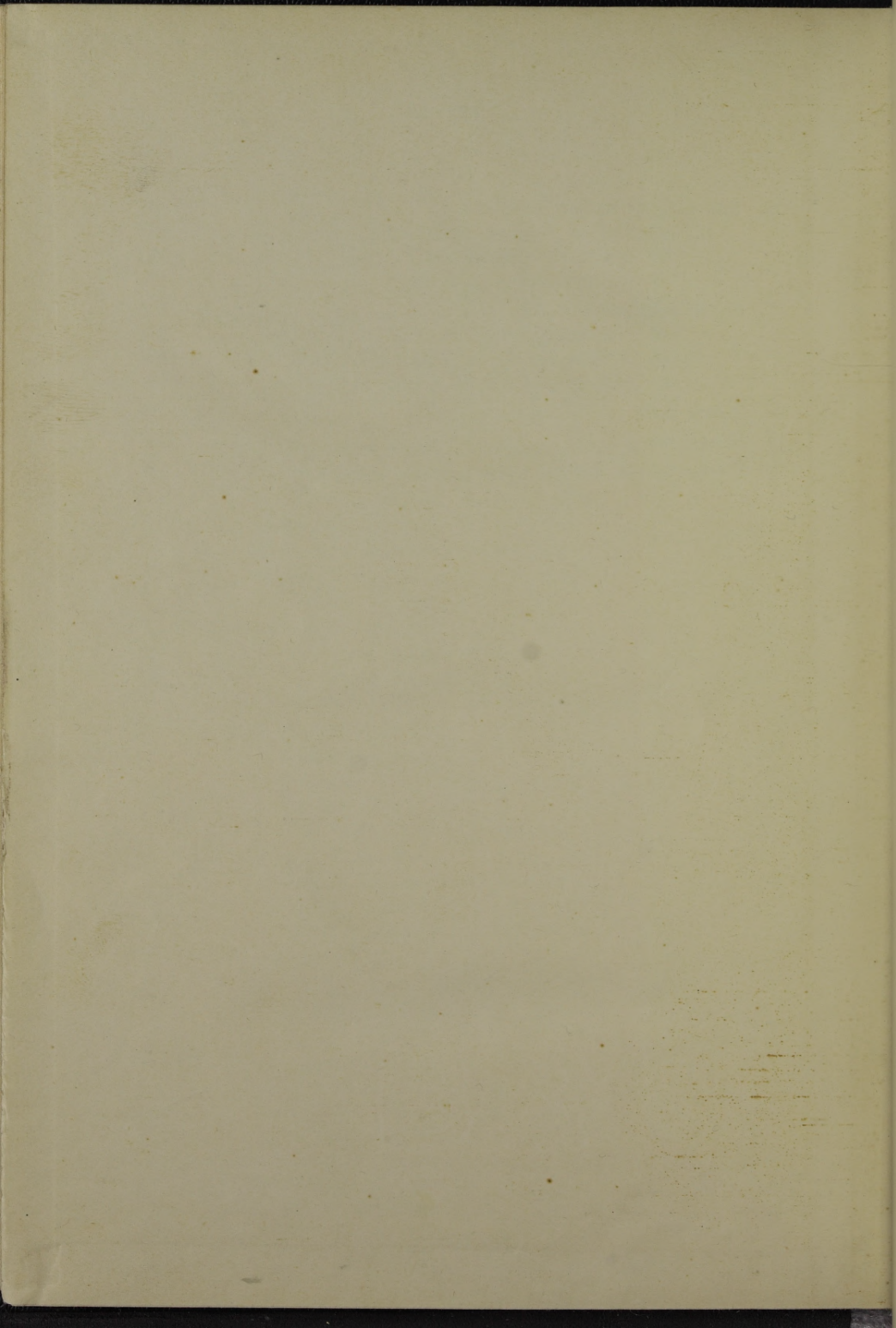
	Audzinašanas līdzekļi un mērķi	50
16.	Audzinašanas līdzekļi	50
	a) Audzinašanas darbība un audzinašanas līdzekļi vispār	50
	b) Piemērs	50
	c) Ieradums	51
	d) Pavēle	51
	e) Brīdinājums un draudējums	52
	f) Sods	52
	g) Uzslava un atlīdzība	55
	h) Bērnu jautājumi un atbildes	56
	i) Bērnu nodarbošanās un tās dažādi veidi	59
	k) Noteikumi bērnu pareizai nodarbināšanai	67
	l) Pasakas un to audzinošā nozīme	69
	m) Dailstāstīšana un tās nozīme	75
	n) Dailstāstīšana ģimenēs un bērnu dārzos	75

o)	Ko stāstīt	77
p)	Kā stāstīt	78
r)	Kā mācāmi bērni lasīt un rēķināt	80
s)	Rēķināšanas mācība	88
t)	Kā senie latvieši audzināja savus bērnus.....	90
17.	Audzināšanas ideālu maiņa	109
a)	Audzināšanas ideāls senātnē	109
b)	Audzināšanas ideāls viduslaikos	109
c)	Audzināšanas ideāls jaunākā laikā	110
18.	Prāta un domāšanas spēju izkopšana	112
a)	Domāšanas spēju attīstība	112
b)	Domāšanas būtība	113
c)	Bērna domāšanas veicināšana	114
19.	Loģiska domāšana	115
a)	Dabīga un loģiska domāšana	115
b)	Spriedumi, jēdzieni un slēdzieni	116
c)	Domāšanas nozīme	117
20.	Skaistuma jūtu izkopšana	117
a)	Skaistuma sajūtas nozīme	117
b)	Skaistuma jūtu attīstība	118
c)	Skaistuma jūtu izkopšana	119
21.	Skaistuma gaumes izkopšana	119
a)	Skaistuma gaume	119
b)	Izšķirība starp zemāku un augstāku skaistuma izpratni	120
c)	Skaistuma gaumes izkopšanas nozīme	121
22.	Tikumiska audzināšana	122
a)	Tikumiskās audzināšanas būtība	122
b)	Cilvēka tikumiskā attīstība	123
c)	Ģimenes tikumiskā audzināšana	124
23.	Audzināšana tikumībai	125
a)	Audzināšana paklausībai un darba mīlestībai....	125
b)	Ģimenes un sabiedriskie tikumi	128
c)	Cilvēka psiķes tikumiskais saturs	129
24.	Audzināšana reliģijai.....	130
a)	Reliģiozas jūtas	130
b)	Reliģiozo jūtu attīstība	130
c)	Reliģioza audzināšana	131
25.	Audzināšana darbam	132
a)	Rotaļa un darbs	132
b)	Darba iedalījums	133
c)	Audzināšana darbam	134

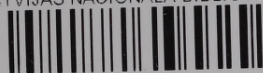
	L. p.
26. Rakstura un gribas izkopšana	134
a) Gribas procesa sastāvdaļas	135
b) Rakstura audzināšana	136
c) Audzināšana patstāvībai	137
27. Grūti audzināmie bērni	137
a) Nervozais bērns un viņa audzināšana	143
b) Slinkais bērns un viņa audzināšana	155
c) Palaidnīgais bērns un viņa audzināšana	157
28. Bērnu meli	160
29. Bērns kopumā	163
30. Bērnu dzīves ēnainās puses	165

141	Relations of various countries	141
142	(1) United States and Canada	142
143	(2) United States and Mexico	143
144	(3) United States and Central America	144
145	(4) United States and the West Indies	145
146	(5) United States and South America	146
147	(6) United States and Europe	147
148	(7) United States and Asia	148
149	(8) United States and Africa	149
150	(9) United States and Australia	150
151	(10) United States and New Zealand	151
152	(11) United States and the Pacific Islands	152
153	(12) United States and the Arctic	153
154	(13) United States and the Antarctic	154
155	(14) United States and the Arctic and Antarctic	155
156	(15) United States and the Arctic and Antarctic	156
157	(16) United States and the Arctic and Antarctic	157
158	(17) United States and the Arctic and Antarctic	158
159	(18) United States and the Arctic and Antarctic	159
160	(19) United States and the Arctic and Antarctic	160
161	(20) United States and the Arctic and Antarctic	161
162	(21) United States and the Arctic and Antarctic	162
163	(22) United States and the Arctic and Antarctic	163
164	(23) United States and the Arctic and Antarctic	164
165	(24) United States and the Arctic and Antarctic	165
166	(25) United States and the Arctic and Antarctic	166
167	(26) United States and the Arctic and Antarctic	167
168	(27) United States and the Arctic and Antarctic	168
169	(28) United States and the Arctic and Antarctic	169
170	(29) United States and the Arctic and Antarctic	170
171	(30) United States and the Arctic and Antarctic	171

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309046497

